

Gál – Hevér Dominika

'Közösségben az Úr asztalánál'

**Református templomok építésze a két világháború közötti
Magyarországon**

Konzulensek: Baku Eszter, Dr. Vukoszávlyev Zorán

2017.

BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	4
2. Protestáns teológiai és templomépítészeti elméletek	6
3. Kutatásmódszertan	8
4. Vizsgálatban nem szereplő templomok és imaházak.....	16
5. Téralakítás, térszervezés.....	21
6. Stílus.....	29
7. Szintetizáló felvetések: az két világháború közötti református templomépítészetre vonatkozó megállapítások összegzése	35
7.1 Urbanizációs folyamatok.....	39
7.2 Egyedi emlékek, mint különleges példák.....	41
7.3 A templomépületek alaprajz - földrajzi eloszlásának vizsgálata.....	44
7.4 A református templomok jellegzetes kellékei, a karzatok.....	47
7.5 Van-e összefüggés a korszak református templomépítészetében stílus és földrajzi eloszlás tekintetében?	51
7.6 A református templomalaprajzok és a stílusok összefüggései a két világháború közötti Magyarországon	54
7.7 Kronológiai elemzés	55
8. Konklúzió.....	66
Köszönetnyilvánítás	68
Bibliográfia.....	69
Melléklet I. - Templomok dokumentációja.....	72

1. Bevezetés

A protestantizmus kezdetétől egészen napjainkig számos építész, művészettörténész, teológus foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen a protestáns templom megfelelő kialakítása, térszervezése, miként alakult az évszázadok során ezen épületek építészete. A protestáns istentiszteletek két legfontosabb eleme: az igehirdetés és az Úr asztalánál végzett közösségi liturgikus esemény - melyek kiszolgáló tárgyi eszközeinek elhelyezése lényegesen befolyásolja a templom formálását, alakját, belső elrendezését.

A kutatás a protestantizmus kálvini ágának, a református templomépítészetnek eddig kevésbé vizsgált korszakára fókuszál. Az emlékkönyvben gazdag, de mindeddig teljességében fel nem tárt két világháború közötti időszakra koncentrálni, folyamatában teljes képet kíván alkotni egy időhatáraiban jól definiálható emlékkörrel. A tavalyi évben - egy TDK dolgozat keretében - elkészítettük az időszak Tiszáninneni és Tiszántúli egyházkerületek mintegy félszáz templomának összehasonlító elemzését, amely helyszíni felmérésén alapuló dokumentálással és forrásfeldolgozással történt. Építészettörténeti kutatásunk elsődleges célja a téralakítási tendenciák feltárása és tipológiai csoportosítás volt, mellyel bemutatható a református templomtér-idea-fogalmának változása 1920-1945 között. Az alaprajzi kompozíció és a templomstílusok szintetizáló értékelésével számos összefüggésre jutottunk, melyet teljessé kívántunk tenni a topográfiailag fennmaradt emlékkönyv feldolgozásával.¹

A kutatás térbeli kibővítésével pontosíthatók megállapításaink, korábbi sejtéseink helytállósága újra mérlegelhető, s immár az ország egészére vonatkoztatva vonhatók le újabb hipotézisek alaprajz-térformálás-stílus-urbanisztika tekintetében. A további két egyházkerület, a Dunántúl és a Dunamelléke bevonása, és ezzel a kutatás országossá tétele megerősíti és finomítja korábbi eredményeinket, feltevéseinket.

A tavaly megkezdett hiánypótló építészettörténeti kutatásunk folytatásában mindösszesen 113 templom együttes elemzésén keresztül kerül sor az alaprajzi tipológia és a stílus kérdésének összevető elemzésére, mely által választ kaphatunk a két világháború közötti református templomépítészet alakulására.

¹ Gál, Sz. Hevér, D.: 'Az Úr asztala köré gyűlvén' Tiszáninnen és Tiszántúl két világháború között épült református templomai. - Esettanulmány a református liturgikus tér 20. századi közösségi térszemléletének változásairól. BME Építészettörténeti és Műemléki tanszék. (2016). református templomai. - Esettanulmány a református liturgikus tér 20. századi közösségi térszemléletének változásairól. BME Építészettörténeti és Műemléki tanszék. (2016).

Mindemellett a templomfelmérésekkel a további tudományos kutatások alapját szolgáló dokumentáció, adatbázis jött létre, mely a szintetizáló felvetéseken túl önmagában is hiánypótló jelentőségű.

A tavaly megkezdett, s publikációban is megjelent kutatást teljes egészében Gál Szabolccsal közösen végeztük, és készítettük el a jelen dolgozatban bemutatott elemzéseket és dokumentációt.² 2016-ban ketten kezdtük meg a téma vizsgálatát, majd ősszel együtt vettünk részt az egyetemi Tudományos Diákköri Konferencián, amit a 2017 tavaszán rendezett Országos Tudományos Diákköri Konferencián való részvétel és sikeres szereplés követett (I. helyezés). Azonban Szabolcs 2016 decemberében befejezte tanulmányait és abszolutóriumot szerzett, ennek következtében az idei konferencián ő nem tudott elindulni. Jelen dolgozat célja, hogy a tavaly megkezdett építészettörténeti kutatás országossá fejlesztésével teljessé tegye, és a felismert összefüggéseket pontosítsa. A protestáns teológiai és templomépítészeti elméletek, a templomok térszervezési tipologizálása valamint a vizsgált korszakra jellemző stílus irányzatok bemutatása kifejtésre kerültek a Tiszáninnen és Tiszántúl két világháború között épült református templomai című munkában. Fontosnak tartjuk, hogy a dolgozat folytatásában is érthetőek legyenek az összefüggéseket és megállapításokat szolgáló alapok, ezért a teljesség igénye nélkül a legfontosabb gondolatok és eredmények röviden jelen dolgozat keretén belül is bemutatásra kerülnek.

A kutatás egésze szorosan kapcsolódik a reformáció 2017-ben ünnepelt 500. évfordulójához.

1. kép: Balatonlelle, részlet

² Gál, Sz. Hevér, D. Baku, E. Vukoszávlyev, Z.: 'Az Úr asztla köré gyűlvén' Tiszáninnen és Tiszántúl két világháború között épült református templomai. EPKO Vol. XXI, (2017) pp. 58-62.

2. Protestáns teológiai és templomépítészeti elméletek

A 16. században lezajlott reformáció hatására létrejött református egyház dogmatikai kérdései nagymértékben befolyásolták az irányzat építészeti tendenciáit, hatással voltak a meglévő templomállomány átalakítására és az új templomok építésére. Meghatározó gondolatuk, hogy a templom nem Isten lakhelye, háza, hanem Isten magában a gyülekezetben, az emberekben van jelen. Ugyanakkor Kálvin tanai ösztönzik, hogy a hívek közösségé formálódjanak, és összegyűljenek Isten dicsőségére, mely események kiszolgálására alkalmas és tisztességes hely a templom, amely a római katolikus templomoktól eltérően nem minősül szent helynek.

A reformáció elvei és tanai a templombelsőt radikálisan megváltoztatta azzal, hogy megtiltotta a keresztek, szobrok és a képek használatát. A római katolikusok által használt oltárt eltávolította, és helyette az Úr asztalának használatát rendelte el, ami mellett a szószék vált a másik legfontosabb térberendezési elemmé, mivel a liturgia két leglényegesebb részét, az Úr vacsora vételét, és az Ige hirdetését szolgálják.

Mivel a két, szimbolikusan jelentős bútor helye az oltártól eltérően nem kötött, elhelyezésük variálása számos lehetőséget nyújt, és kérdést vet fel: mi a legideálisabb elrendezés a két bútorelem számára, továbbá hogyan alakítják a padokat, hogy a református eszményeknek mindinkább megfeleljen a templombelső kialakítása?

A reformáció kezdetétől számos építész és teológus kereste a választ ezekre a kérdésekre. A századforduló környékén hazánkban megjelent a törekvés arra, hogy a református egyház megtalálja saját kifejezőmódját, önálló identitást és a teológiai elveknek leginkább megfelelő, ideális templomtípust. Schulek Frigyes³, Pecz Samu⁴, Medgyaszay István⁵ építészként, Ravasz László⁶ és Csikesz Sándor⁷ lelkészként vizsgálták az identifikáció kérdését. Megállapításaikból a következő azonosság olvasható ki: a szószéknek és az Úr

^{3 3} Schulek, J.: *Kísérletek új református templomstílus megteremtésére* in: 'Magyar református templomok' (ed. Kováts, J.I.), Athenaeum, Budapest, (1942).

⁴ Pecz, S.: *A protestáns templomok építéséről, kapcsolatban a debreceni kálvinista új templom részletes ismertetésével*, Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, Budapest, (1888).

⁵ Medgyaszay, I.: *Templomstílusok*. in: 'Magyar református templomok' (ed. Kováts, J.I.), Athenaeum, Budapest, (1942).

⁶ Ravasz, L.: *A református templom*. in: 'Magyar református templomok' (ed. Kováts, J. I.), Athenaeum, Budapest, (1942).

⁷ Csikesz S.: *A református istentiszteleti hely fogalma és megépítésének irányelvei*. Különlenyomat a Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem 1933-1934. tanéve évkönyvéből, Debrecen, 1935.

asztalának az elhelyezése meghatározó a térformálás szempontjából.⁸ Központi helyet kell elfoglalniuk a térben, hogy a gyülekezet a közösségi élményt erősítve mindinkább körbe tudja venni. Lényeges szempont, hogy minél több ember megfelelően láthassa és hallgassa a prédikáló lelkészt, és az Úr asztalánál végzett liturgikus eseményt. Ezek a szempontok együttesen, nagymértékben befolyásolják a templom méretét és alakját. Írásaikban alaprajzi típusokat elemeznek és kategorizálnak a református templom típus definiálása céljából.⁹

2. kép: Mosonmagyaróvár, belső

⁸ Baku, E.: *Theory and Practice: Protestant Church Architecture between the Two World Wars (Elmélet és gyakorlat: Protestáns templomépítészet a két világháború között)*. Architectura Hungariae, Vol. 15. (2016) No.3. pp 133-146.

⁹ A szakirodalom eddig nem tulajdonított nagy jelentőséget a Medgyaszay által sokat idézett Walter Distel alapmunkájának. Distel tanulmányában lényegesnek tartotta a magdeburgi konferencia eredményeit, amelyben többek között megjelölik a hosszházas teremtemplomok alkalmazását a centralizáló térképzéssel szemben. : Distel, Walter. *Protestantischer Kirchenbau seit 1900 in Deutschland*. Zürich: Orell Füssli Verlag., 1933. Érdekes, hogy a magyarországi szakirodalom nem tér ki erre a fontos kijelentésre, továbbá arra sem, hogy a gyakorlatban mennyire igazolódott be a megszabott irány helyessége.

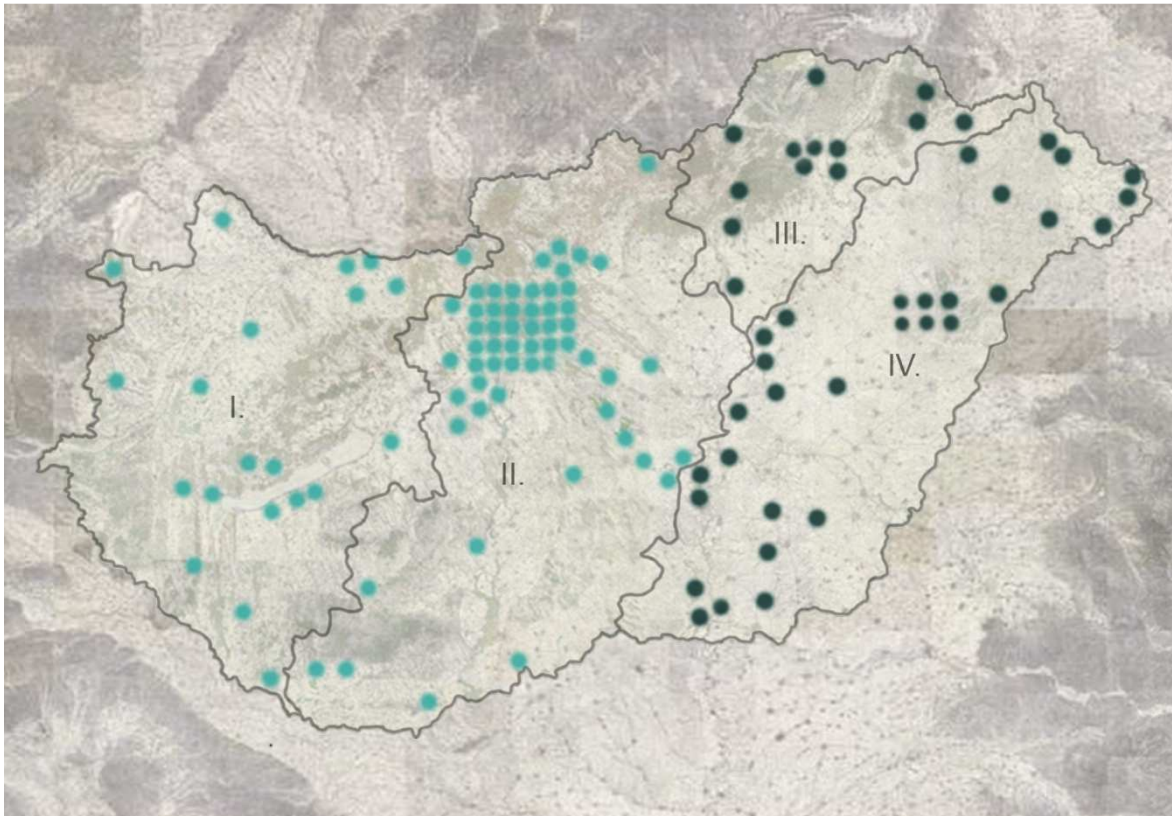

3. kép: Budapest Rákospalota-Óváros, külső

3. Kutatásmódszertan

A két világháború között épült református templomokkal kapcsolatban végzett kutatás alatt, amelyet a Tiszáninneni- és Tiszántúli egyházkerületek területén végeztünk, felmerült a vizsgálat elsődlegesen térbeli kibővítése a Dunamelléki- és Dunántúli egyházkerületekkel. Az így készített elemzések összesítve képviselnek értéket, mivel sok más kutatásban szereplő jól lehatárolható időszakról van szó az ország jelenlegi területére vonatkoztatva.

A tavalyi kutatás módszerét alkalmazva készítettük el a Dunamelléki- és Dunántúli egyházkerületek templomainak helyszíni vizsgálatát, ezen belül a lelkészekkel és egyházközségi tagokkal végzett interjúkat, az épületek teljes körű fotódokumentációját és a 100-as részletezettségű felmérési alaprajzukat. A templomok teljes dokumentációja adja a kutatás vázát, s a megállapítások alapjául szolgál.

4. kép: Vizsgált emlékek területi elhelyezkedése

I. Dunántúl egyházkerület, II. Dunamelléke egyházkerület
III. Tiszáninnen egyházkerület, IV. Tiszántúl egyházkerület

Magyarország területén 120 templom épült a két világháború közötti időszakban, melyből 41 a már vizsgált Tiszáninneni- és Tiszántúli egyházkerületek területén. A Dunamelléki- és a Dunántúli egyházkerületek bevonásával további 79 templommal gyarapodott a vizsgált

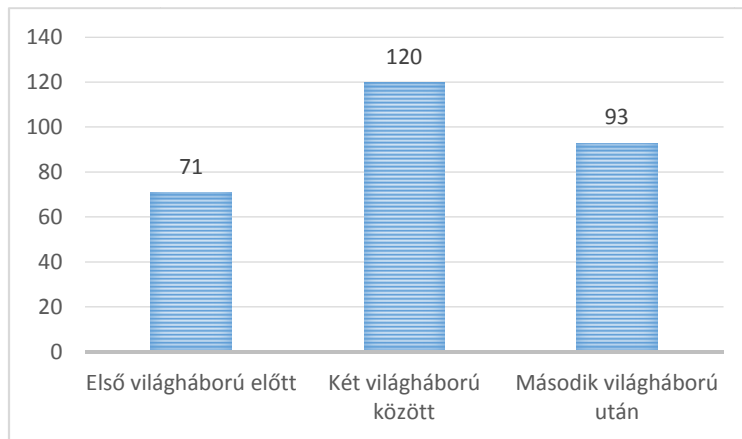
korszak emlékanyaga. A dunamelléki területhez tartozó, központi szerepet játszó Budapestet érdemes külön is vizsgálat alá venni, mivel csak a fővárosban 27 emlék található, ami önmagában is jelentős mértékű növekedést mutat az ország egészére nézve. A továbbiakban Budapest alatt a '30-as évektől már Nagy-Budapestként emlegetett, de valójában, közigazgatásilag csupán 1950-ben egyesítésre került fővárost értjük. Ez az urbanizációs folyamatok vizsgálata, a centrum és periféria kérdéskörének elemzése tekintetében fontos, hiszen a mai Budapest peremterületei az akkori főváros periférikus részeként kerültek beépítésre a két világháború közötti időszak alatt.

Építészettörténeti kutatásunk tárgyát mindösszesen 113 templom képezi. A korszak 120 megépült templomából az évek során néhány elpusztult, vagy a háborúban megsemmisült. Ha később lehetőség támadt újjáépítésükre, egyszerűsödtek, az eredetitől eltérően kerültek kialakításra. Előfordult, hogy elbontották az épületet, mert a gyülekezetnek lehetősége nyílt alkalmasabbat építeni vagy használni. Az említett események alapján 7 emlék nem képezi a vizsgálat tárgyát, azonban egy külön fejezetben röviden bemutatásra kerülnek a teljesség igényének szem előtt tartásával.

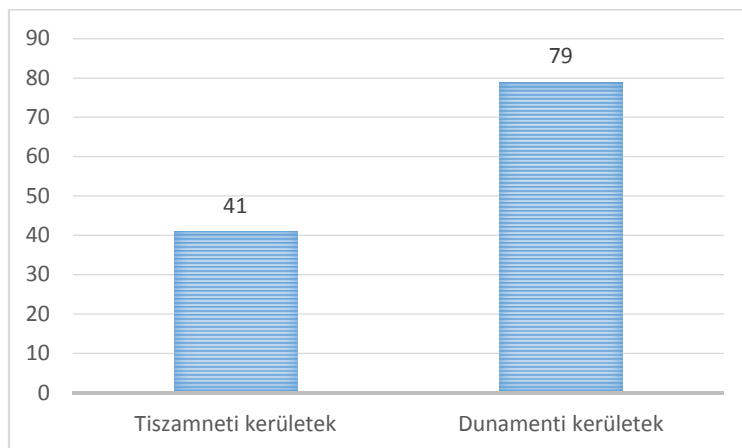
Az ország egészét vizsgálva, a tavaly megállapított hipotézisekre is reflektálva újabb kérdések merültek fel. A református templomépítészetnek leginkább megfelelő centrális térformálás térnyerése arányában jelentősebb-e a katolikus hosszházas hagyománnyal szemben? Eltávolodva Debrecentől, a magyarországi reformáció központjától, milyen alaprajzi típusok jelennek meg? A stílus vonatkozásában megfigyelhető-e egyenletesség, vagy újabb csoportosulásokat lehet felfedezni? A korszak új stílusa, a modern térnyerése mennyiben tapasztalható az egész ország viszonylatában? Hogyan alakul a 20. század új tendenciáinak aránya a historizáló stílusokhoz képest a teljes országra vetítve? A reformátusok által magukénak érzett 'magyaros' stílus milyen térformálásnál jelenik meg a leggyakrabban, vajon hány emlék tartozik a centralizáló alaprajzi kialakítással közös keresztmetszetbe? Továbbá izgalmas új kutatási irányként merült fel, hogy:

A kutatott egyedi térszervezésű emlékek esetében főképp milyen hatások érvényesültek a templomok formálásánál?

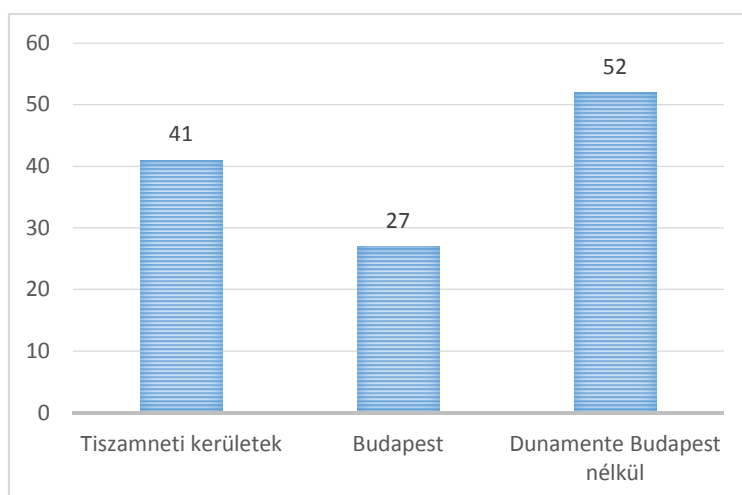
Míg az előző kutatásban megállapításra került, hogy kronológiailag nem figyelhető meg szignifikáns eredmény, vajon beigazolódik vagy esetleg erősödik-e ugyanez az ország egészére vonatkoztatva?

1. ábra: Vizsgált emlékek korszak szerinti eloszlása

2. ábra: Vizsgált emlékek régió szerinti eloszlása I.

3. ábra: Vizsgált emlékek régió szerinti eloszlása II.

Helység	Építés éve	Tervező
Agárd	1937	Jánosvölgyi Münnich Aladár
Albertirsa	1940	Csapó Ferenc
Bábolna	1934	ismeretlen
Bácsalmás	1939	Vellauer Károly
Balatonboglár	1938	Pap Ferenc
Balatonlelle	1934	Pap Ferenc
Budapest - Angyalföld	1933	Padányi Gulyás Jenő, Gothard Zsigmond
Budapest - Árpádföld	1936	Véber János, Szakatics Mihály
Budapest - Budafok	1927	Van Beck Albert
Budapest - Csepel-Központ	1933	ifj Ybl Miklós
Budapest - Csillaghegy	1941	Szántay Endre
Budapest - Józsefváros	1927	Almási Balogh Lóránt
Budapest - Kelenföld	1930	Medgyaszay István
Budapest - Kispest-Wekerletelep	1928	Benedicty Sándor
Budapest - Külső-Józsefváros	1940	ismeretlen
Budapest - Mátyásföld	1939	Csaba Rezső
Budapest - Nagyvárad tér	1935	Dudás Kálmán
Budapest - Pasarét	1939	ismeretlen
Budapest - Pesthidegkút	1939	Kárpáthy Zoltán
Budapest - Pestszentlőrinc-Ganzkertváros	1936	Tóth Károly kőműves
Budapest - Pestszentlőrinc-Kossuth tér	1941	Csaba Rezső
Budapest - Pestújhely	1928	Van Beek János
Budapest - Pozsonyi út	1940	Tóth Imre, Halászi Jenő
Budapest - Rákosfalva	1929	Hoffer Imre, Frecska János
Budapest - Rákospalota MÁV telep	1944	Csaba Rezső
Budapest - Rákospalota-Óváros	1941	Csaba Rezső
Budapest - Rákospalota-Újváros	1936	Csaba Rezső
Budapest - Rákosszentmihály Sashalom	1929	Árkay Aladár
Budapest - Szabadság tér	1940	Dabasi Halász Géza, Győry Sándor
Celldömölk	1936	Dudás Kálmán
Dombóvár	1929	Baumgart János
Dorog	1936	Puskás Károly
Drávacéfalva	1924	ismeretlen
Ercsi	1930	Vásárhelyi Dezső
Fonyód	1936	Horváth Andor
Göd-Felsőgöd	1939	Sütő Endre
Kecskemét-Ménfőcsanak	1930	ismeretlen
Keszthely	1932	Szeghalmy Bálint

Kisbér	1941	Szeghalmy Bálint
Kisláng	1931	ismeretlen
Kistarcsa	1928	ismeretlen
Komárom	1927	Dudás Kálmán
Lakitelek	1929	ismeretlen
Magyarboly	1943	ismeretlen
Monor kistemplom	1937	id. Török Gyula
Mosonmagyaróvár	1940	Szeghalmy Bálint
Nagyatád	1940	Szeghalmy Bálint
Nagykanizsa	1934	Vécsey Barnabás
Örbottyán (Őrszentmiklós)	1936	ismeretlen
Örkény	1926	ismeretlen
Pápa	1941	Dudás Kálmán
Piliscsaba	1939	Nagybaczoni Nagy Vilmos
Pusztaszabolcs	1935	Krompecher László
Salgótarján	1929	Obrincsák Ernő
Sárosd	1941	ismeretlen
Soltszentimre	1936	ismeretlen
Sopron	1929	Hárs György
Sümege	1937	Szeghalmy Bálint
Szada	1928	Schulek János
Szentlőrinc	1937	ismeretlen
Szigethalom	1932	ismeretlen
Szigetvár	1933	id. Török Gyula
Szombathely	1939	Hochholtzer Ödön
Sződliget	1939	Diener Márton
Tápiószentmárton	1938	Magyary Kossa Sámuel
Tapolca	1936	Szeghalmy Bálint
Tatabánya-Bánhida	1939	Szeghalmy Bálint
Tengelic	1937	Ezer József
Tiszaalpár	1937	Viktor Rókus kőművesmester
Vál	1929	Vásárhelyi Dezső
Vecsés	1926	ismeretlen

1. táblázat: Vizsgált templomok települései névsorrendben

5. kép: Budapest-Nagyváratér, belső

6. kép: Budapest-Pasarét, belső

4. Vizsgálatban nem szereplő templomok és imaházak

A források alapján számlált, a két világháború között Magyarországon épült, 120 példából álló emlékanyagból 7 épület változatos okok miatt nem került a vizsgálati csoportba. A siófoki templomot kinőtte a gyülekezet, majd 2009-ben sikerült nagyobbat építeniük, a régi kis templom pedig elbontásra került. Két emlék esetében funkcióváltás történt. Újszilvás 1943-ban épült temploma helyett, melyet jelenleg raktárként használnak, szintén egy másik, 1994-ben megépített templom szolgálja a gyülekezetet. A Rákospalota Régi Fóti úti épületet az 1950-es években államosították, majd a 1990-es években sikerült az egyháznak visszaszereznie. Ezen templomépület funkciója jelentős mértékben profanizálódott, hiszen eleinte azt tervezték, hogy divatbemutatóknak ad majd helyet, végül 2004-től bérbe adták a református zsinati levéltárnak. Az új használathoz kisebb átalakítások történtek a belső térben.

7. kép: Budapest-Régi fóti út, külső

Három esetben jelentős átépítésekre került sor. Budapest Pestszentimrén 1927-ben épült meg az erdélyi stílusú keresztházzal rendelkező fióktornyos templom. 1944-ben robbantásban teljesen elpusztult, csupán az alapok és a padlózat maradt meg. A régi alapokon 1966-ra újjáépítették, 1986-ban felújították és más formájú tetőt kapott, majd a későbbiekben a torony

is megépült, mely méretében meglehetősen kisebb az eredetnél, ezenkívül a jelenlegi formálásában a keresztház nem látható.¹⁰

8. kép: Budapest-Pestszentimre, külső régi állapot

9. kép: Budapest-Pestszentimre, külső jelenlegi állapot

Budapest Pestszentlőrinc-Erzsébet-Bélatelep temploma nem pusztult el, azonban nagy változásokon ment keresztül az évek során. Építéskori állapotán kis fatornyocska látható, melyet később nagyobb torony váltott le. Mai megjelenésében meglehetősen más formát mutat. Még nagyobb tornyot kapott, tetőzetét átépítették, csupán a falakat és a bejáratit ajtót tartották meg. Lelkészlak, lelkési hivatal és gyülekezeti terem kapcsolódik hozzá.

Érd temploma szintén nagymértékben átalakult, hiszen új torony épült, illetve a hossz tengely mentén jelentősen bővítették. A hátsó részében közösségi terem készült, a templomtér megközelítőleg háromszoros nyújtása erős hosszanti hatást kölcsönöz az épületnek.

10. kép: Budapest Pesterzsébet-Klapka tér , jelenlegi

11. kép: Budapest Pesterzsébet-Klapka tér , tervezett

¹⁰ Pándy, T.: *100 éves falu a városban - Pestszentimre*. Dr. Széky Endre Pestszentimre Tört. Társ., (1998) pp 195-198.

Két kivételesnek mondható esettel is találkoztunk. Budapest Pesterzsébet-Klapka tér Szeghalmy Bálint által tervezett templomának építését nem fejezték be a két világháború között. Az reformáció 500 éves jubileumi évében indult meg a Nagy Béla építészmérnök által korszerűsített eredeti tervek szerinti kivitelezése.

Hévízen, szintén Szeghalmy Bálint által, 1941-ben tervezett templomot a század végén építették fel eredeti tervek alapján, mely az evangélikusokkal közös használatú. Ez a példa nem tartozik a 120 két világháború között épült emlékek sorába.

Ebben a fejezetben megemlítésre kerül a két világháború református templomépítészet egy másik szegmensét bemutató néhány példája is, melyeket szintén felkerestünk személyesen. Az ismert forrásokból nem volt egyértelműen megállapítható, hogy a kutatott korszakban eredetileg templomnak épültek-e, vagy az évek folyamán szükségszerűen váltak azzá. A helyszínen kiderült, hogy imaházként vagy más funkciójú épületként szolgáltak eredetileg, azonban mára templommá alakították át őket. Szinte mindegyikre jellemző a nyeregtetős, családi házas jelleg, mely toronnyal egészül ki.

Ágasegyháza, Nagytétény és Tab temploma abba a kategóriába sorolandó, amikor az imaház későbbi torony hozzáépítéssel vált templommá.

12. kép: Szaknyér, külső

13. kép: Szatta, külső

Két őrségi falucska, Szaknyér és Szatta jelenlegi temploma tűzoltószertárként funkcionált eredetileg. Érdekesség, hogy Szaknyéron egy 1800-as évekbeli fatorony állt, mely a két világháború között érte el mai állapotát. A ma is haranglábnak nevezett épület templomtere az emeleti részen található, mely nincsen bebútorozva illetve felújítva a jelenleg benne folyó tudományos mérések miatt.

14. kép: Csengőd, külső

A csengődi imaház kis fatornyával protestáns iskolaépületként működött, mielőtt funkciót váltott.

5. Téralakítás, térszervezés

Az építészettörténeti kutatás célja a református igényeknek megfelelő térszervezés tendenciáinak feltárása, melyet jelentősen elősegít egy alaprajzi tipológiai csoportosítás felállítása. Helyszíni vizsgálataink és felméréseink által a vizsgált emlékanyagot pontosabban megismerve, tapasztalataink alapján mi alakítottuk ki az általunk adott csoportnevekkel az előző dolgozatban részletesen ismertetett alaprajzi tipologizálást.¹¹ A kutatás országossá tételével az alaprajzi csoportok kibővültek további emlékekkel és ezzel teljessé váltak az ország vizsgált időszakára vonatkoztatva. Összesen öt nagy és több alcsoportra osztottuk a vizsgált épületeket, s ezek alapján az alábbi, tipológiai rendszert alakítottuk ki:

- Teremtemplom
 - Hossztengelyes térformálás tengelyben lévő toronnyal
 - Hossztengelyes térformálás, aszimmetrikus toronnyal
 - Hossztengelyes térformálás torony nélkül
 - Hossztengelyes-keresztengelyes térformálás
 - Keresztengelyes térformálás
- Kereszthajós templom
- Saroktemplom
- Legyező szerű alaprajz
- Poligon alaprajz

A hossztenegelyes térszervezésű iránynt a teremtemplomok kereszttenegely nélküli emlékei képviselik. A centralizáló térszervezés irányába mutató kategóriákba sorolandók a hossztenegelyes-kereszttenegelyes, a kereszttenegelyes térszervezésű, a kereszthajóval ellátott, a sarok, legyező illetve poligon alaprajzú templomok, hiszen már a hossztenegelyes-kereszttenegelyes térformálásnál változás történik a megszokott hosszanti tendenciákhoz képest.

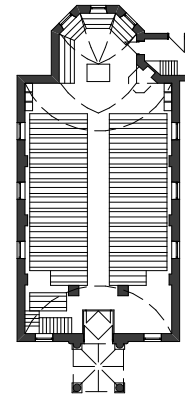
¹¹ Gál, Sz. Hevér, D. 'Az Úr asztala köré gyűlvén' Tiszáninnen és Tiszántúl két világháború között épült református templomai. - Esettanulmány a református liturgikus tér 20. századi közösségi térszemléletének változásairól. BME Építészettörténeti és Műemléki tanszék. (2016).

A másik két egyházkerületet vizsgálva egy újabb alaprajzi típusal találkoztunk, így a teremtemplomok csoportja tovább bővült egy alcsoporttal, melynek a hossz tengelyes térformálás torony nélkül elnevezést adtuk. Megjegyeztük, hogy a hosszázás típusnál a torony tengelyből való kibillentése leveszi a hangsúlyt a hossz tengelyesség hatásáról. A torony nélküli templomoknál ez még inkább megvalósul, hiszen torony hiányában kevésbé érzékelhető a tömeg hosszanti formálása. Többségüknél a csillag mellett harangláb jelzi az épület szakrális jellegét. Külső-Józsefváros templománál egyedüli kialakítás látható: az udvaron belül található az épület, viszont később az utcafrontra állítottak tornyot összeépítve a szomszédos épületekkel, így az utcáról nézve a torony a templomhoz tartozónak gondolható, nem látva, hogy az hátrébb kapott helyet.

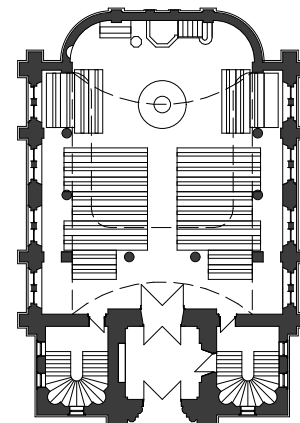
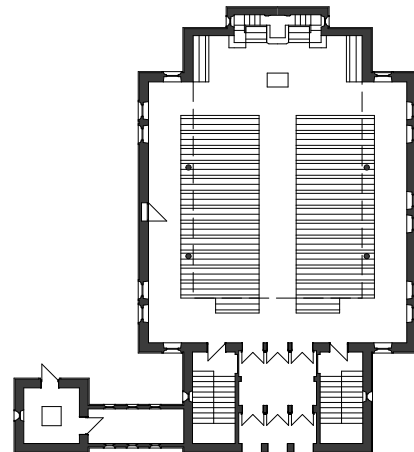

A csoportok képviselői között vannak különbözőségek, ezért érdemes néhány emléket megemlíteni, melyeknél egyedinek mondható formai, funkcionális, használati jellegzetességek tapasztalhatóak.

Ilyen példa Albertirsa temploma, melynél hossz tengelyes-torony a tengelyben kialakításnál a szószék nem a tengely végében, hanem oldalra helyezve, a hajó és szentély találkozásánál helyezkedik el. A szentély részbe a presbitérium padjai kerültek, így a lelkészek a szószékről jobbra-balra kell tekintenie, hogy egyben lássa gyülekezetét. Azonban pozitív változás, hogy a bútor közelebb került a hívekhez.

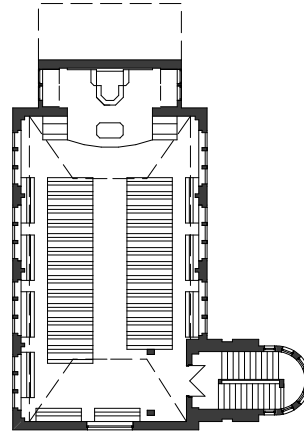

A hossz tengelyes csoport határán helyezkednek el azok a templomok, melyek közel vagy pontosan négyzetes arányukkal erős centrális hatást érnek el. Dorogon, Komáromban és Szombathelyen jelen van a hajó-szentély viszonya, ami miatt a tér veszít ebből a hatásból, viszont Komáromban, Piliscsabán és Budapest Kelenföldön a padok elforgatása, és szintén Komáromban az U alakú karzat megléte nagymértékben hozzájárul a centralitás erősítéséhez.

Szintén a hossz tengelyes szervezésű templomoknál előfordul olyan helyzet, hogy a bejárat nem a tengelyre szerveződik. Ugyan hátul, de oldalt található, így a templom feltárása nem a megszokott módon történik. Ez a megoldás talán már finomít a hosszanti szervezés hatásán.

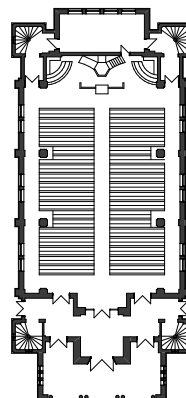
Ilyen emlékek épültek például Keszthelyen, Mosonmagyaróváron, Nagyatádon, Tatabányán és Budapest Józsefvárosban.

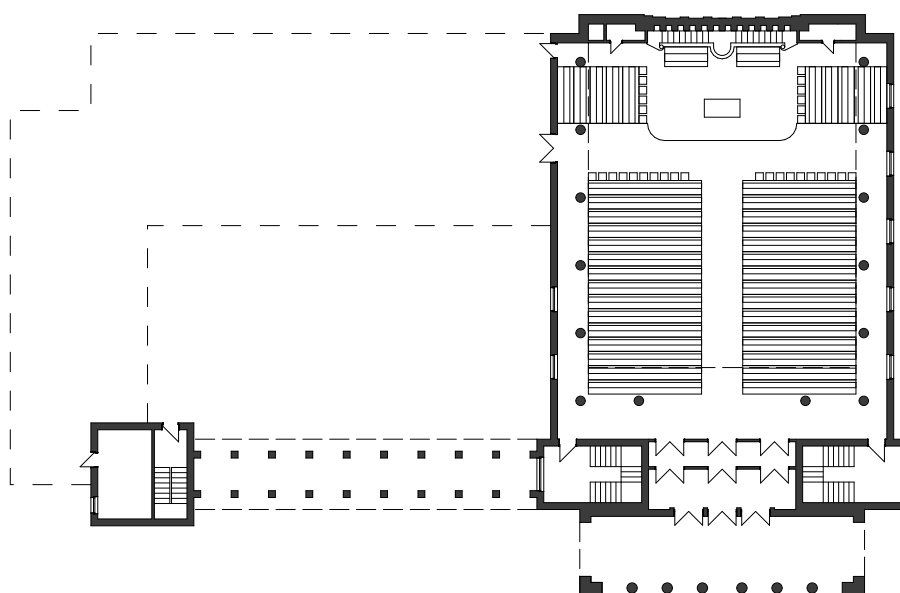
15. kép:

A dunántúli és dunamelléki kerületekben több háromhajós templom is épült, melyek jellemzője az előző dolgozatban már megemlítésre került. Kialakításuk úgy megfelelő, ha csupán keskeny oldalfolyosóként közlekedésre szolgálnak. Pecz Samut idézve: „A háromhajós templomok conventionális elrendezése általában – aránylag – igen széles mellékhajókat tüntet elő, melyek sokszor, különösen csarnoktemplomokban majdnem elérik a főhajó szélességét. A protestáns templom-épületekben a három-hajós elrendezések nem alkalmazhatók ezen eredeti alakjukban, ott célszerűbb a mellékhajókat csak mint közlekedésre szánt keskeny folyosókat kiképezni, mert a pillérek, ha a mellékhajó szélessége nagyobb lenne, sok ülőhely kilátását elfödnék.”¹² Ide sorolható Budapest Rákospalota-Óváros, Külső-Józsefváros, valamint Dorog, Komárom, Nagykanizsa és Szombathely temploma.

¹² Pecz, S.: *A protestáns templomok építéséről, kapcsolatban a debreceni kálvinista új templom részletes ismertetésével*, Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, Budapest, (1888). pp. 196

A kutatás során új típusú torony kialakításokkal gazdagodott az emléktanyag. Egyetlen kéttornyos emlék épült a vizsgált időszakban, Pápán. A forrásokból ismert, hogy Budafokon is két tornyot terveztek, de pénzhiánya miatt nem került sor a megépítésére. Az angyalföldi templom szintén egyedüli példa kör alakú tornyával. Szombathelyen kivételes eset történt. A két világháború között tervezett torony 2016-ban készült el. Eredeti terv szerint az épület bal oldalának közepén kapott volna helyet, ahol jelenleg egy ajtó jelzi a tervezett pozíciót. Erre a megoldásra a városi tér megváltozása miatt nem volt lehetőség. A mai kialakításában a bejárati rész síkjában található nem kapcsolódva közvetlenül a templom tömegéhez, hanem egy zárt folyosó köti össze a két épületrészt. Hasonló a tavaly ismertetett 'campanile' tornyos megoldásokhoz, ahol árkádsorral kapcsolódik a torony a templomhoz. Ilyen úgynevezett 'Római Iskola'¹³ típusal is bővült a kutatás, Budapest Pozsonyi úti templomával.

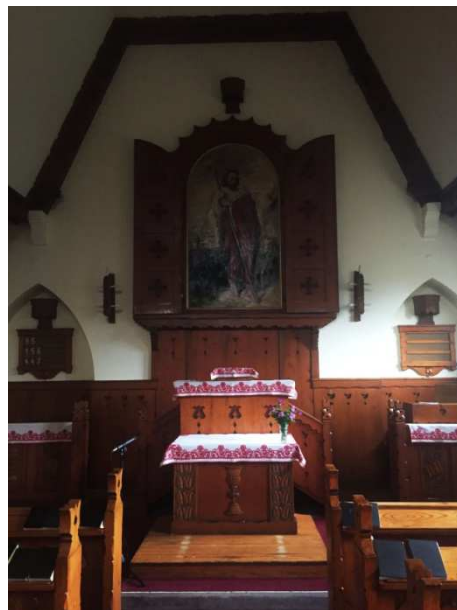
¹³ A 'Római Iskola' hazai templomépítészetünkben megjelenő építészeti jellemzőiről lásd: Gábor, E.: A Római iskola építésze. *Művészet* Vol.18. (1977) No.12. pp. 11-15.

Számos templom tervezésénél már eredetileg is fontos szempont volt a multifunkcionalitás, egy közösségi központ létrehozása. Főként nagyobb templomokhoz altemplomot is építettek, és a legtöbbszörben színpaddal kialakított kulturális tér kapott helyet, mely alkalmas különböző közösségi alkalmak megtartására, programok szervezésére, ráadásul néhányuk moziként is funkcionált régebben. Ide sorolható például Budapest Nagyvárad tér, Kelenföld, Pestszentlőrinc-Kossuth tér, Rákospalota-MÁV telep épülete. A szabadság téri templom alagsorában található a ma is működő Szabó Dezső Katakombaszínház terme. A többszintes épület emellett még számos más funkcióval szolgál: lelkészi hivatal, gyülekezeti terem, kápolna, könyvtár és lakások találhatóak benne. Több helyen is tapasztalható volt, hogy az építész a vizsgált korszakban egy épületnek tervezte a templomot a lelkészi lakással és hivattal, valamint a gyülekezeti teremmel, mint például Keszthelyen, Sopronban vagy Örkényen. Tatabánya-Bánhida esetében a templom az emeleten helyezkedik el, egy lépcsőházon keresztül közelíthető meg a templomtér, alatta a földszinten elemi iskola működött. Budapest Nagyvárad téren és Kelenföldön szintén egybeépültek ezek a funkciók, viszont itt egy keskeny átjáró kapcsolja össze őket. A helyszíni vizsgálat során kiderült, hogy a gyülekezetek közösségi térre való igénye miatt számos templomhoz építettek hozzá újabb épületrészt, vagy a templombelsőben alakítottak ki megfelelő helyiséget.

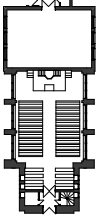
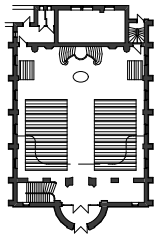
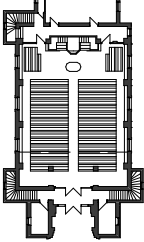
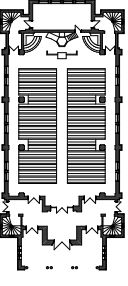
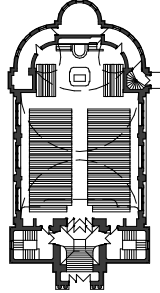
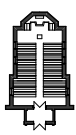
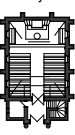
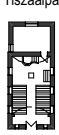

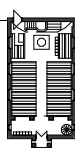
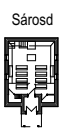
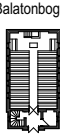

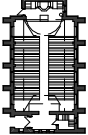
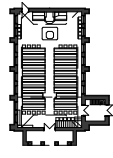
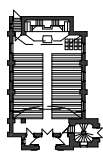
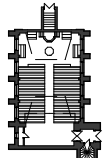
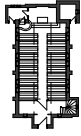

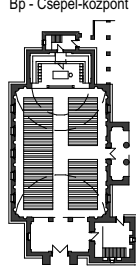
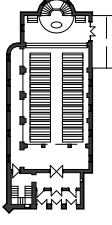
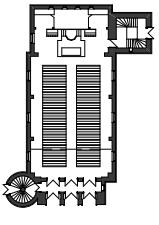
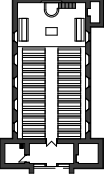
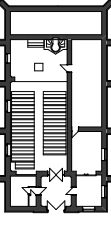
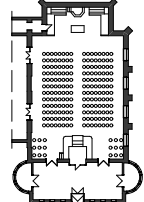
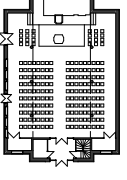
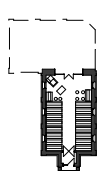
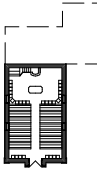
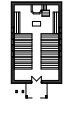

A Balatonnál és környékén több városban is találkoztunk az evangélikusokkal közösen használt templomokkal. Tervezésükre magyarázat lehet a Balatonnál történő időszakos látogatás, és a két felekezet gyülekezetének aránylag kis létszáma. Ezen okok miatt nem volt szükséges, esetleg lehetőség sem nyílt külön épületek létesítésére. A tervezők bravúrosan oldották meg az eltérő felekezeti irányból adódó különbségek kezelését. Az evangélikusoknál a reformátusokkal ellentétben megjelenik az oltár és az oltárkép. Az említett városokban, Bábolnán, Fonyódon, Sümegen és Tapolcán mindkét felekezet eszközei megtalálhatóak. Az Úr asztala oltárként is funkcionál, az evangélikus istentiszteleten hátra tolják a megfelelő pozícióig. Az oltárkép a képre szerelt ajtók kinyitásával megjeleníthető, illetve eltakarható attól függően, hogy melyik felekezet liturgikus eseménye zajlik az épületben.

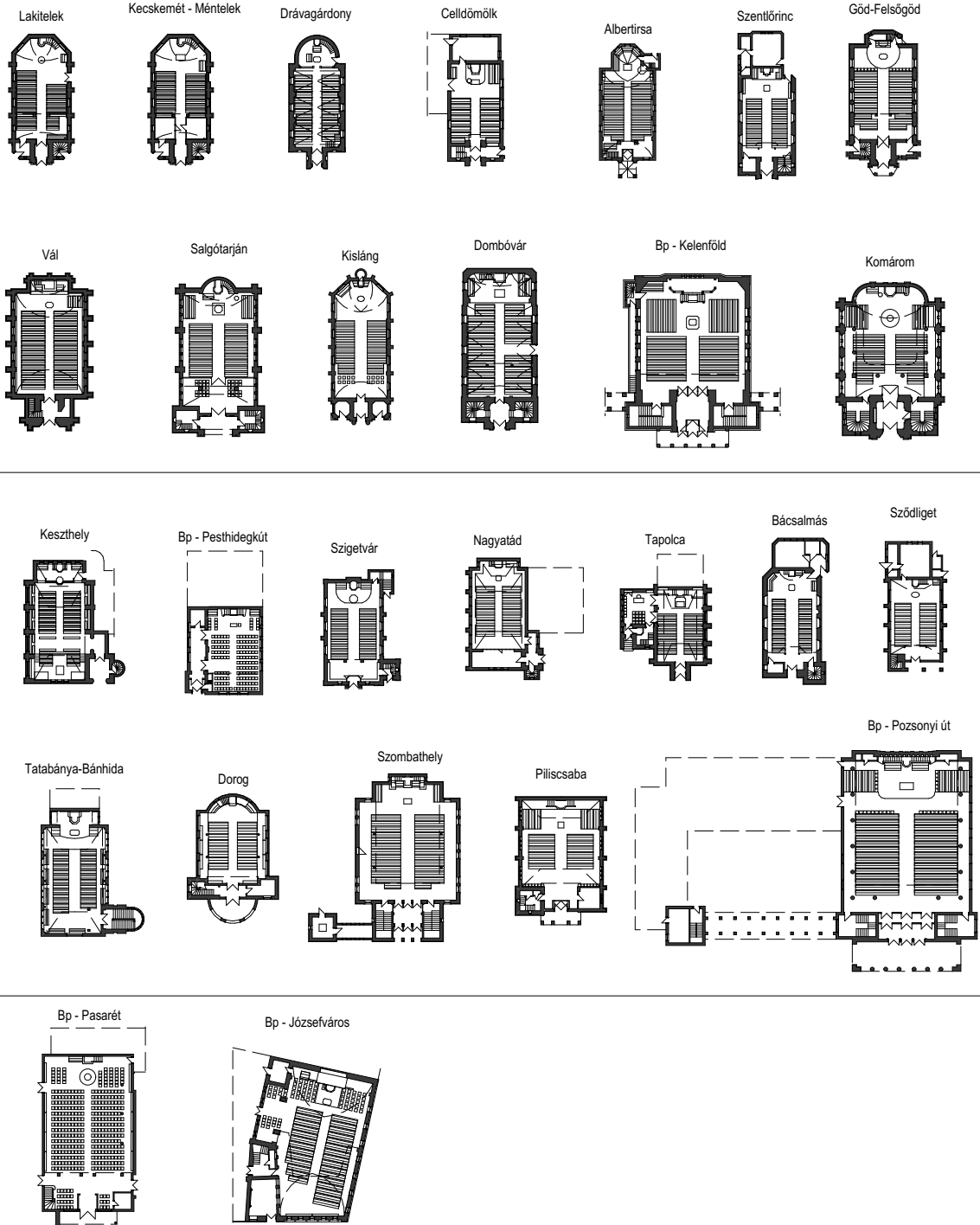

Térformálási tendenciák

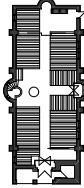
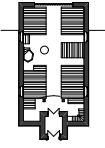
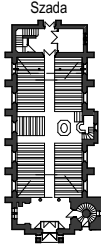

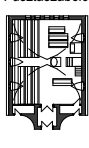
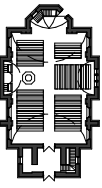
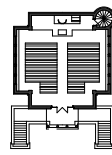
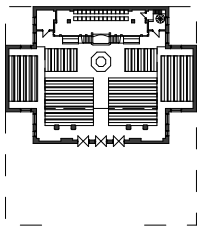
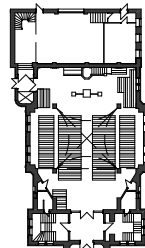
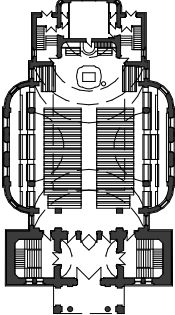
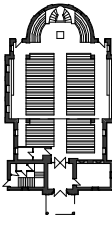
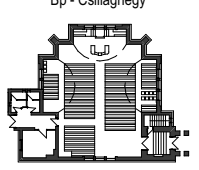
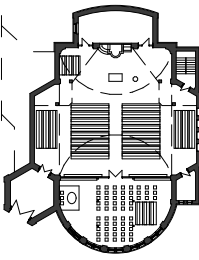
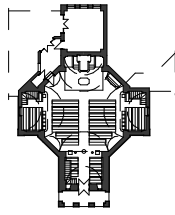
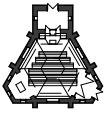
Tipológiai megnevezés	Alaprajz
Hossztengelyes torony a tengelyben	<div style="display: flex; justify-content: space-around; text-align: center;"> <div style="width: 15%;">Zalaegerszeg </div> <div style="width: 15%;">Bp - Angyalföld </div> <div style="width: 15%;">Bp - Pestszentlőrinc-Kossuth tér </div> <div style="width: 15%;">Bp - Rákospalota-Óváros </div> <div style="width: 15%;">Bp - Nagyváradi tér </div> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around; text-align: center; margin-top: 10px;"> <div style="width: 10%;">Monor </div> <div style="width: 10%;">Fonyód </div> <div style="width: 10%;">Tiszaalpár </div> <div style="width: 10%;">Bp - Pestszentlőrinc-Ganzkertváros </div> <div style="width: 10%;">Kistarcsa </div> <div style="width: 10%;">Sárosd </div> <div style="width: 10%;">Balatonboglár </div> <div style="width: 10%;">Soltszentimre </div> <div style="width: 10%;">Tápiószentmárton </div> </div>
Hossztengelyes aszimmetrikus torony	<div style="display: flex; justify-content: space-around; text-align: center;"> <div style="width: 15%;">Kisbér </div> <div style="width: 15%;">Bp - Mátýásföld </div> <div style="width: 15%;">Bp - Rákossalva </div> <div style="width: 15%;">Mosonmagyaróvár </div> <div style="width: 15%;">Agárd </div> <div style="width: 15%;">Bábolna </div> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around; text-align: center; margin-top: 10px;"> <div style="width: 15%;">Bp - Csepel-központ </div> <div style="width: 15%;">Nagykanizsa </div> <div style="width: 15%;">Bp - Rákospalota-Újváros </div> <div style="width: 15%;">Magyarbóly </div> <div style="width: 15%;">Örkény </div> </div>
Hossztengelyes torony nélküli	<div style="display: flex; justify-content: space-around; text-align: center;"> <div style="width: 20%;">Bp.-Rákosszentiván-Sashalom </div> <div style="width: 20%;">Bp - Külső-Józsefváros </div> <div style="width: 20%;">Bp - Árpádföld </div> <div style="width: 20%;">Szigethalom </div> <div style="width: 20%;">Balatonlelle </div> </div>

Térformálási tendenciák

Alaprajz

Térformálási tendenciák

<p>Tipológiai megnevezés</p>						
<p>Hossztengelyes_keresztengelyes</p>	<p>Órbottyán</p> 	<p>Vecses</p> 	<p>Szada</p> 	<p>Tengelic</p> 	<p>Pusztaszabolcs</p> 	<p>Ercsi</p>
<p>Keresztengelyes</p>						
<p>Kereszthajós</p>	<p>Bp - Rákospalota-MÁV telep</p> 	<p>Bp - Szabadság tér</p> 	<p>Bp - Budafok</p> 		<p>Pápa</p> 	
	<p>Bp - Pestújhely</p> 	<p>Bp - Csillaghegy</p> 	<p>Bp - Kispest-Wekerle telep</p> 		<p>Sopron</p> 	
<p>Saroktemplom</p>						
<p>Legyező szerű alaprajz</p>						
<p>Poligon alaprajz</p>	<p>Sümege</p> 					

6. Stílus

Az előző kutatásban megállapításra került, hogy a vizsgált időszakra alapvetően jellemző a stíluspluralizmus.¹⁴ Ezt a kijelentést támasztják alá mind a korábban elemzett Tiszáninnen és Tiszántúl templomai és a jelen tanulmányban feldolgozott Dunamelléke és Dunántúli egyházkerületek emlékei.

A stílusok elemzése alapján elkülöníthető két főirány, az egyik a historizáló formaalkotás amelybe a neoromán, neogótikus, neobarokk, neoklasszicista és eklektikus törekvések tartoznak. A másik kategória az újabb, 20. század környékén megjelent szecessziós, 'magyaros' és modern tendenciákat foglalja magába. Az utóbbiból kiemelendő a reformátusok által kedvelt 'magyaros' stílus, amely az elemzés alapján a legtöbbször előforduló irányzat a vizsgált időszakban. Feltételezhető, hogy a Trianon után kialakult helyzettel, valamint a később visszacsatolt, főleg református népességű területek hatásával van kapcsolatban: ez motivációt adott egy közös nemzeti összetartozást kifejező művészeti irány megalapozására és a református identitás kifejezésének lehetőségére. A 'magyaros' irányzat jeles képviselője Szeghalmy Bálint, akinek építészetében egy-két példa kivételével az erdélyi templomépítészet stílusjegyei meghatározó módon jelennek meg.

¹⁴ Baku, E.: *Theory and Practice: Protestant Church architecture in the interwar period in Hungary (Elmélet és gyakorlat: Protestáns templomépítészet a két világháború között)*. Architectura Hungariae, Vol. 15. (2016) No.3. pp 133-144.

A nemzeti stílus keresés kezdetén az erdélyi irányzat adaptálása előtt ázsiai gyökereket kerestek a művészek.¹⁵ Feltételezhetően a vizsgálatban ennek a vonalnak az egyetlen megjelenítője az Árkay Aladár által tervezett Budapest rákosszentiván-sashalmi templom. A keleties vonal főként az épület formálásban, belsőépítészetében és színhasználatában mutatkozik meg.

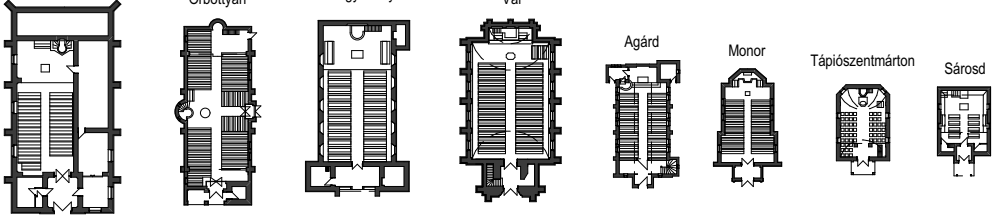
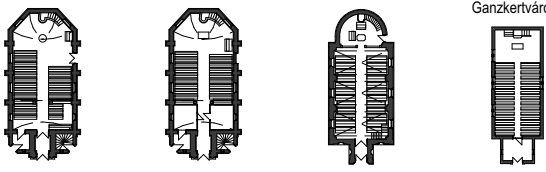
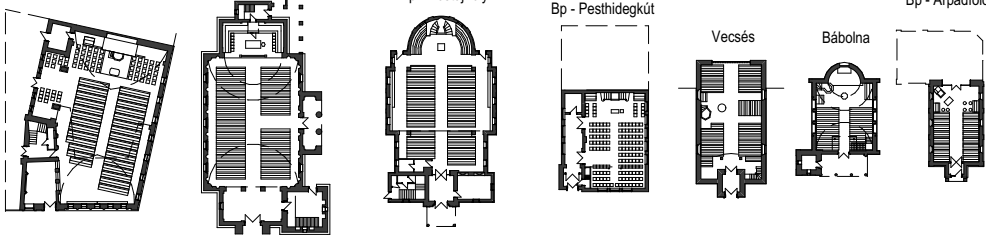
Többek között érdekes helyzet jelenik meg Budapest-Wekerletelepen, ugyanis az erdélyi népi építészet stílusbeli sajátosságait magán hordozó telep lakóépületeitől enyhén eltér az eklektikusan megfogalmazott templom. Habár az emlék markáns tornya egyértelműen 'magyaros-szecessziós' irányú, az épület többi része már más tendenciát mutat, majdhogynem külön életet él.

¹⁵ Ferkai, A.: *Viták a nemzeti építészetéről 1930-39.* Építés- Építészettudomány Vol.24. (1994) No.3-4. pp. 255-278.

Stílusok

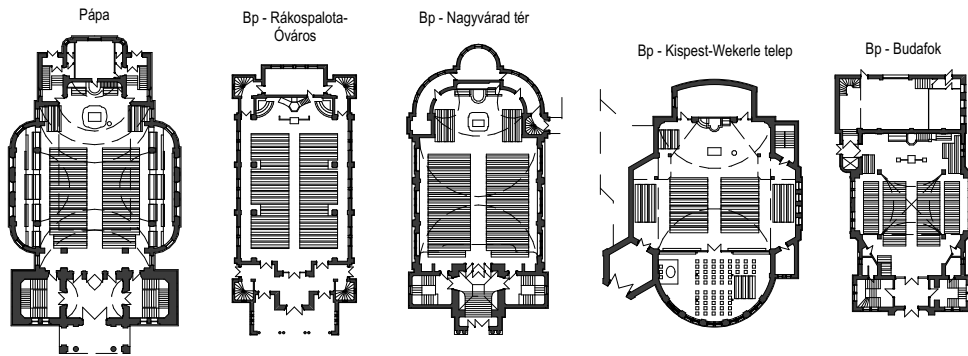
Tipológiai megnevezés	Alaprajz
Neoromán	<p>Örkény Órbottyán Magyarbóly Vál Agárd Monor Tápiószentmárton Sárosd</p>
Neogótikus	<p>Lakitelek Kecskemét - Méntelek Drávacgárdony Bp - Pestszentlőrinc-Ganzkertváros</p>
Neobarokk	
Neoklasszicista	<p>Bp - Józsefváros Bp - Csepel-központ Bp - Pestújhely Bp - Pesthidegkút Vecsés Bábolna Bp - Árpádföld</p>

Stílusok

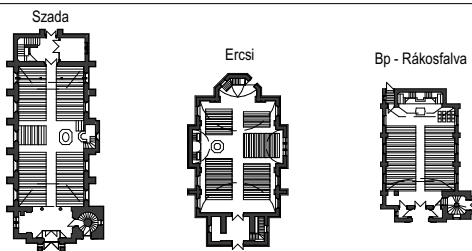
Tipológiai megnevezés

Alaprajz

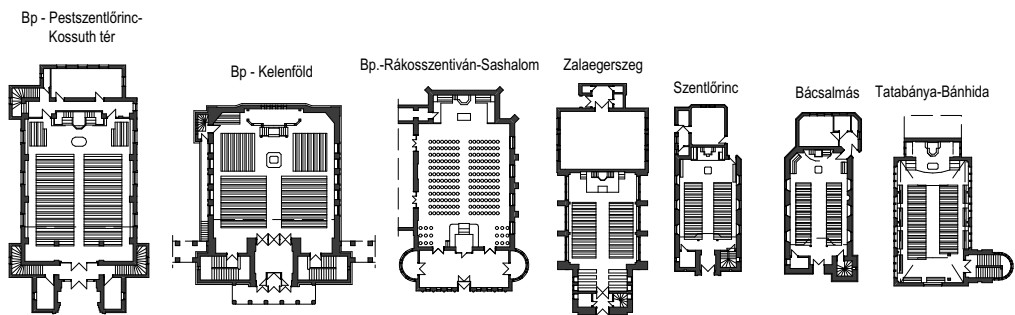
Eklektikus

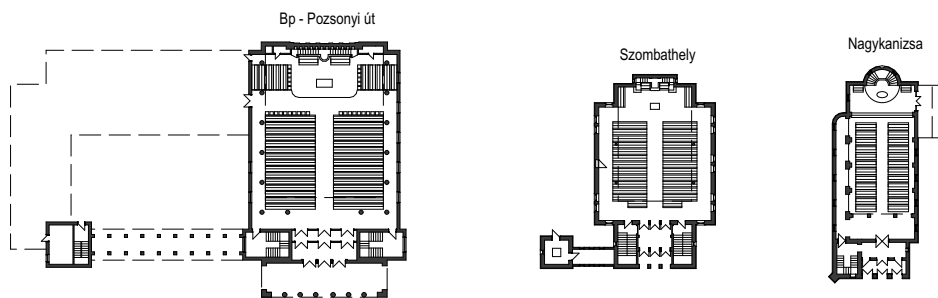
Szecessziós

Magyaros

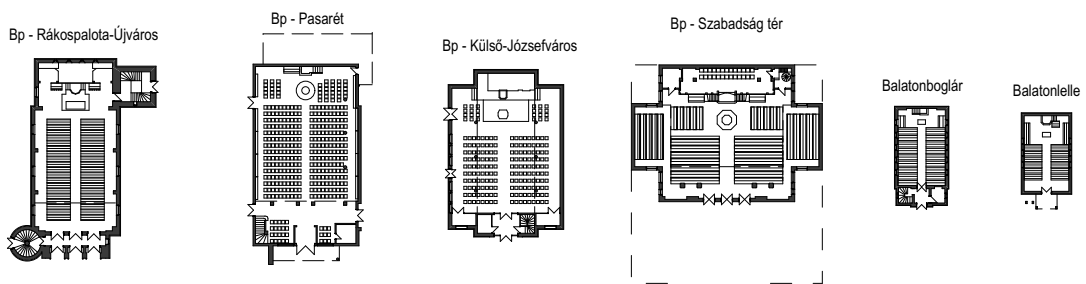
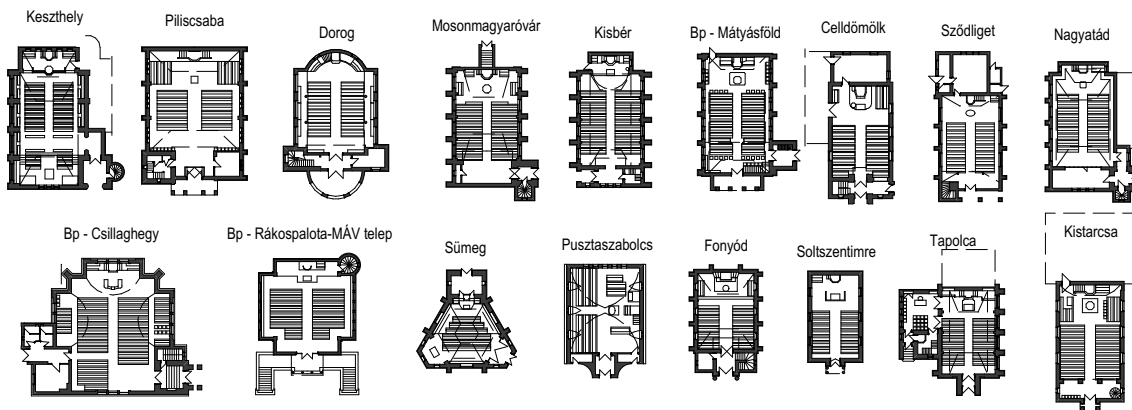
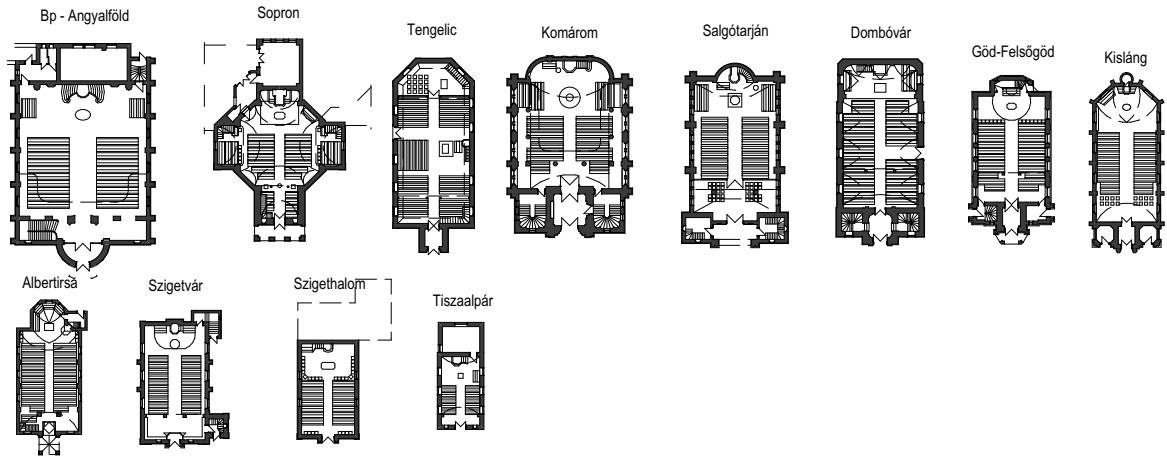

Modern

Stílusok

Alaprajz

7. Szintetizáló felvetések: az két világháború közötti református templomépítészetre vonatkozó megállapítások összegzése

A következőkben az immár országosan kiterjesztett két világháború közötti református templomépítészet új kutatási eredményeit kívánjuk összegezni. A megállapítások alapjául egyrészt a megelőző kutatómunka eredményeinek revíziója és a teljes emléktanyag ismerete szolgál. A következőkben hét, a kutatási folyamat során, az előzőekben feltett kérdésekre lehetséges válaszként értelmezhető, általunk kiemelt fő téma köré csoportosítottuk hipotéziseinket és azok bizonyítását. A teljes emléktanyag ismeretének tekintetében ezen résztémák mindegyike akár önálló kutatási témaként is megállja a helyét, s ily módon kitágítja a jövőbeli kutatási folyamatok irányát és lehetőségeit.

7.1 Urbanizációs folyamatok

A történelmi és társadalmi változások miatt bekövetkező urbanizációs folyamatok jelentős hatást gyakoroltak a templomépítkezésekre.

Budapest népessége a Trianon utáni bevándorlási folyamatoknak köszönhetően növekedett a két világháború között. A folyamat a húszas években túlnyomórészt a peremövezeteket érintette, majd a '30-as években az akkori közigazgatás szerinti Budapest területét. A trianoni békeszerződés után az elcsatolt területekről legfőképp a fővárosba nagy számban érkeztek elsősorban az értelmiségi réteg képviselői, de a bevándorlók nagy részét a vidéki városok és falvak szegényebb rétegei tették ki. Egy más irányú népességmozgás is kialakult: Budapest belső területeiről sokan települtek ki a fővárossal szinte már összeépült peremterületekre illetve kertvárosokba. Az említett külterületek benépesedése a szegényebb rétegek számára kedvezőbb életfeltételeknek valamint a vidékies jellegnek, zöld környezetnek és nem utolsósorban az olcsóbb életlehetőségnek volt köszönhető. A vidékről érkezőknek lehetőség nyílt továbbra is a megszokott életformát élni, bár érezni lehetett a belvárostól való távolság hatását.¹⁶

A bevándorolt népességgel együtt Budapestre sok református települt be, új közösségek jöttek létre. Összesen 27 templom épült Nagy-Budapest területén, melyből 18 a peremövezetekben, és mindössze ennek a fele, azaz 9 az akkori Budapest kerületeiben. Megfigyelhető, hogy Budán csupán 5 templomot építettek, szemben a Pesten épült 22

¹⁶ Lackó, M.: *A két világháború között.* Budapesti Negyed [Internet]. 1998. 20-21. sz. [meglátva: 2017.10.22.]. Megtálálható: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00016/lacko.htm>

emlékkel. Erre magyarázatot ad a leírt bevándorlási mozgás, mely a peremterületeket részesítette előnyben, valamint az, hogy a budai rész a módosabb, ennél fogva kisebb létszámú rétegnek volt elérhető.

A főváros mellett érdemes megvizsgálni, hogy a nagyvárosokban miért indult meg az építkezés. Összességében elmondható, hogy az országhatárok közelébe eső nagyvárosoknak, szintén az 1920-as területelcsatolások eredményeként beköltöző népesség növekedése miatt volt szükség újabb épületekre. Szombathelyen és Sopronban egy-egy templom épült, Szegeden kettő. Ezekben a városokban nem volt olyan mértékű a bevándorlás, mint Debrecenben és Miskolcon, melyek közel esnek a méretében nagyobb elvett területekhez. Debrecen hat új templomából négy a periférián épült, ahol a budapestivel azonos okok miatt telepedtek le az emberek. Miskolc gyarapodásához más okok is hozzájárultak. A második világháborúra való felkészülés miatt a város az ország legfontosabb nehézipari központjává vált, így nagymértékben megnövekedett az ipari lakosság. Szintén a város telepein, Martintelepen és Diósgyőrvasgyáron volt szükség újabb építkezésekre. Kivételt képez a tetemvári deszkatemplom, ami az előtte tűzvészben elpusztult templom helyén épült.

A Balaton környékén szintén fellendült az templomépítések száma. Az I. világháború után elvesztett tengerparti üdülőhelyek hiányában felértékelődött a magyar tenger, és egyre többen keresték fel rekreáció céljából. 1930-ra a déli part jelentősen beépült, 1938-ra megépült a balatoni műút. Balatonboglár, Balatonlelle és Fonyód gyülekezet történeti forrásából kiderül, hogy nagyszámban nyaraltak reformátusok a településeken. Közösséggé szerveződtek, és

kezdetben villaépületekben, iskolákban tartották az istentiszteleteket, míg sor kerülhetett templom építésére. Keszthelyen és Siófokon is épült református emlék, mely városok a legfontosabb kikötők közé tartoztak.¹⁷

Pápán található a vizsgált időszak méretében legnagyobb temploma, az egyetlen emlék, mely két toronnyal rendelkezik. Monumentalitását a Dunántúl reformációjában betöltött központi szerepének köszönheti. Az évszázadok során több temploma illetve imaháza volt a református közösségnek, a mai templom tervezésére a növekvő gyülekezet miatt került sor.

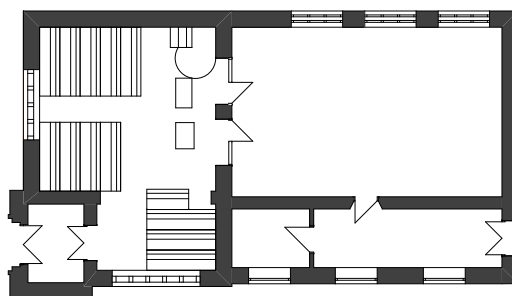
7.2 Egyedi emlékek, mint különleges példák

A református identitás vágnak leginkább megfelelő centralizáló, egyedi térformálású templomoknál felvetődött a kérdés, hogy milyen szándékok állhattak az adott alaprajzi

¹⁷ Sipos, P.: *Élet a Balatonnál a két világháború között*. História [Internet]. 1999. 056. sz. [megnézve: 2017.10.22.]. Megtalálható: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/99-056/ch25.html>

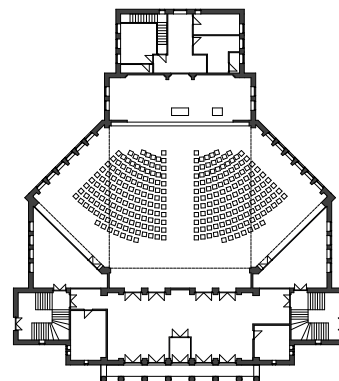
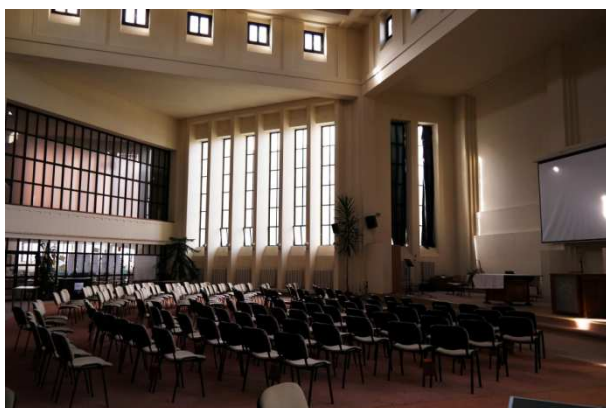
elrendezés alkalmazása mögött. Esetleg kialakult városépítészeti helyzetek, az építész újíto látásmódja, a megrendelő befolyása vagy ezen tényezők együttes jelenléte határozta meg egy-egy emlék formálódását.

A földéaki templom építését Szirbik Sándor makói lelkész kezdeményezte. A kiírt pályázaton Loós János makói iparművész-tanár terve nyert. Az ő munkája volt többek között az időközben lebontott makó-rákosi neogótikus református templom, illetve egy impozáns hatású ravatalozó épület, amely pénzügyi szűkössége miatt leegyszerűsödött formában épült meg a makói református temetőben.¹⁸ A földéaki modern megjelenésű sarok templom két derékszögben találkozó utca saroktelkére lett tervezve. A merőleges találkozását kiemelendően a torony a sarokpozícióba került, amely megatározó döntés volt az alaprajz további mozzanatainál. A templom épületrészéhez az utcák mentén egyik oldalról a parókia, a másik oldalról az iskola csatlakozik, utóbbi illesztésénél megadta a lehetőséget a szakrális tér és oktató terem összenyitására. A torony és egyben a bejárat pozíciója, a bővíthetőség iránya továbbá a legoptimálisabb bútorozás kijelölte a szószék megfelelő helyzetét, így tudott kialakulni ez az egyedinek számító saroktemplom elrendezés. Falusias, családházias léptékű környezetbe való illeszkedés mellett egyfajta kiemelés volt a célja a tervezőnek. A csatlakozó parókia és iskola nyeregtetős tömegeihez képest a szakrális teret határoló utcafronti falakat attikaszerűen megmagasította, ezzel templomszerű megjelenést kölcsönözve az épületrésznek.

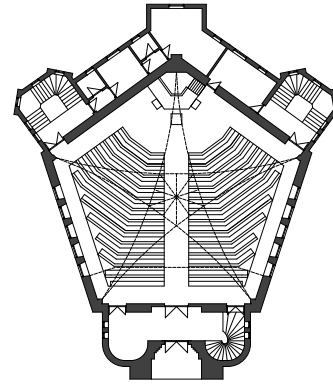

¹⁸ Tóth, F.: *Csongrád Megye építészeti emlékei*, Csongrád Megyei Önkormányzat [Internet]. [meglézve: 2017.10.22.]. Megtalálható: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Foldeak/pages/foldeak_epiteszeti_emlekei.

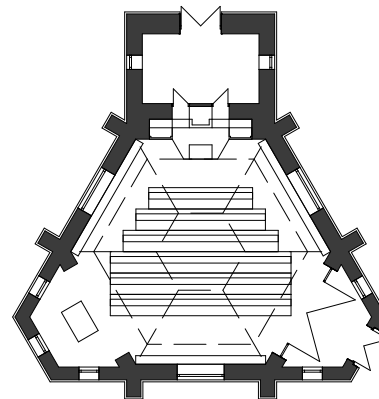
A debreceni egyetemi templom építését az egyetem kezdeményezte. A meghívásos pályázaton Borsos József építész terve nyert, aki a pályázaton álnévvvel indult, hogy rosszakaróit félrevezesse. Az épület alaprajzi kialakításának az egyetem reprezentációs igényeit kielégítő "színház terem" jellegű, legyező forma lett az eredménye. Ez az elrendezés a bejárat fölött és mellett a legyező forma végében elhelyezett karzatokkal együtt nagy létszám befogadására alkalmas anélkül, hogy a hívők túl messzire kerülnének a szószéktől vagy az Úr asztaltól, mint például egy nagy befogadó képességű hosszházas templom esetében. Emellett az "oldalhajók beforgatásával" megszűnik a kereszthajós emlékek merev bútorozásából eredő kevésbé komfortos fejtartás, mivel a padok vonala a szószékből húzott sugárra merőleges így egyenesen lehet a prédikáló lelkipásztorra tekinteni. Az eredetileg sokkal nagyvonalúbb, dinamikusabb, szétnyíló legyező forma alaprajzot a megrendelői igények és a merev hagyománykövetés átalakította. A kiírt pályázatban fontos kritérium volt, hogy a templom megjelenésében alkalmazkodjon az egyetem épületegyütteséhez. Borsos a református kollégium klasszicizáló stílusát választotta alapul, ötvözve azt a modern tömeg és felületképzéssel. Eredeti elképzelés szerint a templom kő vagy klinkertégla burkolatot kapott volna vakolat helyett.

A Szeged Honvéd téri templom építését Bakó László a Kálvin téri egyházközség lelkésze kezdeményezte. A meghívásos pályázatot Borsos József építész terve nyerte. A saroktelket, amely két utca hegyesszögű találkozásánál helyezkedik el, a város adományozta templomépítés céljára. Borsos a városépítészetből illetve a telek formájából fakadó adottságokat felismerve alakította ki az épület jellegzetes, szabályos ötszög alaprajzát. A hegyesszögű találkozást kiemelően az impozáns méretű torony a sarokpozícióba került a bejárattal együtt. A templomhoz az udvar felől a parókia illetve a segédlelkészi lakás csatlakozik. A szószék a hossz tengely bejárattal szembeni csúcsába került, ezzel irányt adva a bútorozásnak, amely az alaprajzhoz alkalmazkodva befordul az igehirdető felé. Borsos az épület homogén, klinkertégla burkolatával méltó lezárást szándékozott adni a Dóm térnek.

A sümegi református-evangélikus templom építését a két protestáns gyülekezet közösen indítványozta. A pályázat bírálói Szeghalmy Bálint építész tervét választották. A három utca által határolt háromszög alakú telket, a város ajándékozta a két gyülekezet számára. Az épület egyedi kialakítására itt is hatást gyakorolt a telek adottsága. Szeghalmy a belsőt szabályos hatszögformára tervezte, ehhez illesztette hozzá a bejáratnak és az orgonának helyet adó épületrészeket továbbá a torony tömegét, így a telek alakjához idomuló háromszögforma alakult ki. Az építész megkülönböztetni kívánta a városépítészetileg kiemelt helyen felépülő templomot a szomszédos vakolt családi házaktól, ezért stílusára jellemzően kő és téglaburkolattal tervezte meg az épületet.

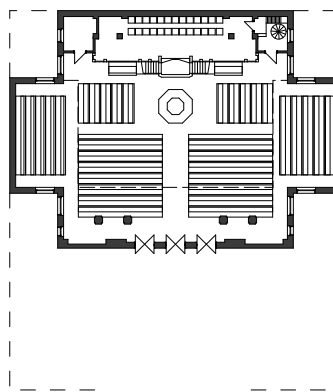

Összegzés képpen elmondható, hogy a különleges városépítészeti viszonyokban az építés rendező elvet keresett a geometriai szabályosságban.

7.3 A templomépületek alaprajz - földrajzi eloszlásának vizsgálata

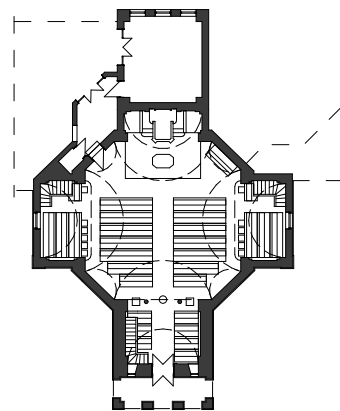
Sejtésünk, hogy a század elején megjelenő identitásvágy hatására a református templomtípusnak leginkább megfelelő centralizáló térszervezés terjedni kezd, beigazolódni

látszik. Azonban korántsem került túlsúlyba a hossz tengelyes térszervezéssel szemben, arányában meglehetősen kevés centralizáló emlékekkel találkozunk. Elmondható, hogy továbbra is erősen jelen van a katolikus hossz házas hagyomány, úgy tűnik nehéznek bizonyult elszakadni az évszázadok alatt megszokott formáktól. Országosan 31 centralizáló és 82 hossz tengelyes térszervezésű templom épült. A Debrecen szellemi és földrajzi közelségében lévő Tiszáninnen és Tiszántúl egyházkerületek területén ez a szám 16 és 25 volt. Azonban távolodva a reformátusság központjától, a másik két kerület templomait is megvizsgálva (72-ből csupán 15 centralizáló emlék), az országos arány még inkább eltolódott a hossz tengelyes térszervezés felé. Budapesten a centrális szervezés megjelenése megegyezik az országos aránnyal.

Az alaprajzi forma szerint vizsgálva az eloszlást, még szembetűnőbb a különbség. Az országban 96 teremtemplom, és 17 kereszthajós illetve egyedi formálású templom található. A Tiszáninnen, Tiszántúl területeken ezen vizsgálat szerint is nagyobb az arány, mint a másik két kerületben, azonban a legmagasabb Budapesten, ahol 6 kereszthajós kialakítás is látható. Legnagyobb mértékben a teremtemplomok csoportjába tartozó a hossz tengelyes tengelyben lévő toronnyal és aszimmetrikus toronnyal rendelkező emlékek száma nőtt. Újabb két különálló tornyos megoldással találkozunk, valamint az új, a hossz tengelyes térformálás torony nélküli csoport tagjai 7 példával gazdagították az emlékanyagot. A hossz tengelyes-kereszt tengelyes szervezésű típus megduplázódott a másik két egyházkerület bevonásával, bár összesen ez 6 templomot jelent, azonban tisztán kereszt tengelyes típussal nem bővült az emlékanyag, összesen csupán 3 található az országban. A kereszt hajósok száma megnőtt 8-cal, melyből 6 Budapesten épült. Szintén nem gyarapodott a saroktemplom és a legyező alaprajzi formájú csoport. A poligon típus egy a belső terében szabályos hatszög alakú, kívülről lecsapott sarkú háromszög formálású példával bővült.

A földrajzi eloszlást vizsgálva számos összefüggés figyelhető meg. A teremtemplomokról továbbra is elmondható, hogy szétszóródva jelennek meg az ország területén, azonban a típuson belüli alcsoportok megjelenésében megfigyelhetőek csoportosulások. A tisztán hossz tengelyes térszervezésű csoport képviselői az ország szinte teljes területén jelen vannak, azonban a peremrészekén kevés található meg, inkább az ország belseje felé koncentrálódnak. A hossz tengelyes-kereszt tengelyes térszervezésű templomok Budapest környékén valamint az ország északkeleti részén csoportosulnak. A tisztán kereszt tengelyes csoport 3 példája egyértelműen az ország keleti részén figyelhető meg, ráadásul az ország határ közvetlen közelében épültek. Elgondolkodtató, hogy vajon az országon átívelő régiókhoz tartozhat-e ez az irány. Elmondható, hogy a kereszt hajóval ellátott templomok főképp a nagy és jelentősebb városokban jelennek meg: Debrecenben, Miskolcon, Sopronban, Pápán egy-egy, míg Budapesten hat emlék. Egyrészt a nagyobb létszámú hívek elhelyezése, másrészt az építész személye szerepet játszott a formaválasztásban. Egy példa található egy méretében kis településen, Besenyődön is. Tiszagyenda és Tisztaberek temploma a típus határán található, hiszen nem jelenik meg a megszokott értelemben vett kereszt hajó, csupán annak kezdeményei láthatóak a templomon. Az egyedi megjelenésű templomok a Tiszáninnen és a Tiszántúl egyházkerületek területére koncentrálódnak, hiszen összesen egy, Sümeg temploma képviseli a másik két egyházkerület egyedi csoportját.

Budapest területét vizsgálva a teremtemplomok általánosságban mindenhol jelen vannak. A torony nélküli csoportjuk aránya magas, az országos 7 épületből 5 itt található. Érdekes jelenség, hogy a teremtemplomok kereszt tengelyes típusaiból egy emlék sem épült a főváros területén, a kereszt hajós templomok aránya viszont itt a legnagyobb, az országos szám mintegy fele itt figyelhető meg. A centrumban mindössze egy, a peremövezetben 5 ilyen példával is találkoztunk.

7.4 A református templomok jellegzetes kellékei, a karzatok

Az igény, hogy minél több embert helyezhessenek el a templomban a karzatok megjelenését eredményezte. A befogadó képességet érdemesebb vertikális irányban növelni, így kevésbé növekszik a távolság a szószéktől a templom horizontális bővítéséhez viszonyítva, továbbá gazdaságosabb a belmagasságot növelni az alaprajzi terület növeléséhez képest.

A Tiszáninnen és a Tiszántúl egyházkerületek templomaival kapcsolatos kutatásban létrehozott karzat kialakítási csoportosítás alapján lettek vizsgálva a Dunamelléke és a Dunántúl egyházkerületek emlékei, finomítva a tipologizálást. Ezáltal az észrevételek az egész országra vonatkoznak.¹⁹

A templomok közel hatodában nincs emelvény kialakítva. Megerősödött az a korábbi megállapítás, hogy a leggyakoribb az a térformálási helyzet, hogy a hossz tengely egyik végében a szószékkel szemben kap helyet a karzat, ugyanis az emlékek több mint fele ebbe a csoportba tartozik.

A két oldalon kialakított karzat megoldás jellemzően a kereszt tengelyes bútorozás alkalmazásánál érhető tetten, a Budapesti templomok között megjelenő példái viszont mind hossz tengelyes formálásúak. Utóbbi esetben a szószék mögötti karzatot az orgona elhelyezésére használták.

A három oldalon kialakított emelvény csak a keleti országrészben fordul elő, a miskolci Deszkatemplomban, a debreceni Egyetemi templomban és Magosligeten.

Előfordul olyan helyzet is, ahol a tér mind a négy oldalán található karzat. Ez a megoldás csak 3, kereszthajós térformálásnál fordul elő, jellemzően nagyobb városokban - Debrecen Mester utca, Miskolc Martintelep, Sopron-, ahol több ülőhely elhelyezése vált szükségessé. Mind a három esetben a szószék mögötti karzaton kap helyet az orgona.

"L" alakú megoldással összesen 2 helyen találkoztunk: Vásárosnamény és Nagykanizsa templomában. "U" alakú kialakítás Noszvaj kivételével nagyvárosokban fordul elő összesen 7 településen például: Szombathelyen, Komáromban, Budapesten, Miskolc-Diósgyőrben vagy Debrecenben.

¹⁹ Gál, Sz. Hevér, D.: 'Az Úr asztala köré gyűlvén' Tiszáninnen és Tiszántúl két világháború között épült református templomai. - Esettanulmány a református liturgikus tér 20. századi közösségi térszemléletének változásairól. BME Építészettörténeti és Műemléki tanszék. (2016). református templomai. - Esettanulmány a református liturgikus tér 20. századi közösségi térszemléletének változásairól. BME Építészettörténeti és Műemléki tanszék. (2016).

Kétszintes emelvény Eger kivételével nagyobb lélekszámú településeken jellemző összesen 3 helyen: Budapest-Kelenföldön, Budapest-Szabadság téren és Pápán.

A centralizáló térformálást erősítő karzatok - két oldali, három oldali, négy oldali, "L", "U" alakú és kétszintes - az országban szétszóródva jelennek meg. Az emlékek közel negyede - 28 templom - ide sorolható.

A helyszíni vizsgálat során több helyen tapasztalható volt, hogy a település léptékétől függetlenül, csökkenő létszám miatt, a karzatok beépítésre kerültek. Viszont megállapítható, hogy a kisebb települések beépített karzatai kivétel nélkül használaton kívül vannak, ellenben a nagyvárosokban az így létrehozott helyiségeket változatos formában használják a gyülekezetek.

7.5 Van-e összefüggés a korszak református templomépítészetében stílus és földrajzi eloszlás tekintetében?

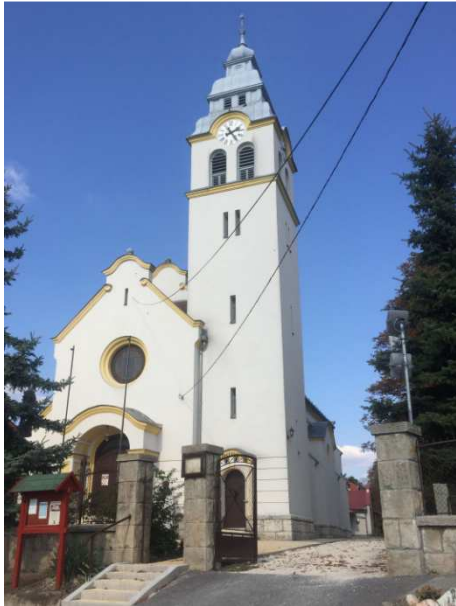
A kutatás egész országra történő kiterjesztésével az előzetes eredmények, feltételezések finomodtak. A neoromán stílusú emlékek a két kutatás régióiban megközelítőleg azonos számban, a neogótikus tendenciák viszont nyugaton elenyészően vannak jelen. Neobarokk stílusú templommal nem bővült a kutatás. Érdekes viszont, hogy a két egyházkerület bevonásával a neoklasszicista illetve szecessziós emlékek száma jelentősen megnőtt. Az eklektikus stílus képviselőinek gyakorisága arányában emelkedett a nagyobb terület vizsgálatával. A legnagyobb mértékben a 'magyaros' tendenciák csoportjába tartozó templomok száma nőtt. A modern építészet formaalkotásait megjelenítő emlékek előfordulása egyenes arányban bővült a két egyházkerület bevonásával.

A stílus és a földrajzi eloszlás kapcsolatát országosan vizsgálva egyes tendenciák esetében általános eloszlást, míg más esetben területi csoportosulás figyelhető meg. A historizáló stílusok közül a neoromán tendenciák nyugaton egyáltalán nem, csak a keleti és középső országrészekén jelennek meg. A neogótikus irányzat jelentősen az északkeleti területen halmozódik. Ennek oka a keleti országrész általánosan vett rosszabb anyagi helyzetéből fakadhat, ugyanis Pecz Samu állítása szerint a gótizáló templomokat racionálisabb szerkezetük kedvelté tette, kivitelezhetősége jól számítható volt és a nem feltétlen kisebb építési költség mellett arányosan jelentős esztétikai többletet eredményezett.²⁰ Ezen középkori neo irányzatok egy kivételével szinte teljesen kiszorultak Budapest területéről és csak a

²⁰ Pecz, S.: *A protestáns templomok építéséről, kapcsolatban a debreceni kálvinista új templom részletes ismertetésével*, Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, Budapest, (1888).

vonzáskörzetében jelennek meg. A neobarokk stílust képviselő emlékek csak az ország keleti, nagyszámban pedig az északkeleti területen találhatóak meg. A neoklasszicista templomok az országban elszórva, de kis számban figyelhetőek meg, érdekes viszont, hogy Budapesten arányaiban többel lehet találkozni, ugyanis az emlékek több, mint fele ide koncentrálódnak. Az eklektikus tendenciák az országban és a fővárosban is általánosan elszórva jelentkeznek. A szecessziós irányzat képviselői a középső régióban csoportosulnak, összesen csupán 4 ilyen emlék épült.

Egyértelműen megállapítható, hogy a 'magyaros' stílusjegyeket viselő templomok fordulnak elő a legnagyobb számban, általánosan elszóródva a fővárosban és országszerte. Arányait tekintve nyugaton jóval több ilyen típusú emlék figyelhető meg, mint a keleti területeken. Ezen észrevétel érdekesség, hogy a reformátusok által kedvelt nemzeti stílus a magyarországi reformátusság központjának tekinthető Debrecen környékén és a hagyományosan református területeken kisebb arányban jelentkezik. Az előző kutatásban tett megállapítás alapján ezen irányzat képviselői nagyvárosok új településrészein találhatóak meg keleten, ezzel szemben nyugaton gyakran a települések kialakult városszövetén belül kaptak helyet.

A modern építészet formaalkotásait megjelenítő templomokról kijelenthető, hogy az országban elszóródva, ugyanakkor nagyobb városokban vagy azok közelében fordulnak elő. Területileg viszonyítva a fővárosban nagy számban vannak jelen, ugyanis az ország 14 emlékéből 5 itt helyezkedik el, négy a centrumban egy pedig peremkerületben.

Budapest területét vizsgálva kijelenthető, hogy nagy arányban vannak jelen a neoklasszicista, a 'magyaros' és a modern stílusban épült templomok az ország területéhez

viszonyítva. Emellett az itt található emlékek több, mint a fele a 20. században megjelent új irányzatok - szecessziós, 'magyaros', modern - stílusjegyeit viseli.

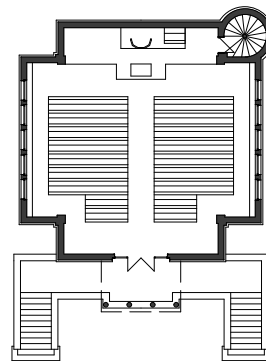

Általánosan elmondható, hogy a historizáló irányzatokhoz képest az új szemléletű tendenciák szinte azonos számban fordulnak elő. Figyelemre méltó az utóbbi kategória stílusainak gyors térnyerése az egész országban ilyen rövid idő alatt a történeti formálásokhoz képest.

7.6 A református templomalaprajzok és a stílusok összefüggései a két világháború közötti Magyarországon

A térformálási és a stílusbeli összefüggések vizsgálata az előző kutatás alapján azt vetítette előre, hogy a református építészeti formát leginkább képviselő templomok többségükben egy vagy két irányzathoz lesznek köthetőek. Ezzel szemben a teljes országra kiterjesztett elemzés után kijelenthető, hogy minden tendencia megjelenik kisebb-nagyobb arányban, ugyanakkor egyik irányzat sem fordul elő kiugróan magas számban a többihez képest.

A hossz tengelyes alaprajzi elrendezésű templomok jellemzően eklektikus és 'magyaros' stílusúak. Emellett a kereszthajós térformálású emlékek megközelítőleg fele is az utóbbi irányzat stílusjegyeit viseli. Csupán 8 templom centralizáló térszervezésű a 'magyaros' stílusban épült 33 emlékből. Ezen megállapításokból kitűnik, hogy a reformátusok által magukénak érzett 'magyaros' stílus és centralizáló térformálás közös metszetébe aránylag kevés épület tartozik. Ez tovább erősíti az előző kutatásban egyik feltételezését miszerint, a nemzeti stíluskereséssel összekötött református identitásvágy eredményének tekinthető 'magyaros' stílus nem térformálási, hanem stílusbeli változást hozott templomépítészetben.

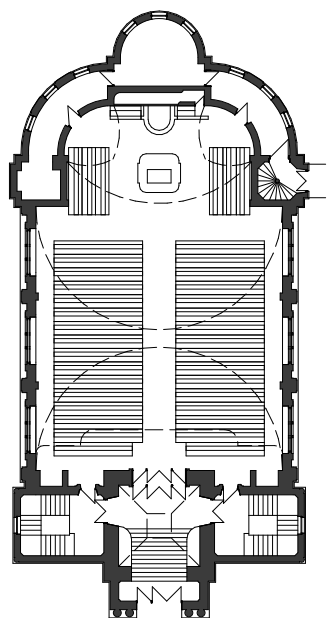
Megállapítható, hogy az egyedi térszervezésű - saroktemplom, legyezőszerű és poligonális alaprajzú - emlékek stílusukban mind a 20. században megjelent 'magyaros' és modern irányzatokat képviselik. Ebből következő érdekesség, hogy a historizáló tendenciák nem jelennek meg ezekben a csoportokban.

A neoromán stílus képviselői nagyrészt hossz tengelyes térszervezésű templomok.

A másik két egyházkerületben végzett kutatásban megfigyelt összefüggés, amely szerint a tisztán keresztengelyes alaprajzi elrendezésű emlékek mind neogótikus irányzatban épültek, továbbra is fenn áll, mivel a területek bevonásával nem bővült ezen emlékek köre.

A neobarokk stílusjegyeket megjelenítő emlékek a teremtemplom csoportba tartoznak, azon belül mind a három hosszengelyes típusban fellelhető. Ezen megállapítás alapján a katolikus egyház templomépítkezéseinél előszeretettel alkalmazott neobarokk stílus a református templomépítészetben is a katolikus hagyományt megjelenítő hosszházas térszervezésű épületeknél tűnik fel.

Az előző kutatásban is felismerhető volt, hogy az eklektikus stílusban épült templomok szinte mind a teremtemplomok csoportjában csoportosulnak, ezen belül a legtöbb a hosszengelyes-torony a tengelyben típusba tartozik.

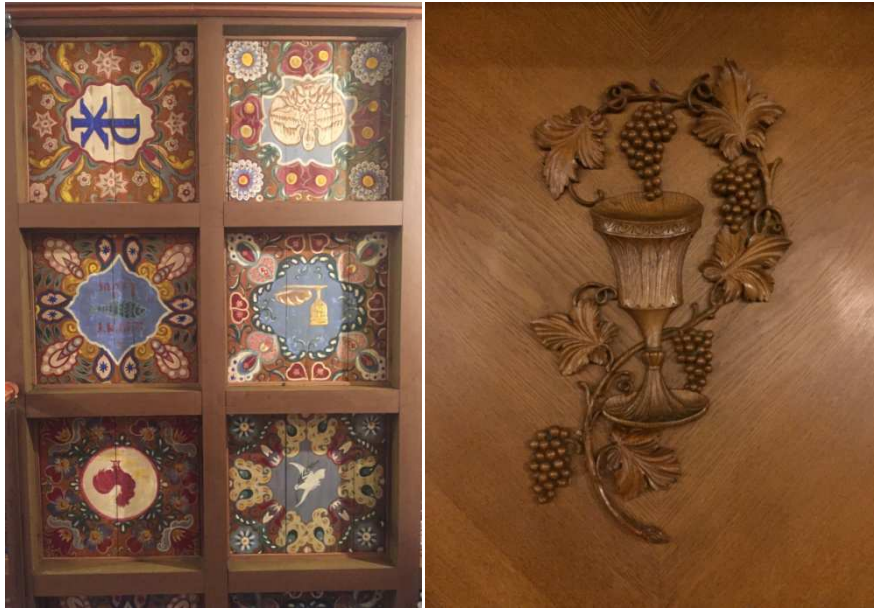
A közös használatú templomok a vizsgált korszakban 'magyaros' stílusban épültek, a 3 emlékből 2 épületet Szeghalmy Bálint tervezett a Balaton közelében.

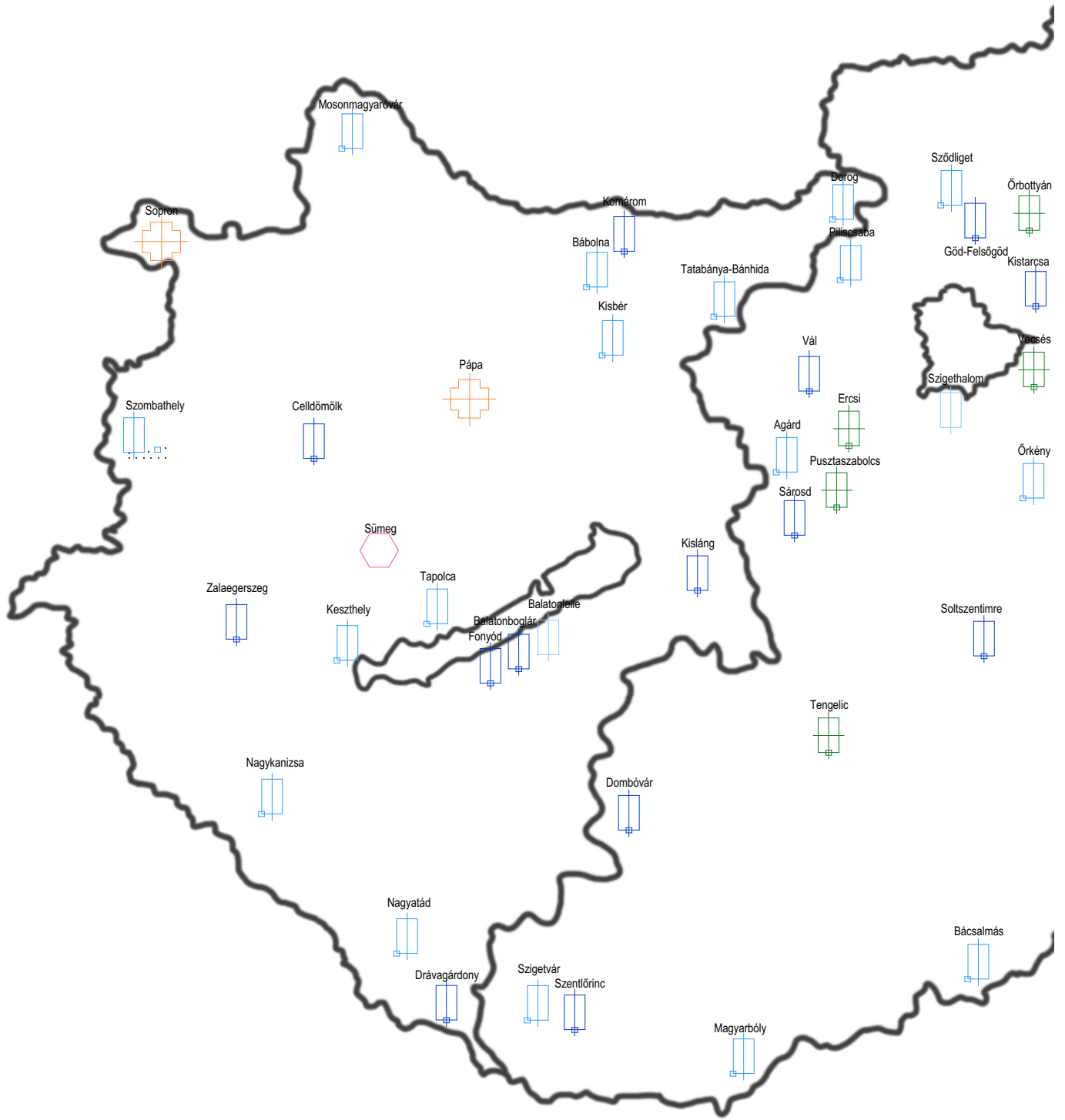
A modern irányzatot képviselő emlékek közé sorolható az összes 'campanile' torony kialakítású, egyedi térszervezésű és toronynélküli templom. Mindössze egy hosszengelyes-torony a tengelyben alaprajzi rendszerű épület tartozik szintén ide. Ezek alapján kijelenthető, hogy a modern stílus a különlegesebbnek mondható, nem hagyományos templomokra jellemző.

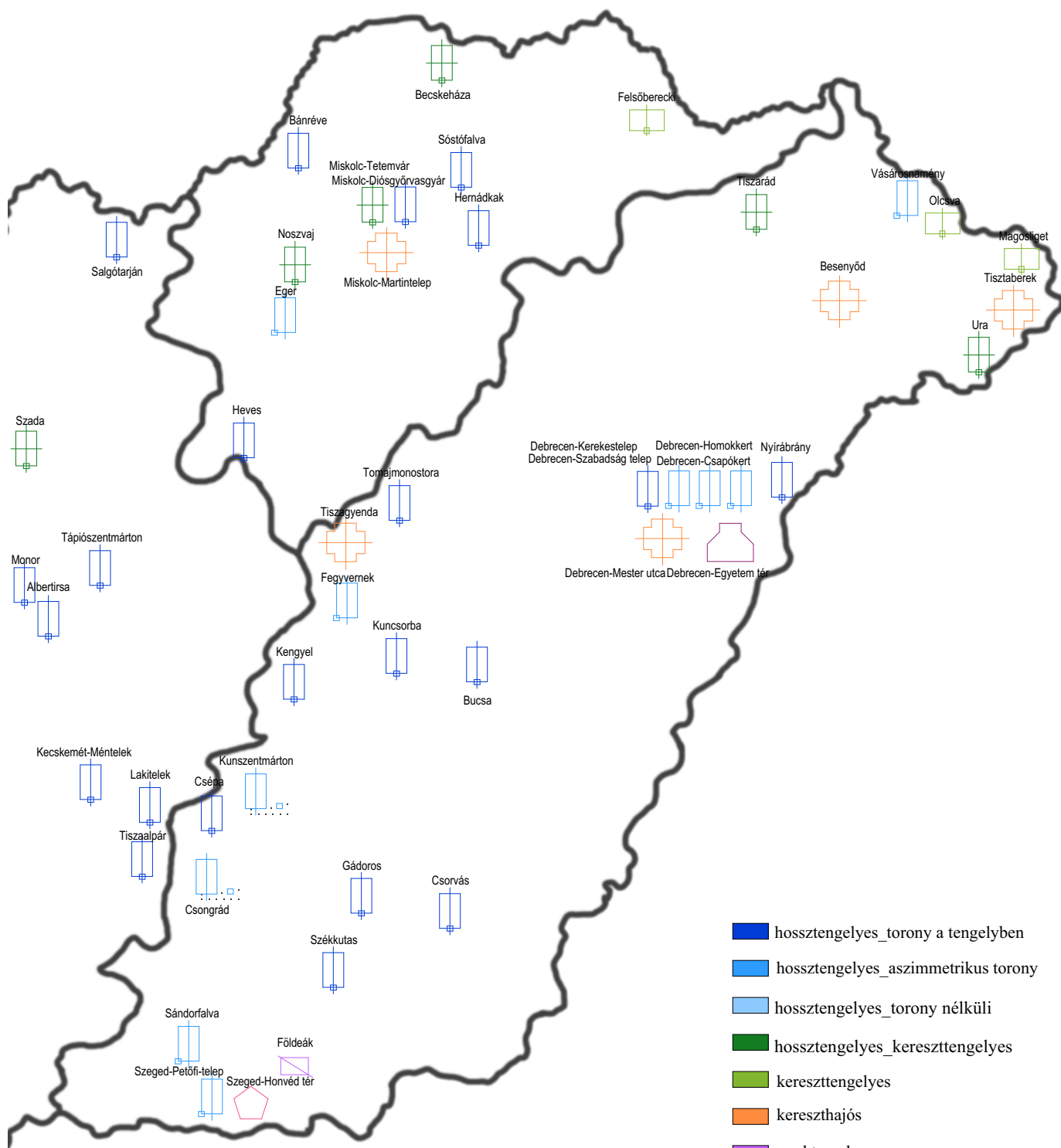
7.7 Kronológiai elemzés

A további két egyházkerület bevonásával továbbra is fennáll az előző kutatás megállapítása, hogy a kronológiai elemzés alapján nem figyelhető egyenes vonalú fejlődés

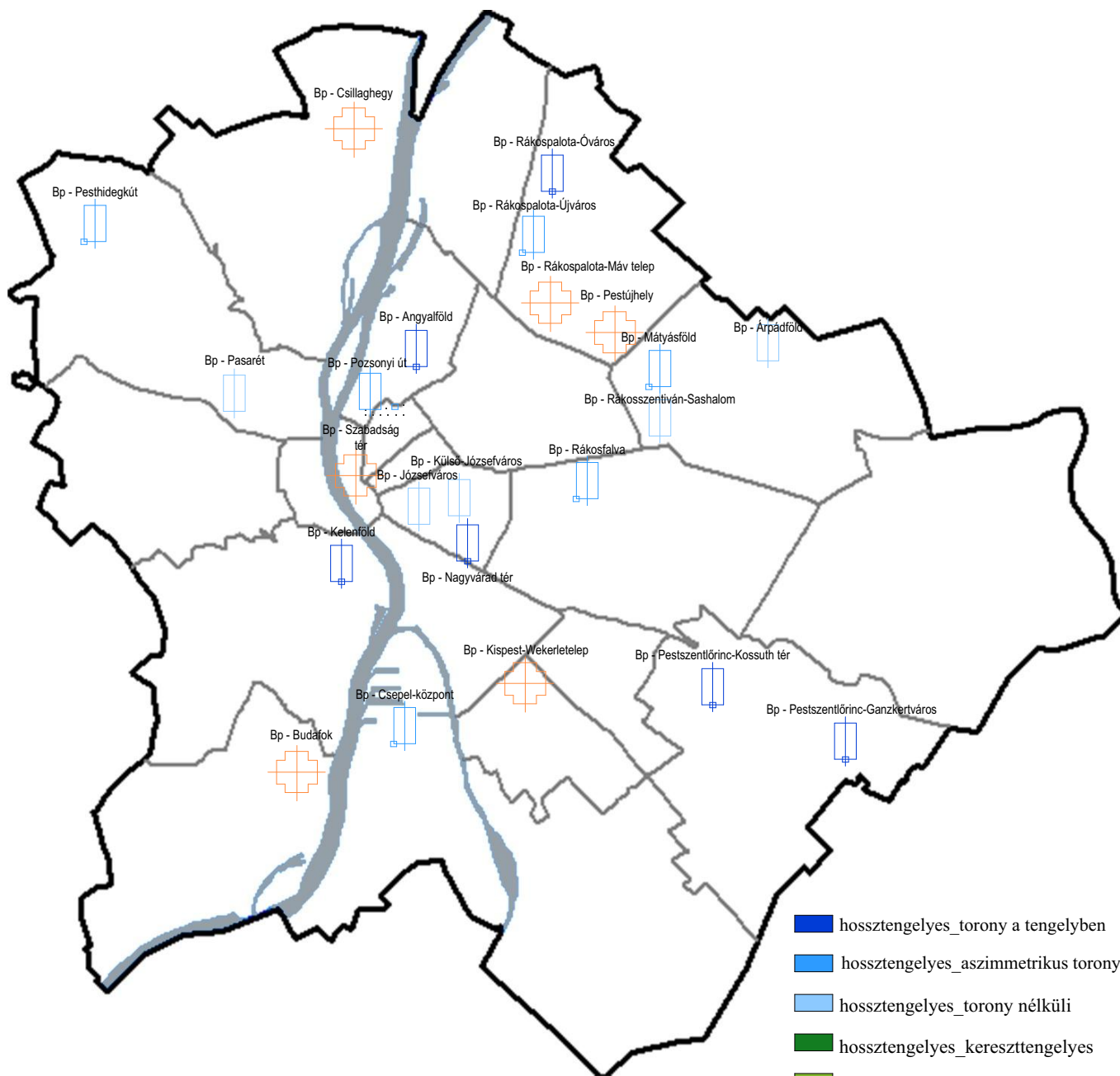
sem stílusban, sem alaprajzi formálásban. Emellett megerősödött az a sejtés, hogy a 'magyaros' stílusirányzatot képviselő emlékek száma az 1936-ot követő időszakban időarányosan magasabb. Ezenfelül biztosabbá vált azon megállapításunk, hogy a modern stílus elterjedése a magyarországi református templomépítésben az 1934-40 közötti tömör időszakhoz köthető. Ugyanakkor a 'magyaros' iránnyal kapcsolatos árnyalt feltételezések bizonyítása érdekében, szükséges lenne a kutatást a 20. század elő évtizedeire és az 1945-öt követő időszakra is kibővíteni a későbbiekben.

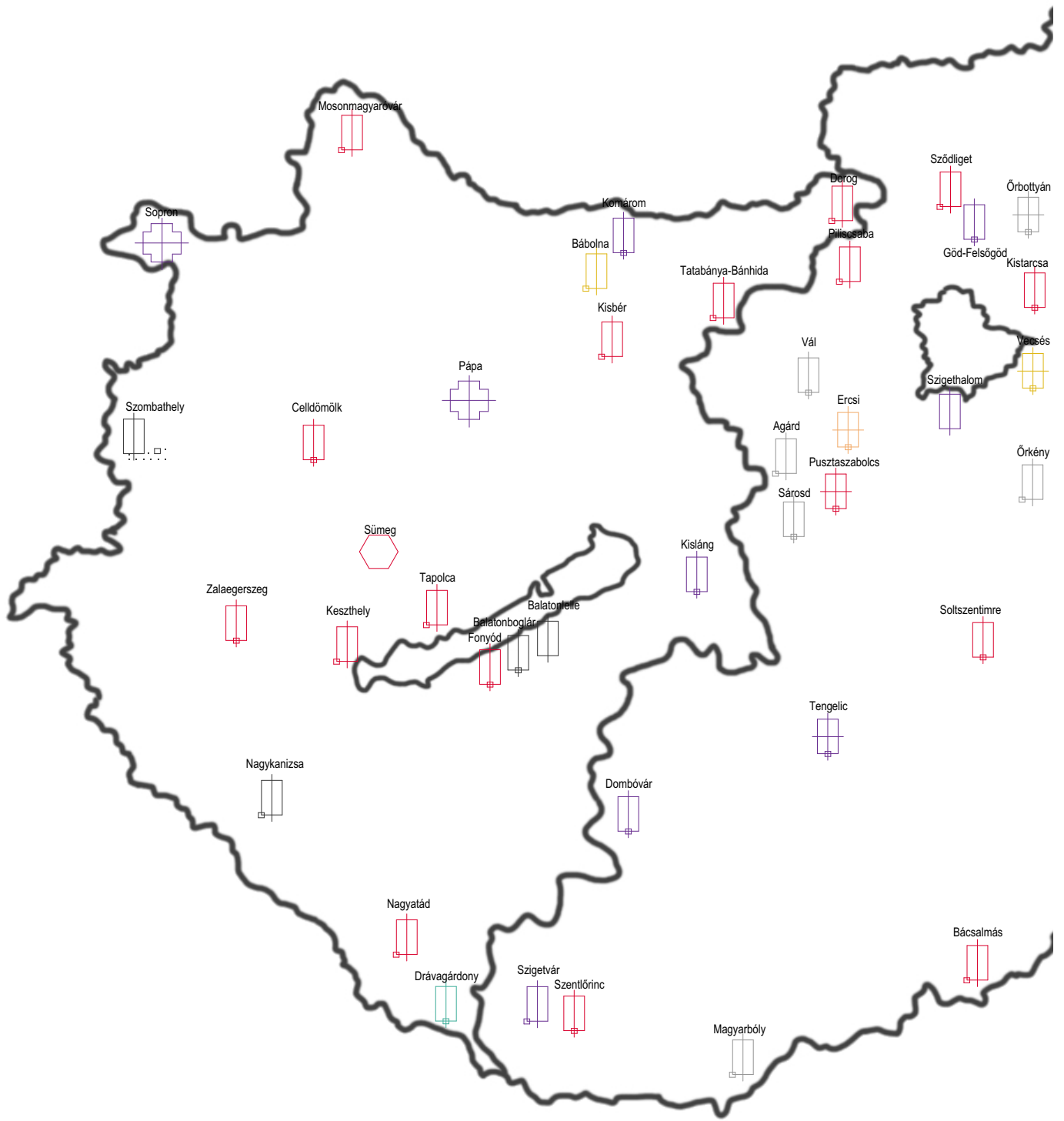

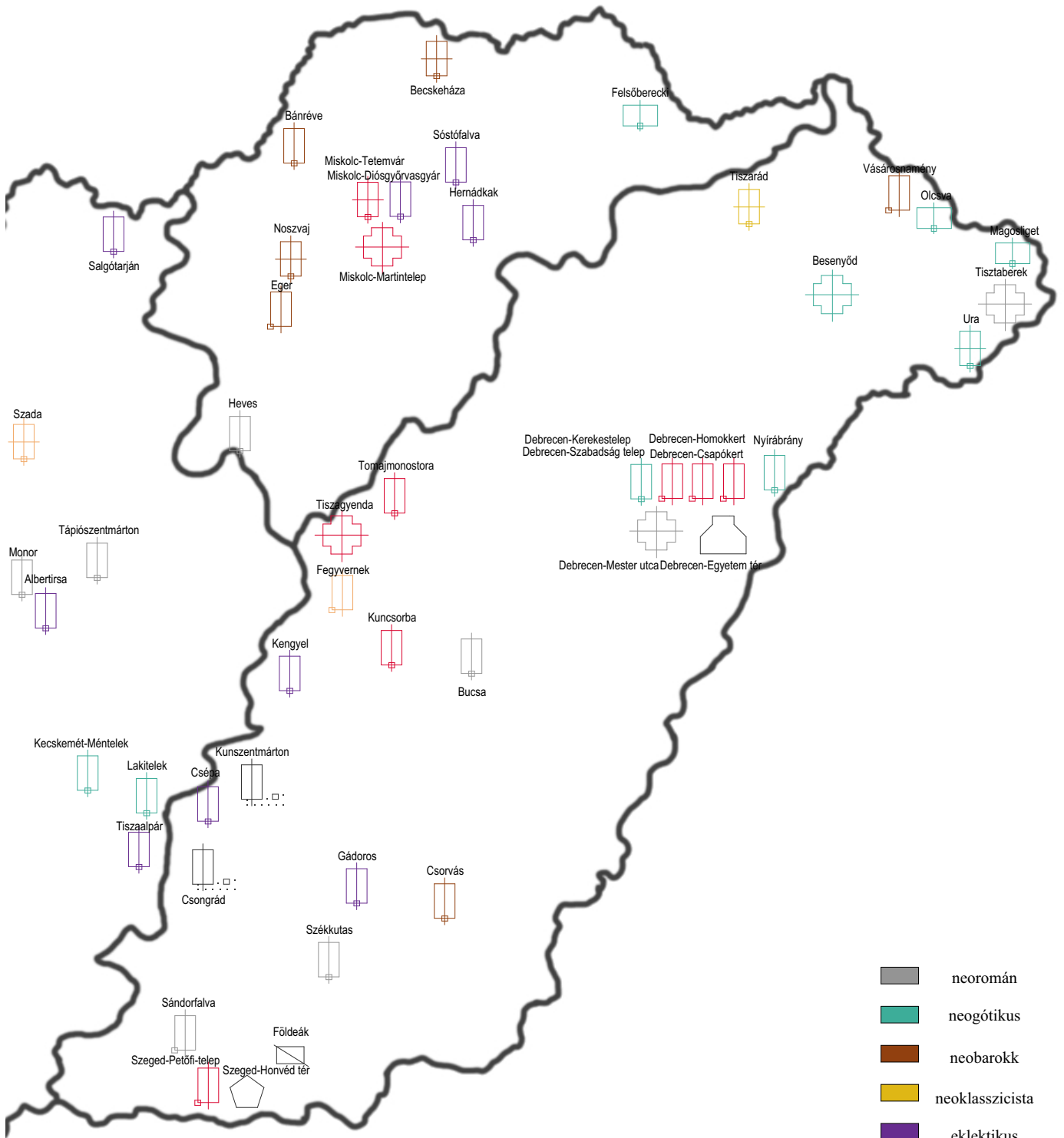

- hossztenegelyes_torony a tengelyben
- hossztenegelyes_aszimmetrikus torony
- hossztenegelyes_torony nélküli
- hossztenegelyes_kereszttenegelyes
- kereszttenegelyes
- keresztthajós
- saroktemplom
- legyező szerű
- poligonális

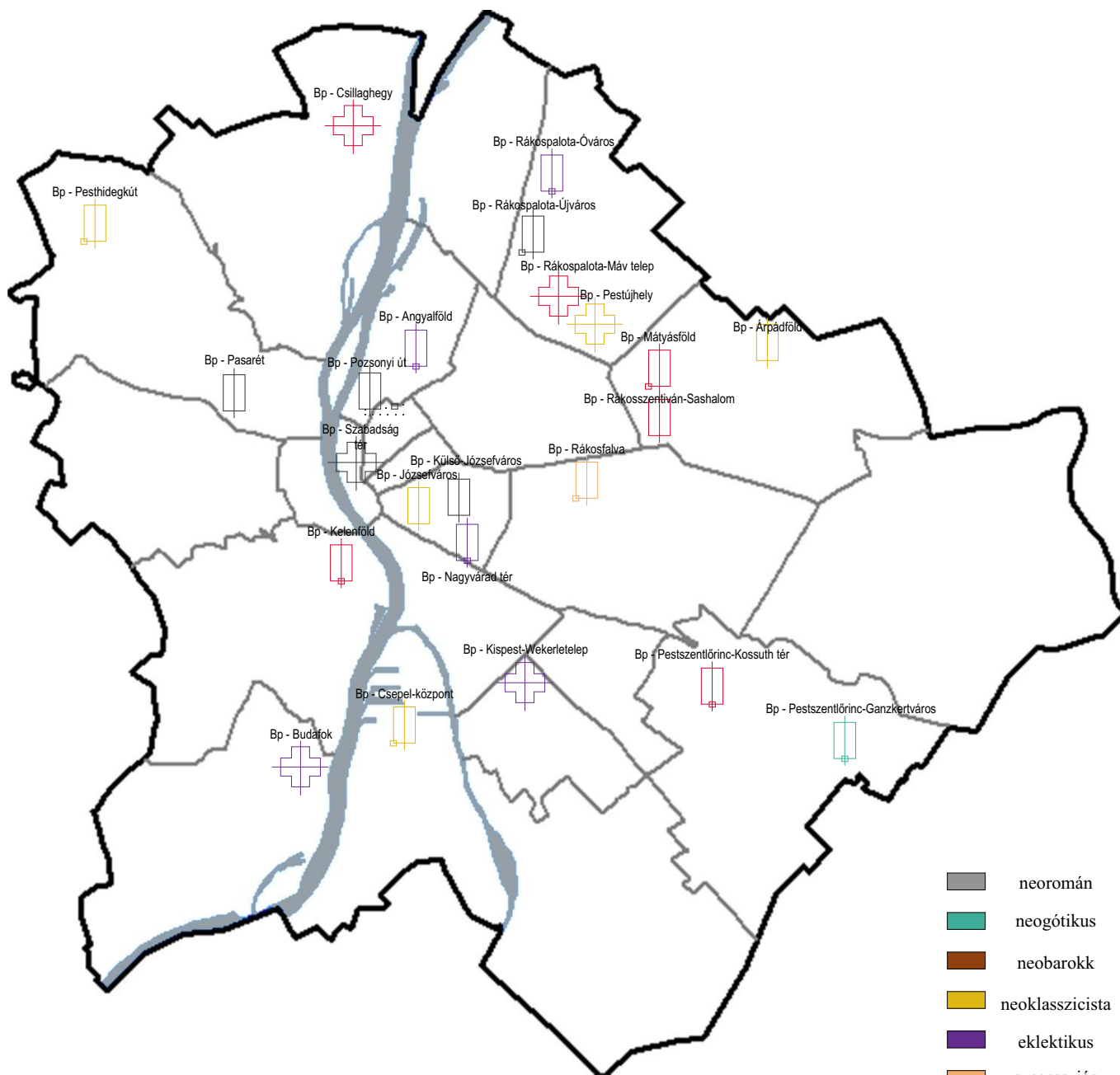

- hossz tengelyes_torony a tengelyben
- hossz tengelyes_aszimmetrikus torony
- hossz tengelyes_torony nélküli
- hossz tengelyes_kereszt tengelyes
- kereszt tengelyes
- kereszt hajós
- sarok templom
- legyező szerű
- poligonális

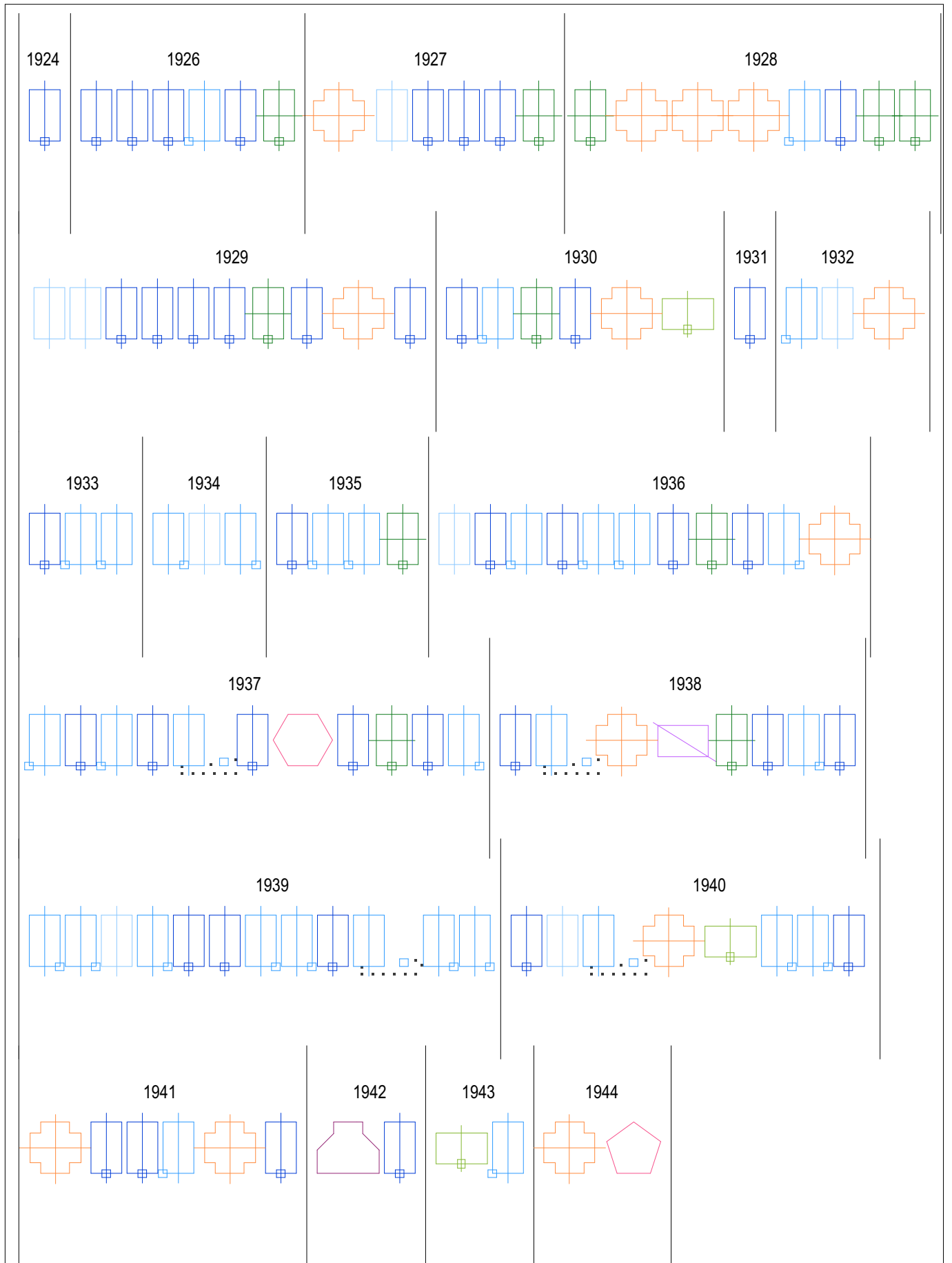

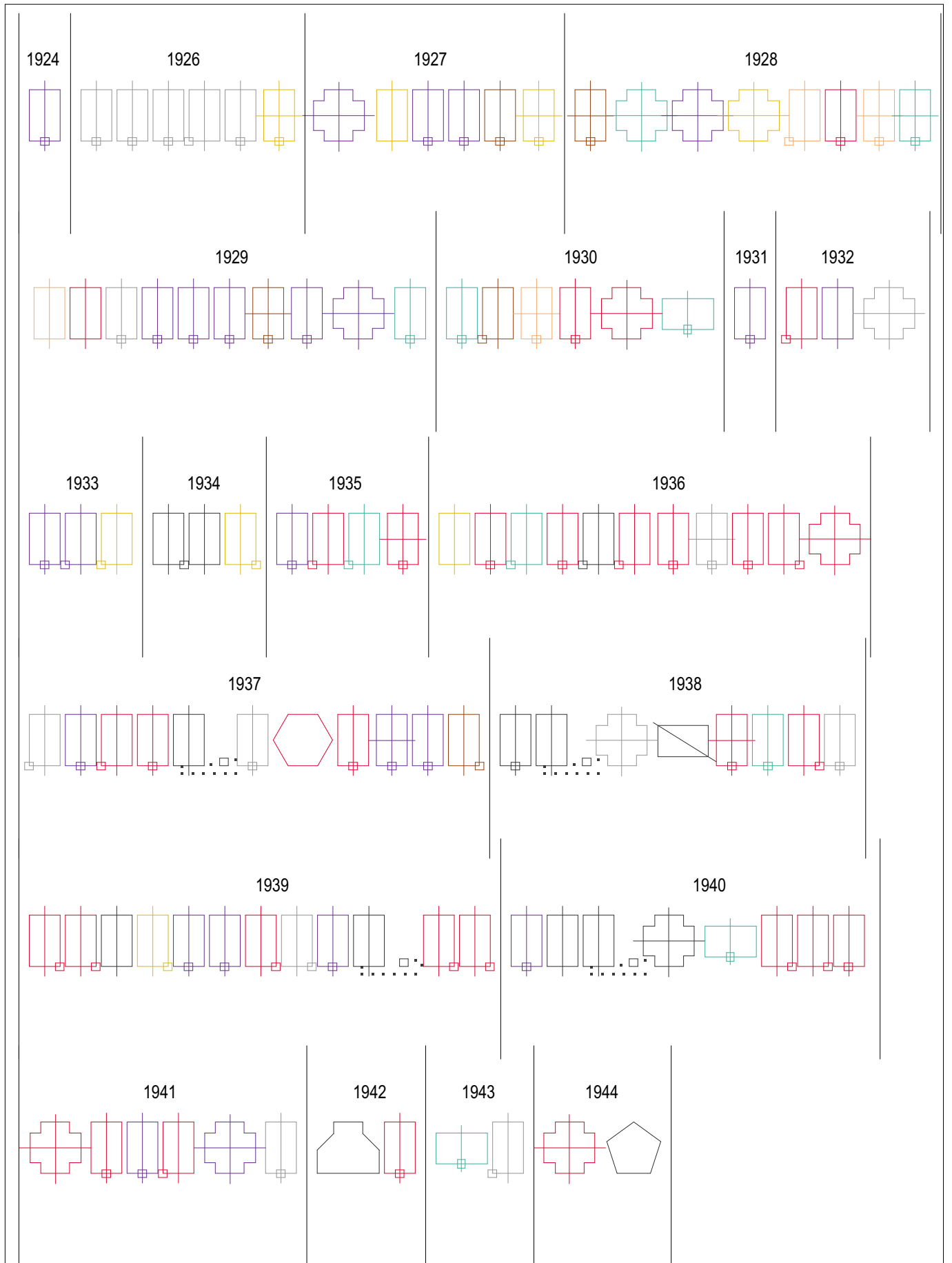

- neoromán
- neogótikus
- neobarokk
- neoklasszicista
- eklektikus
- szecessziós
- magyaros
- modern

- neoromán
- neogótikus
- neobarokk
- neoklasszicista
- eklektikus
- szecessziós
- magyaros
- modern

8. Konklúzió

Összességében megállapítható, hogy az előző kutatás eredménye a teljes ország elemzése alapján megerősödött, hiszen a feltételezésekkel ellentétben nem változtak a tendenciák a két világháború között abban az értelemben, hogy az önálló protestáns templomtípus megteremtésére való törekvés ellenére megmarad a római katolikus templomépítészetből örökölt hosszházas hagyomány.

A magyarországi reformátusság központjának tekinthető Debrecen közelében, Budapesten és környékén még tapasztalható sokszínűség a templomok térformálása terén, ezzel szemben a Dunántúlon már a hosszházas alaprajzi szervezés dominál.

A hazai református templomépítő gyakorlat mélyebb megértésére és megismerésére indokolt további interdiszciplináris kérdésköröket vizsgálni, kifejezetten szociológiai-antropológiai háttérre vonatkoztatva, kiemelve a 'magyaros' identitású irányzat elterjedésében szerepet játszó körülményeket.

Felmerült egyes példák külföldi emlékekkel történő összehasonlítása, formaalkotásuk alapján kapcsolatok felvetése, melyhez szükséges az emlékek megvalósításában szerepet játszó körülmények pontos ismerete. A külföldi példák vizsgálatának irányába történő elmozdulás nemzetközi platformra helyezhetné a tanulmányt, melyhez elengedhetetlen a kutatás további folytatása.

Köszönetnyilvánítás

Köszönet elsősorban a templomok építőinek, az elképzéseket rajzban megfogalmazó építészeknek és a megvalósító gyülekezetnek, hogy egy olyan örökséget ismerhettünk meg, mely számos építészeti, és ami még fontosabb, emberi értéket őriz. Köszönet a templomokat nekünk bemutató presbitereknek, egyházközségi tagoknak, akik személyes élményeikkel-történeteikkel gazdagították ezt a képet. Köszönjük az egyházi vezetőknek és lelkészek a kutatómunka feletti gondoskodást.

Bibliográfia

Baku, E.: *Tradition and Liturgy: Centralising Tendencies of Lutheran Church Architecture in Hungary during the Interwar Period*. Periodica Polytechnica Architecture, Vol.44. (2013) No.1., pp. 1-8.

Baku, E.: *Theory and Practice: Protestant Church Architecture between the Two World Wars (Elmélet és gyakorlat: Protestáns templomépítészet a két világháború között)*. Architectura Hungariae, Vol. 15. (2016) No.3. pp 133-146.

Bibó, I.: *Az Alföld későbarokk és klasszicista építészetének néhány kérdése*. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények, (1967) No.3-4. pp. 525-567.

Csikesz, S.: *A református istentiszteleti hely fogalma és megépítésének irányelvei*. Különlenyomat a Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem 1933-1934. tanéve évkönyvéből, Debrecen, 1935.

Distel, Walter. *Protestantischer Kirchenbau seit 1900 in Deutschland*. Zürich: Orell Füssli Verlag., (1933).

Gál, Sz. Hevér, D.: *'Az Úr asztala köré gyűlvén' Tiszáninnen és Tiszántúl két világháború között épült református templomai. - Esettanulmány a református liturgikus tér 20. századi közösségi térszemléletének változásairól*. BME Építészettörténeti és Műemléki tanszék. (2016).

Gál, Sz. Hevér, D. Baku, E. Vukoszávlyev, Z.: *'Az Úr asztala köré gyűlvén' Tiszáninnen és Tiszántúl két világháború között épült református templomai*. EPKO Vol. XXI, (2017) pp. 58-62.

Gábor, E.: *A Római iskola építésze*. Művészet Vol.18. (1977) No.12. pp. 11-15. -

Ferkai, A.: *A nemzeti problematikája a két világháború közötti építészeti gondolkodásban*. In: Az ELTE Művészettörténeti Tanszékének munkatársai (szerk.): *Sub Minervae nationis praesidio: Tanulmányok a nemzeti kultúra tárgyköréből Németh Lajos 60. születésnapjára*. ELTE Művészettörténeti Tanszék, Budapest 1989. pp. 186-191.

Ferkai, A.: *Viták a nemzeti építészeiről 1930-39*. Építés- Építészettudomány Vol.24. (1994) No.3-4. pp. 255-278.

Lackó, M.: *A két világháború között*. Budapesti Negyed [Internet]. 1998. 20-21. sz. [megnézve: 2017.10.22.]. Megtalálható: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00016/lacko.htm>

Lőrincz, Z.: *"Ne hagyjátok a templomot "*, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, (2000).

Medgyaszay, I.: *Templomstílusok*. in: 'Magyar református templomok' (ed. Kováts, J.I.), Athenaeum, Budapest, (1942).

Pándy, T.: *100 éves falu a városban - Pestszentimre*. Dr. Széky Endre Pestszentimre Tört. Társ., (1998) pp 195-198.

Pecz, S.: *A protestáns templomok építéséről, kapcsolatban a debreceni kálvinista új templom részletes ismertetésével*, Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, Budapest, (1888).

Ravasz, L.: *A református templom*. in: 'Magyar református templomok' (ed. Kováts, J. I.), Athenaeum, Budapest, (1942).

Róka, E.: *Pecz Samu Szilágyi Dezső téri református temploma és a protestáns centralizáló templomépítészeti hagyomány*. Ars Hungarica, Vol.XXIV. (1996) No.2. pp.117-175.

Schulek, J.: *Kísérletek új református templomstílus megteremtésére* in: 'Magyar református templomok' (ed. Kováts, J.I.), Athenaeum, Budapest, (1942).

Sipos, P.: *Élet a Balatonnál a két világháború között*. História [Internet]. 1999. 056. sz. [megnézve: 2017.10.22.]. Megtalálható: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/99-056/ch25.html>

Sturm, L. C.: *Architektonisches Bedencken von Protestantischer Kleinen Kirchen Figur und Einrichtung*, (1712).

Sturm, L. C.: *Vollständige Anweisung alle Arten von Kirchenwohl anzugeben*, Augsburg, (1718).

Szalai, A.: *Népies törekvések a két világháború közötti magyar építészetben*. In: Novák László - Selmeczi László (szerk.): *Építészet az Alföldön* (2. kötet). Arany János Múzeum, Nagykőrös 1989. pp.165-187.

Szalai, A.: *A népiesség a korabeli szakirodalom tükrében*. In: Pusztai László - Hadik András - Fülöp Csilla (szerk.): *A népi irányzat továbbélése a magyar építészetben 1918-1950*. OMvH Magyar Építészeti Múzeuma, Budapest 1987. pp. 15-18.

Várady, J.: *Református templomaink.*, Borsodi Református Egyházmegye, Miskolc, (1987).

Várady, J.: *Dunamellék református templomai 1. rész; A Délpesti Egyházmegye.*, Diósgyőr, (1993).

Várady, J.: *Dunamellék református templomai 2. rész; A Vértessaljai Egyházmegye.*, Diósgyőr, (1994).

Várady, J.: *Dunántúl református templomai 1. rész; A Mezőföldi Egyházmegye.*, Diósgyőr, (2000).

Várady, J.: *Dunántúl református templomai 2. rész; A Tatai Egyházmegye.*, Diósgyőr, (2001).

Várady, J.: *Dunántúl református templomai 3. rész; A Pápai Egyházmegye.*, Diósgyőr, (2001).

Várady, J.: *Tiszáninnen református templomai.*, Borsodi Református Egyházmegye, Miskolc, (1989).

Várady, J.: *Tiszántúl református templomai I.*, Borsodi Református Egyházmegye, Miskolc, (1991).

Várady, J.: *Tiszántúl református templomai II.*, Borsodi Református Egyházmegye, Miskolc, (1991).

Vukoszávlyev, Z. – Urbán, E.: *Magyarország templomépítészete 1945–1964 között – Vázlat az alkotóművészi értékeléssel megállapítható építészeti folytonosságról*. Építés-Építészettudomány Vol.44. (2016) No.3-4. pp. 247-315.

Vukoszávlyev, Z. Urbán, E. Danielisz, D. Baku, E.: *Formakövetés vagy -újítás? Hazai református templomépítészetünk a századfordulótól a rendszerváltásig*. Utóirat Vol. XVII. (2017) No.93. pp. 60-65.

Vukoszávlyev, Z.: *A 20. század hazai református templomépítészetének tendenciái: Egy tipológiai rendszer alapvetései*. Architectura Hungariae Vol. 5. (2016) No.3. pp. 157-170.

Képek, táblázatok forrása

A szövegben szereplő minden képet (fotót és alaprajzot), táblázatot és ábrát a felmérés alapján magunk készítettünk.

Képek, alaprajzok forrása

A *Melléklet I. - Templomok dokumentációjában* szereplő minden fotót, alaprajzot és ábrát a felmérés alapján magunk készítettünk.

Melléklet I. - Templomok dokumentációja

Helység	Építés éve	Tervező
Agárd	1937	Jánosvölgyi Münnich Aladár
Albertirsa	1940	Csapó Ferenc
Bábolna	1934	ismeretlen
Bácsalmás	1939	Vellauer Károly
Balatonboglár	1938	Pap Ferenc
Balatonlelle	1934	Pap Ferenc
Budapest - Angyalföld	1933	Padányi Gulyás Jenő, Gothard Zsigmond
Budapest - Árpádföld	1936	Véber János, Szakatics Mihály
Budapest - Budafok	1927	Van Beck Albert
Budapest - Csepel-Központ	1933	ifj Ybl Miklós
Budapest - Csillaghegy	1941	Szántay Endre
Budapest - Józsefváros	1927	Almási Balogh Lóránt
Budapest - Kelenföld	1930	Medgyaszay István
Budapest - Kispest-Wekerletelep	1928	Benedicty Sándor
Budapest - Külső-Józsefváros	1940	ismeretlen
Budapest - Mátyásföld	1939	Csaba Rezső
Budapest - Nagyvárad tér	1935	Dudás Kálmán
Budapest - Pasarét	1939	ismeretlen
Budapest - Pesthidegkút	1939	Kárpáthy Zoltán
Budapest - Pestszentlőrinc-Ganzkertváros	1936	Tóth Károly kőműves
Budapest - Pestszentlőrinc-Kossuth tér	1941	Csaba Rezső
Budapest - Pestújhely	1928	Van Beek János
Budapest - Pozsonyi út	1940	Tóth Imre, Halászi Jenő
Budapest - Rákospalota	1929	Hoffer Imre, Frecska János
Budapest - Rákospalota MÁV telep	1944	Csaba Rezső
Budapest - Rákospalota-Óváros	1941	Csaba Rezső
Budapest - Rákospalota-Újváros	1936	Csaba Rezső
Budapest - Rákosszentmihály Sashalom	1929	Árkay Aladár
Budapest - Szabadság tér	1940	Dabasi Halász Géza, Győry Sándor
Celldömölk	1936	Dudás Kálmán
Dombóvár	1929	Baumgart János
Dorog	1936	Puskás Károly
Drávacskony	1924	ismeretlen
Ercsi	1930	Vásárhelyi Dezső
Fonyód	1936	Horváth Andor
Göd-Felsőgöd	1939	Sütő Endre

Kecskemét-Ménfőtelek	1930	ismeretlen
Keszthely	1932	Szeghalmy Bálint
Kisbér	1941	Szeghalmy Bálint
Kisláng	1931	ismeretlen
Kistarcsa	1928	ismeretlen
Komárom	1927	Dudás Kálmán
Lakitelek	1929	ismeretlen
Magyarboly	1943	ismeretlen
Monor kistemplom	1937	id. Török Gyula
Mosonmagyaróvár	1940	Szeghalmy Bálint
Nagyatád	1940	Szeghalmy Bálint
Nagykanizsa	1934	Vécsey Barnabás
Örbottyán (Őrszentmiklós)	1936	ismeretlen
Órkény	1926	ismeretlen
Pápa	1941	Dudás Kálmán
Piliscsaba	1939	Nagybaczoni Nagy Vilmos
Pusztaszabolcs	1935	Krompecher László
Salgótarján	1929	Obrincsák Ernő
Sárosd	1941	ismeretlen
Soltszentimre	1936	ismeretlen
Sopron	1929	Hárs György
Sümege	1937	Szeghalmy Bálint
Szada	1928	Schulek János
Szentlőrinc	1937	ismeretlen
Szigethalom	1932	ismeretlen
Szigetvár	1933	id. Török Gyula
Szombathely	1939	Hochholtzer Ödön
Sződliget	1939	Diener Márton
Tápiószentmárton	1938	Magyary Kossa Sámuel
Tapolca	1936	Szeghalmy Bálint
Tatabánya-Bánhida	1939	Szeghalmy Bálint
Tengelic	1937	Ezer József
Tiszaalpár	1937	Viktor Rókus kőművesmester
Vál	1929	Vásárhelyi Dezső
Vecsés	1926	ismeretlen

Dunamelléki Református Egyházkerület

Vértessaljai református egyházmegye

2483 Gárdony, Bóné Kálmán u. 8.

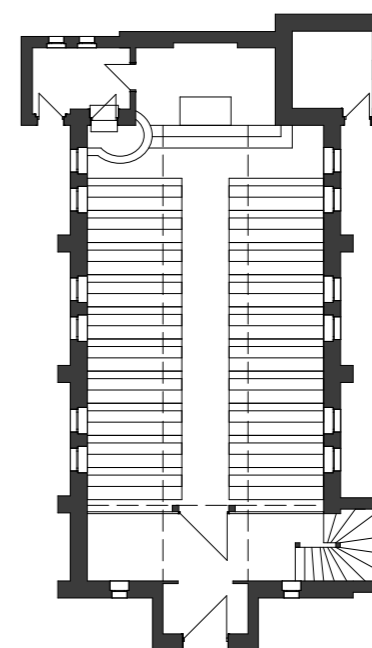
1937

tervező: Jánosvölgyi Münnich Aladár

alaprész: hossz tengelyes,
asszimmetrikus torony

stílus: neoromán

Agárd

Dunamelléki Református Egyházkerület

Délpesti református egyházmegye

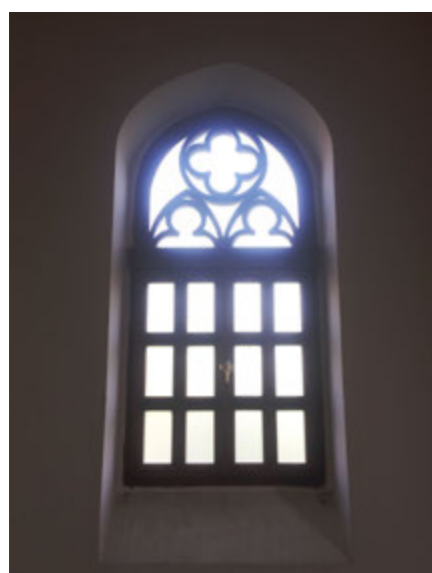
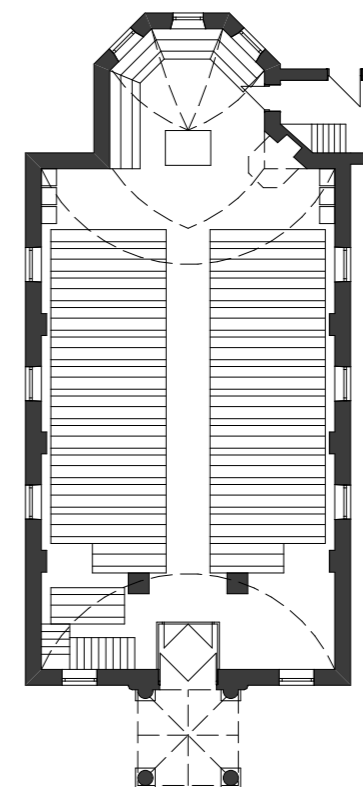
2730 Albertirsa, Luther u. 11.

1940

tervező: Csapó Ferenc

alaprész: hossz tengelyes
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Albertirsa

Dunántúli Református Egyházkerület

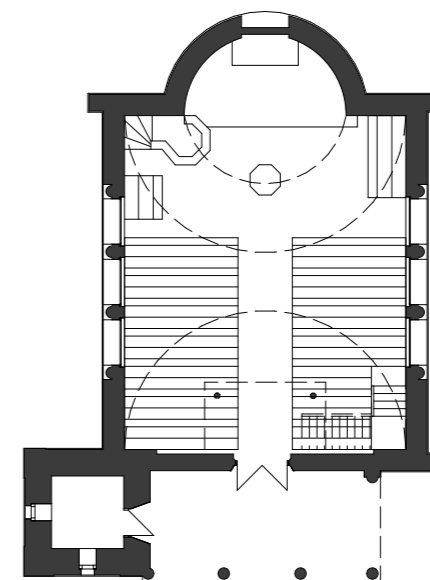
Tatai református egyházmegye
2943 Bábolna, Doktor Köves János u. 2.

1934

tervező: ismeretlen

alaprész: hossz tengelyes,
aszimmetrikus torony
stílus: neoklasszicista

Bábolna

Dunamelléki Református Egyházkerület

Bács-kiskunsági református egyházmegye

6430 Bácsalmás, Gróf Teleki József u. 25/b

1939

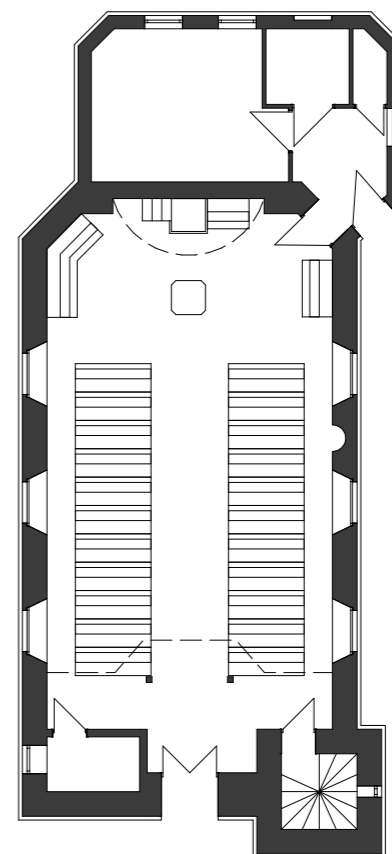
tervező: Vellauer Károly

alaprész: hosszengelyes_

asszimmetrikus torony

stílus: magyaros

Bácsalmás

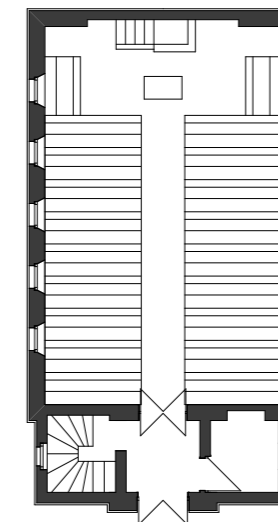

Dunántúli Református Egyházkerület
Somogyi református egyházmegye
8630 Balatonboglár, Széchenyi u. 6.

1938
tervező: Pap Ferenc
alaprész: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: modern

Balatonboglár

Dunántúli Református Egyházkerület

Somogyi református egyházmegye

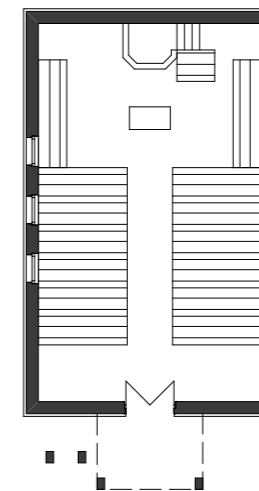
8638 Balatonlelle, Ady Endre u. 4.

1934

tervező: Pap Ferenc

alaprész: hossz tengelyes_ torony nélkül
stílus: modern

Balatonlelle

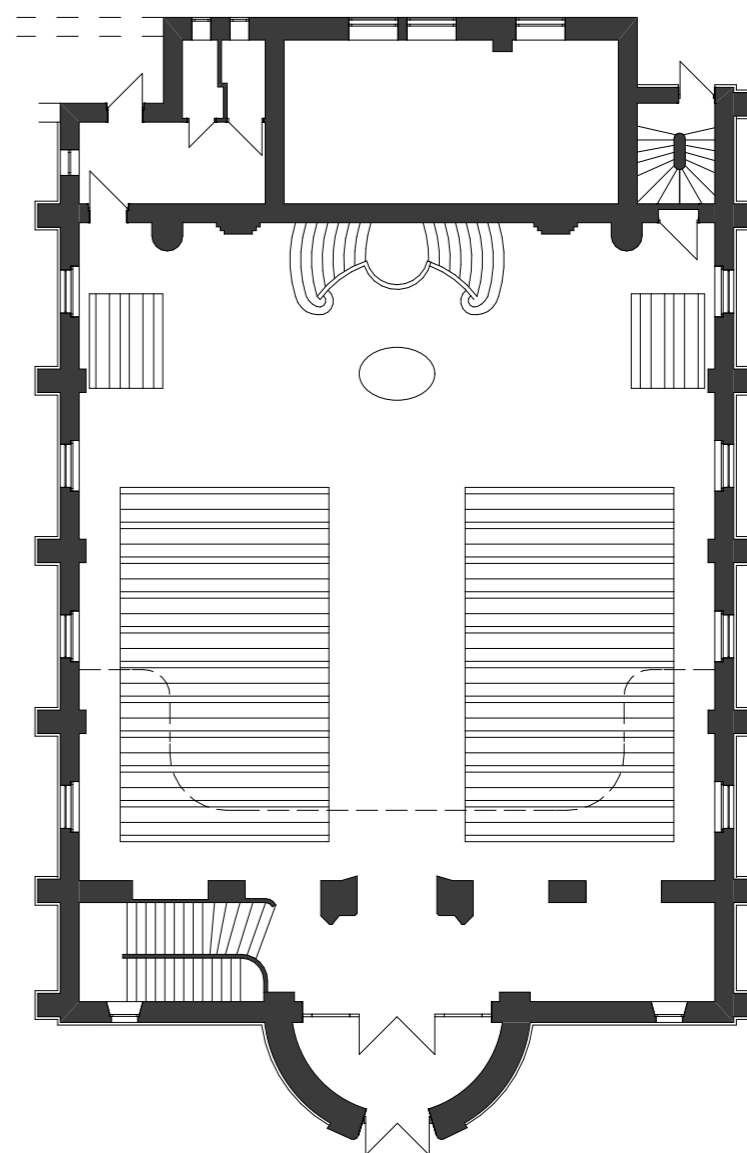
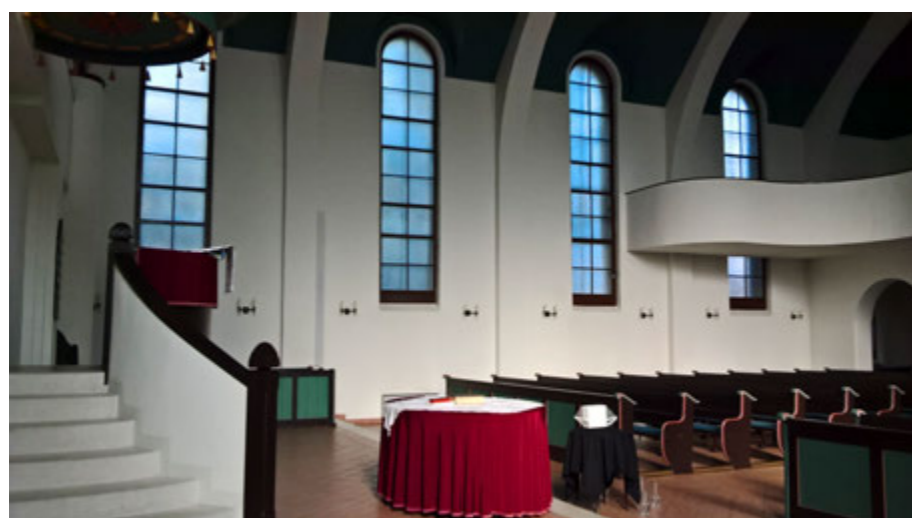
Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-északi református egyházmegye
1139 Budapest, Frangepán u. 43.

1933

tervező: Padányi Gulyás Jenő, Gothard Zsigmond
alaprjz: alaprajz: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Budapest - Angyalföld

Dunamelléki Református Egyházkerület

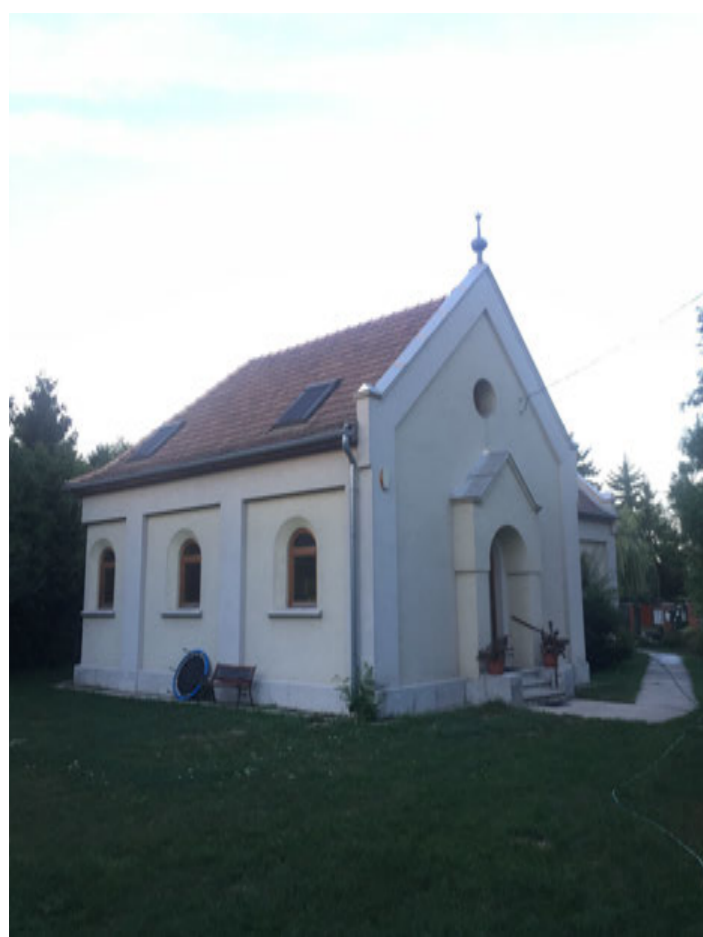
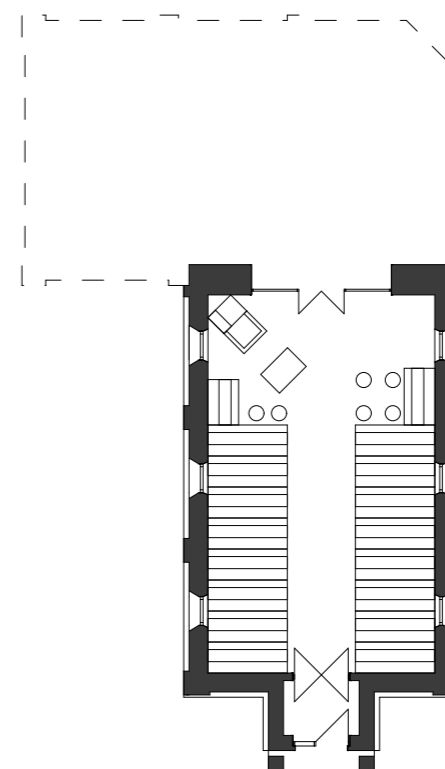
Budapest-északi református egyházmegye
1162 Budapest, Menyhért u. 42.

1936

tervező: Véber János, Szakatics Mihály

alaprjz: alaprjz: hosszengelyes_ torony nélkül
stílus: neoklasszicista

Budapest - Árpádföld

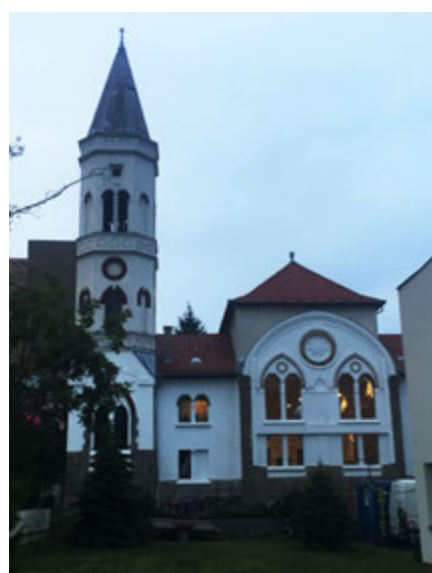
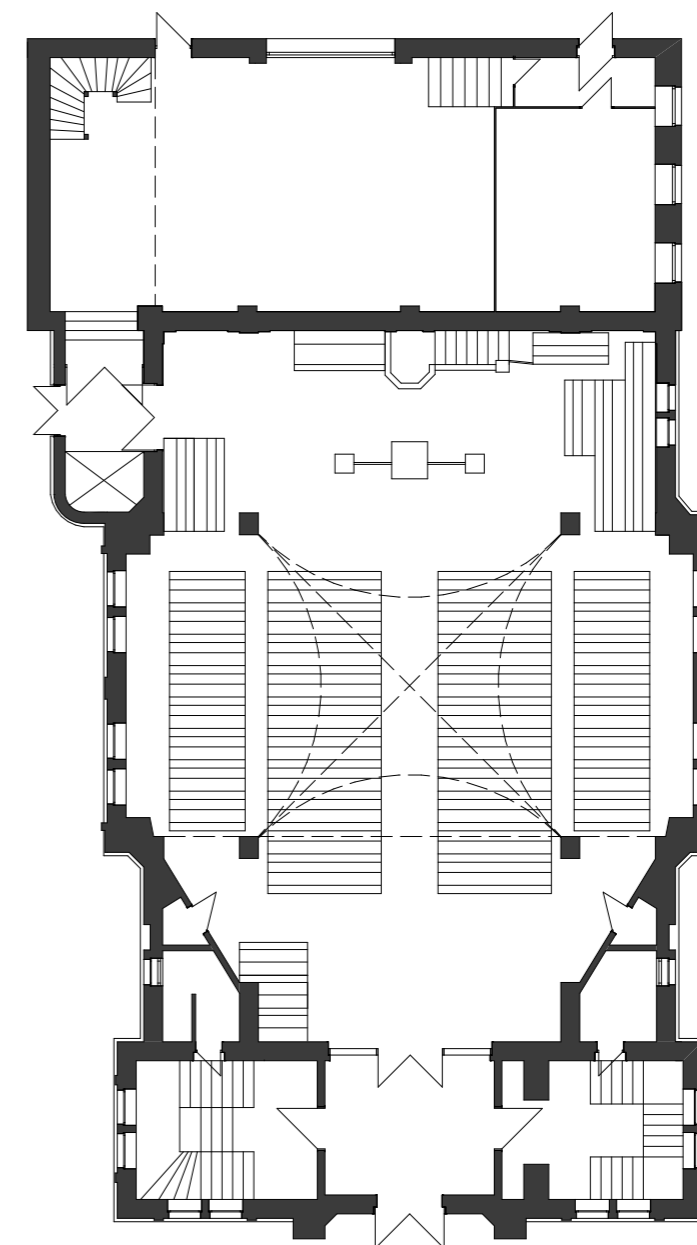
Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-déli református egyházmegye
1221 Budapest, Demjén István u. 2-4.

1927
tervező: Van Beck Albert

alaprjz: kereszthajós
stílus: eklektikus

Budapest - Budafok

Dunamelléki Református Egyházkerület

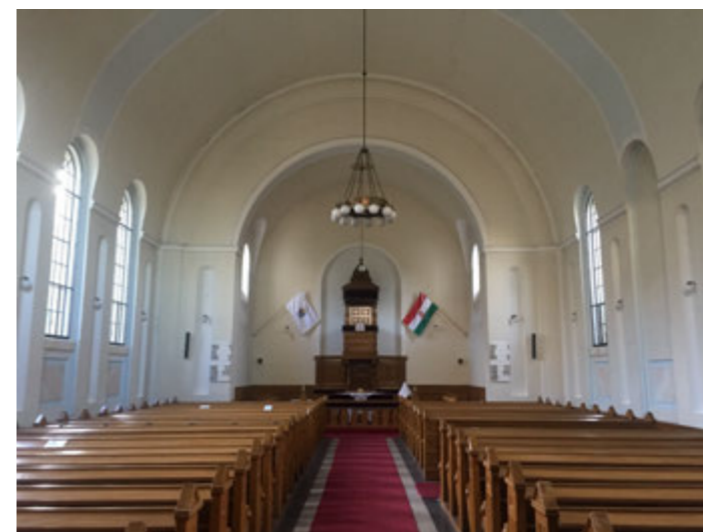
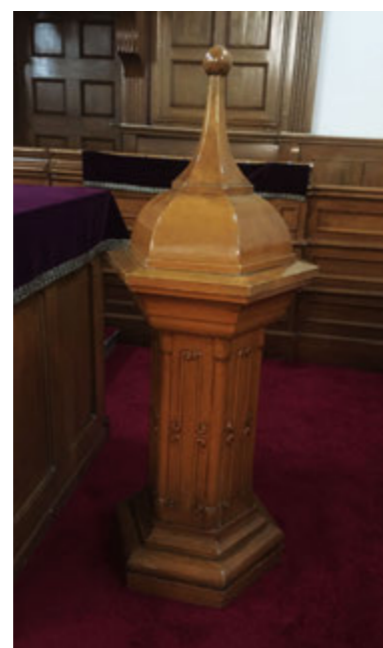
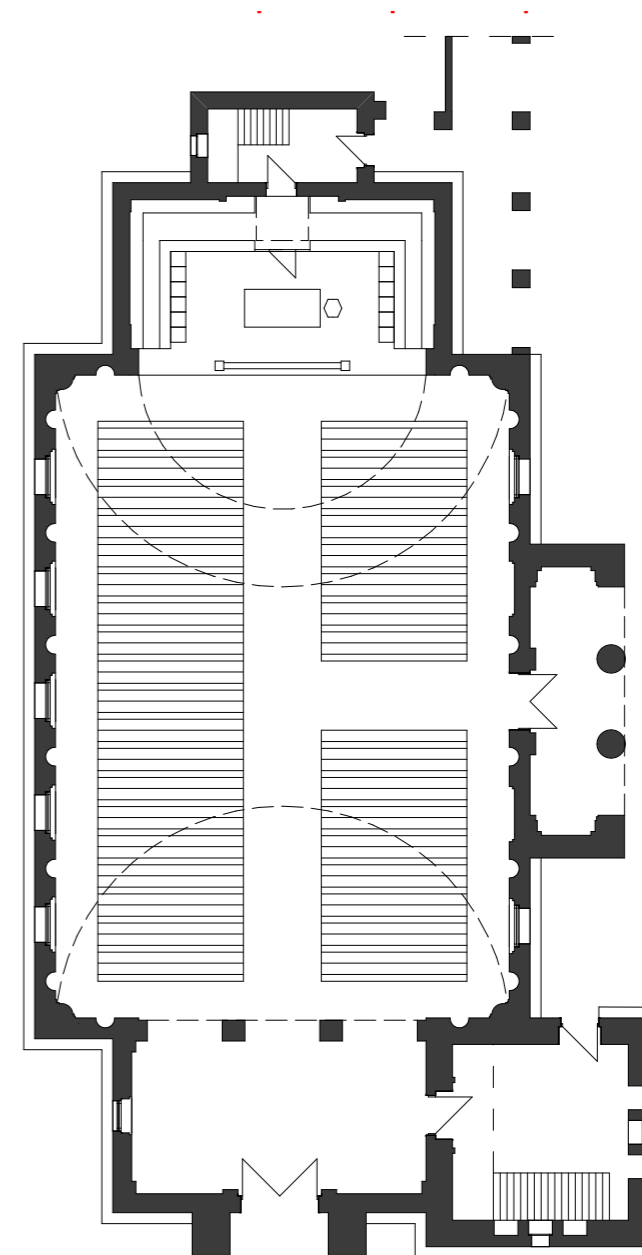
Budapest-déli református egyházmegye
1211 Budapest, Károli Gáspár u. 13.

1933

tervező: ifj Ybl Miklós

alaprjz: alaprjz: hosszengelyes_
aszimmetrikus torony
stílus: neoklasszicista

Budapest - Csepel-Központ

Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-északi református egyházmegye
1039 Budapest, Vörösmarty u. 2.

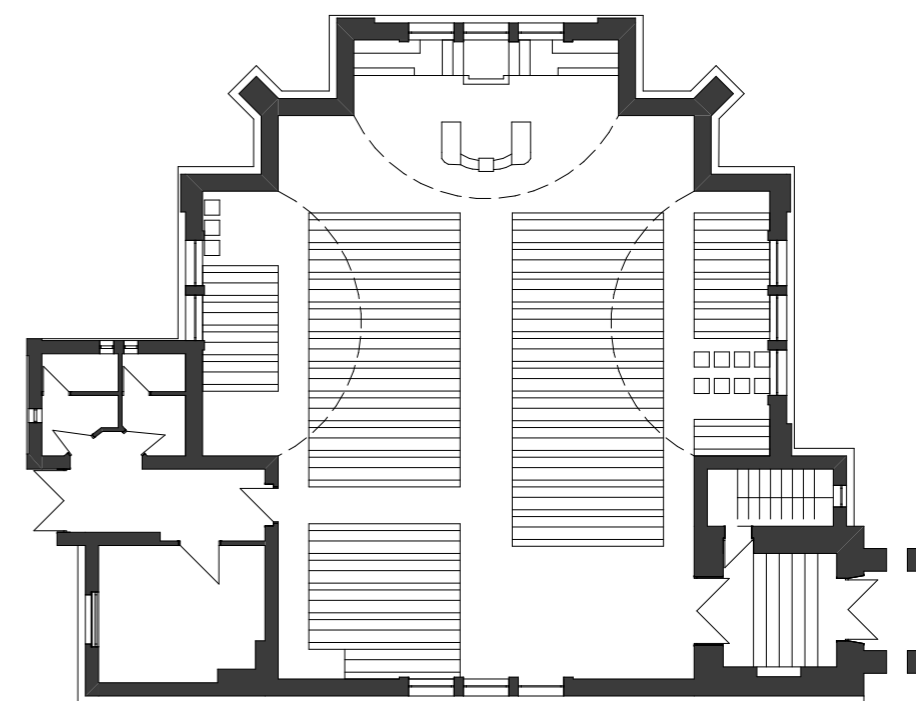
1941

tervező: Szántay Endre

alaprajz: kereszthajós

stílus: magyaros

Budapest - Csillaghegy

Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-északi református egyházmegye

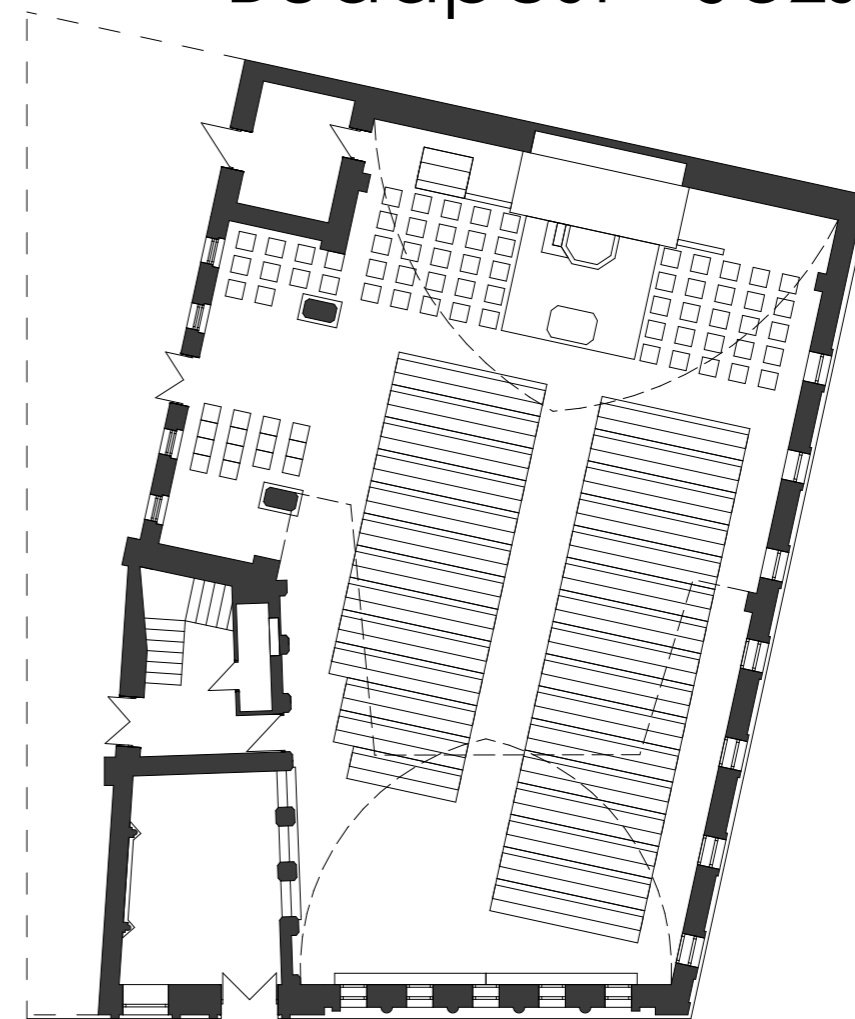
1085 Budapest, Salétrom u. 5.

1927

tervező: Almási Balogh Lóránt

alaprjz: alaprjz: hosszengelyes_ torony nélkül
stílus: neoklasszicista

Budapest - Józsefváros

Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-déli református egyházmegye

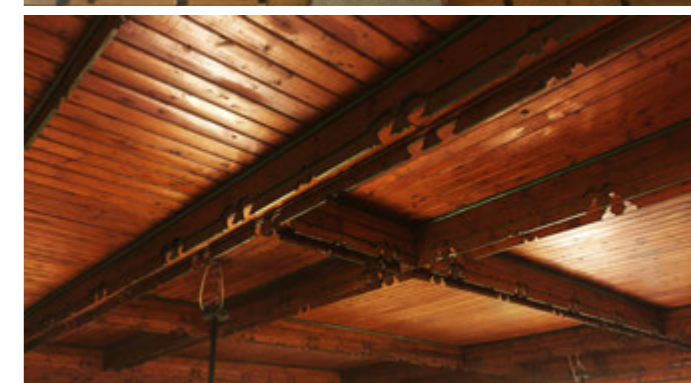
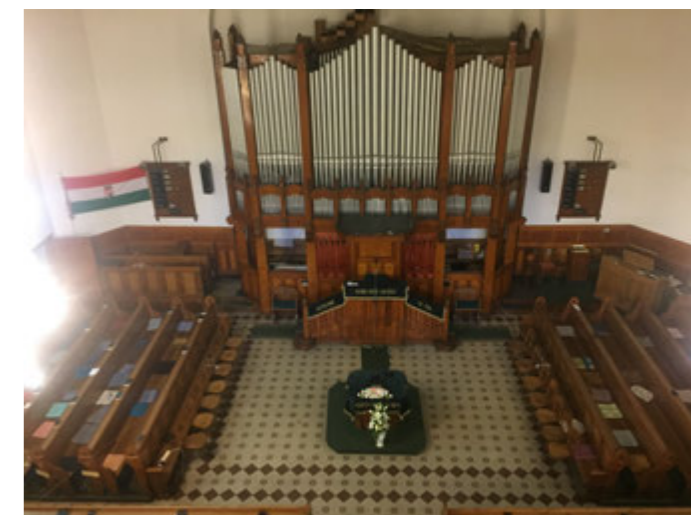
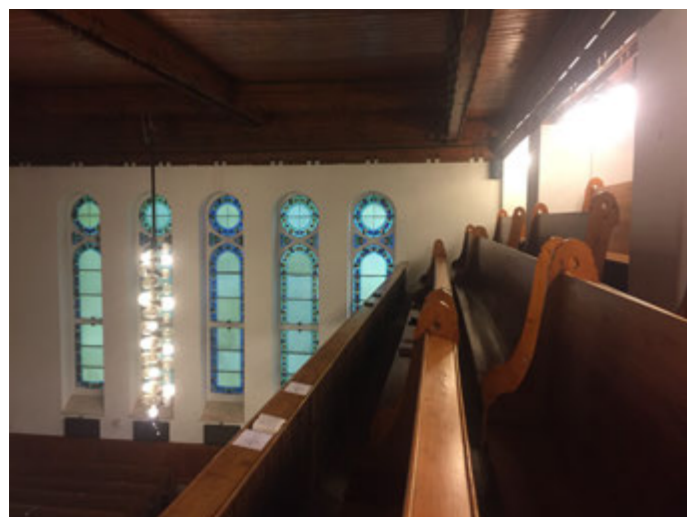
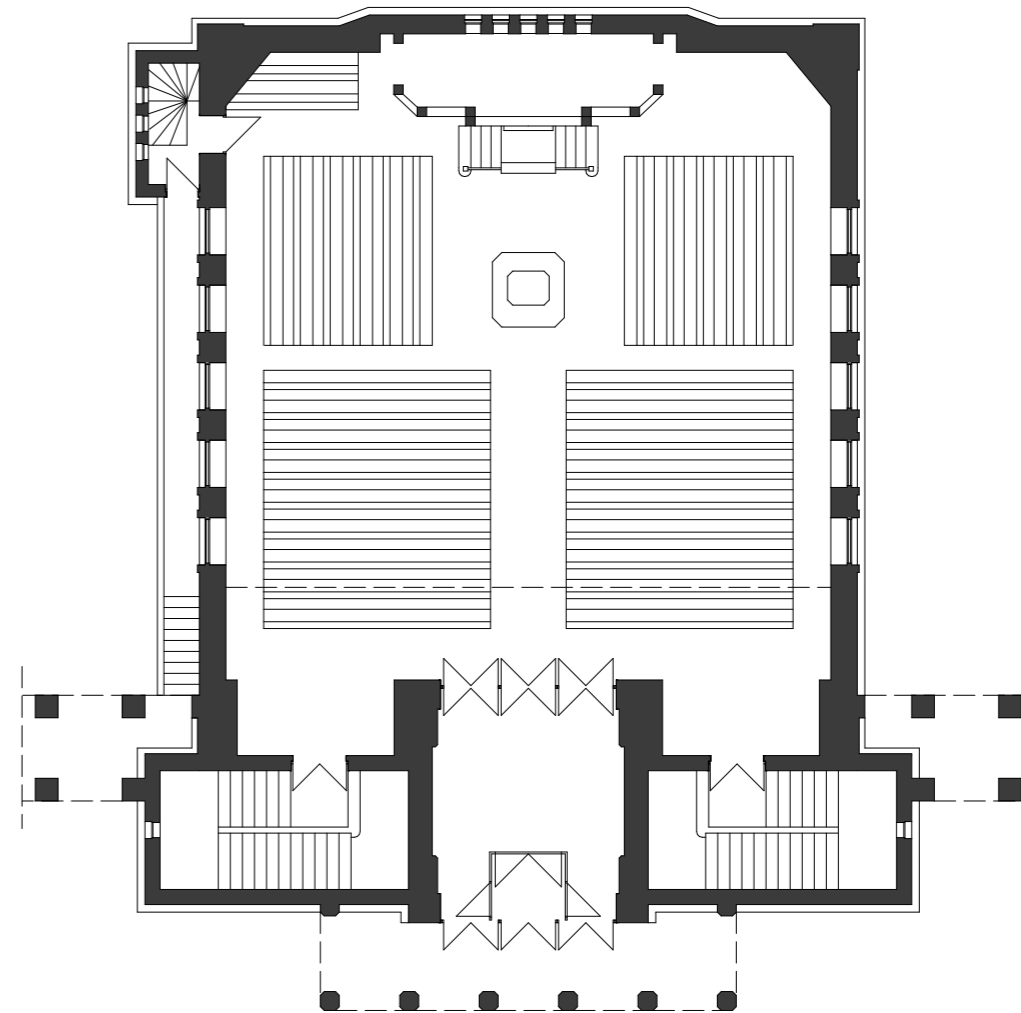
1117 Budapest, Október 23. u. 5..

1930

tervező: Medgyaszay István

alaprjz: alaprjz: hosszengelyes_
torony a tengerben
stílus: magyaros

Budapest - Kelenföld

Dunamelléki Református Egyházkerület

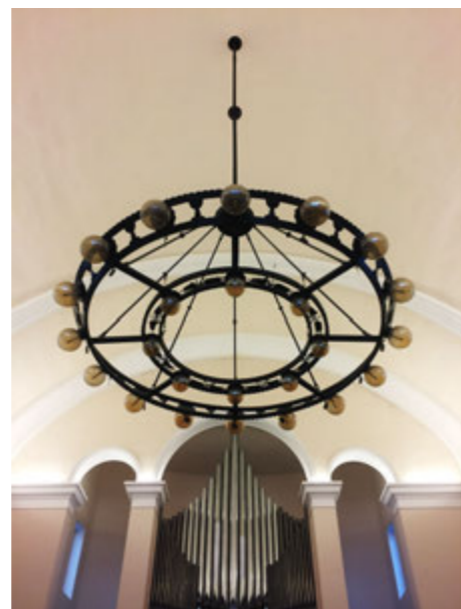
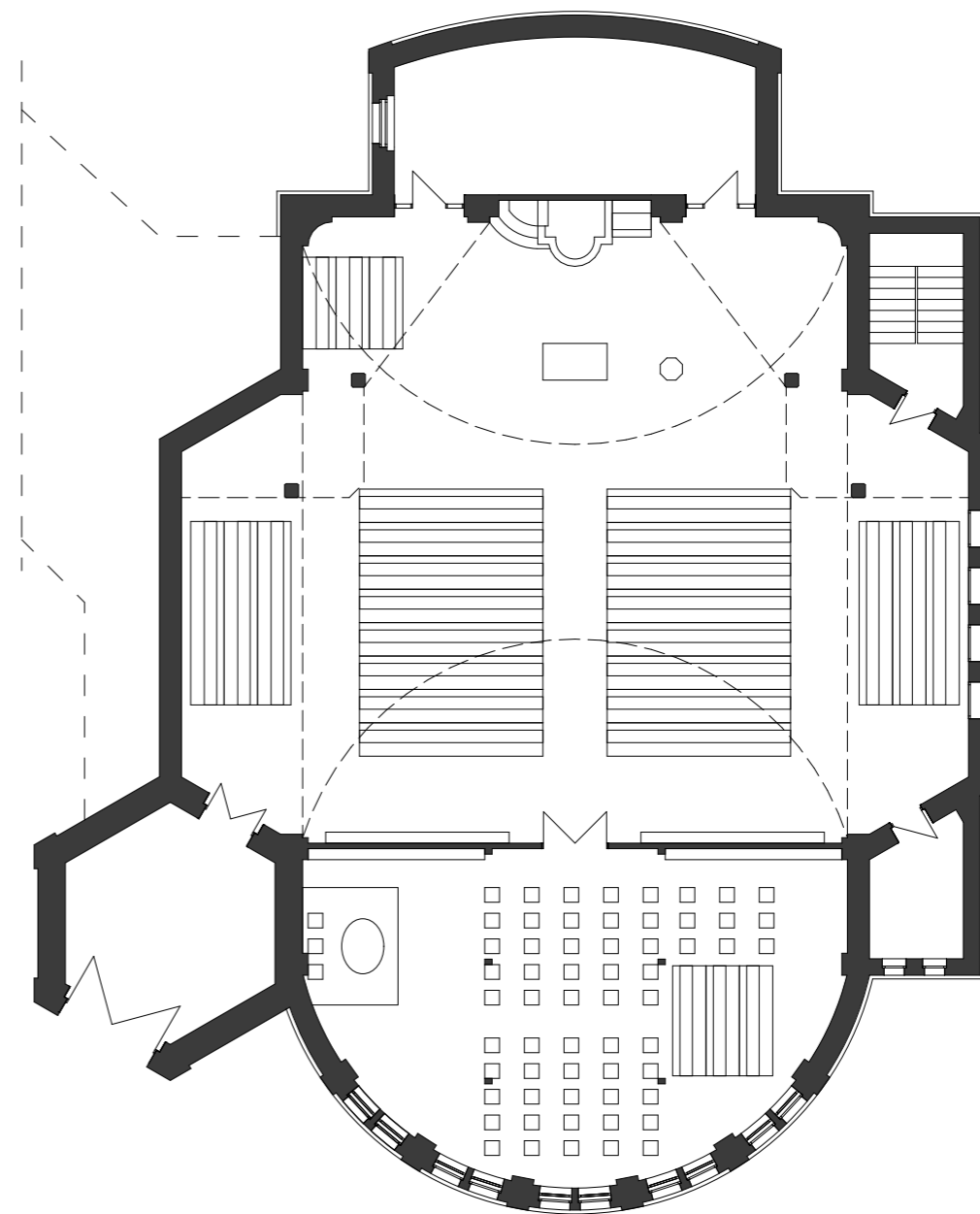
Budapest-déli református egyházmegye
1192 Budapest, Hungária u. 37.

1928

tervező: Benedicty Sándor

alaprajz: kereszthajós
stílus: eklektikus

Budapest - Kispest-Wekerletelep

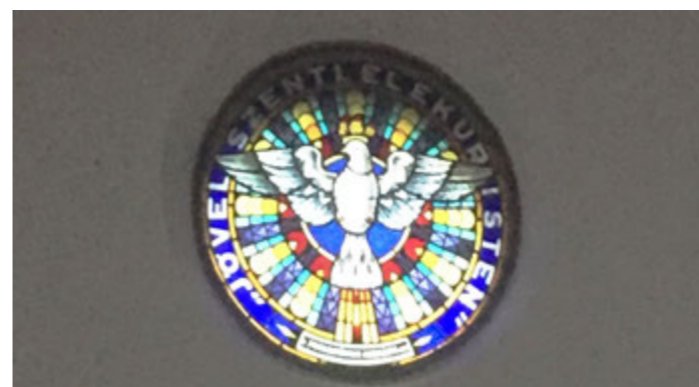
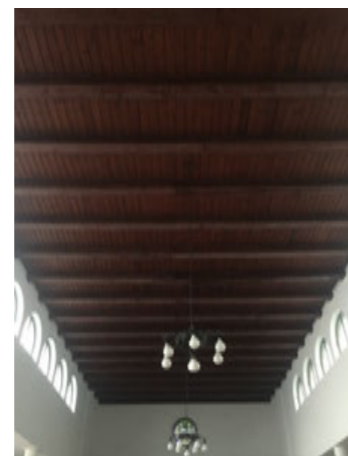
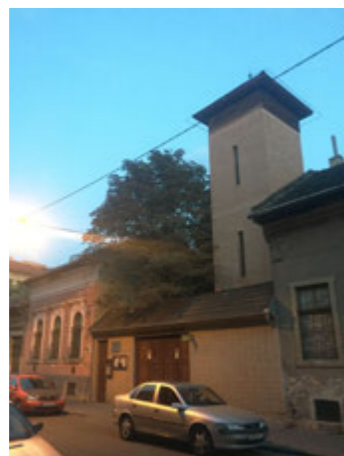
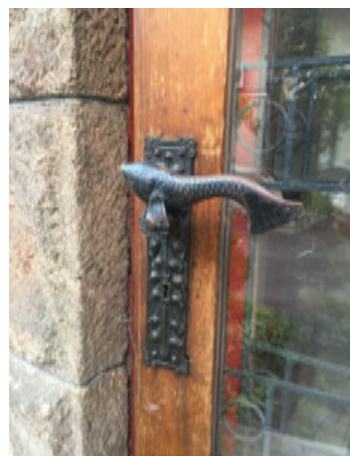
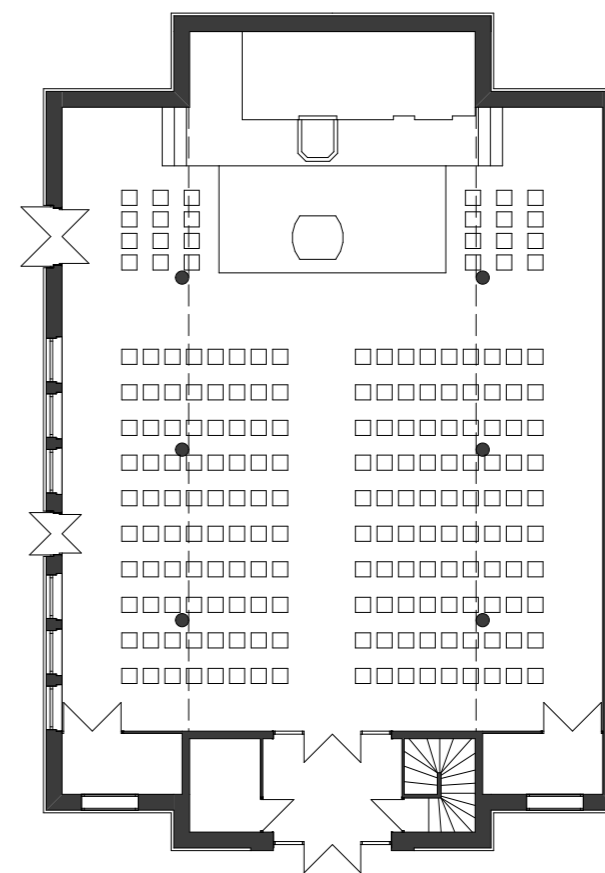

Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-északi református egyházmegye
1089 Budapest, Kőrös u. 13.

1940
tervező: ismeretlen
alaprjz: alaprajz: hossz tengelyes_
stílus: modern torony nélkül

Budapest - Külső-Józsefváros

Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-északi református egyházmegye
1165 Budapest, Baross Gábor u. 23.

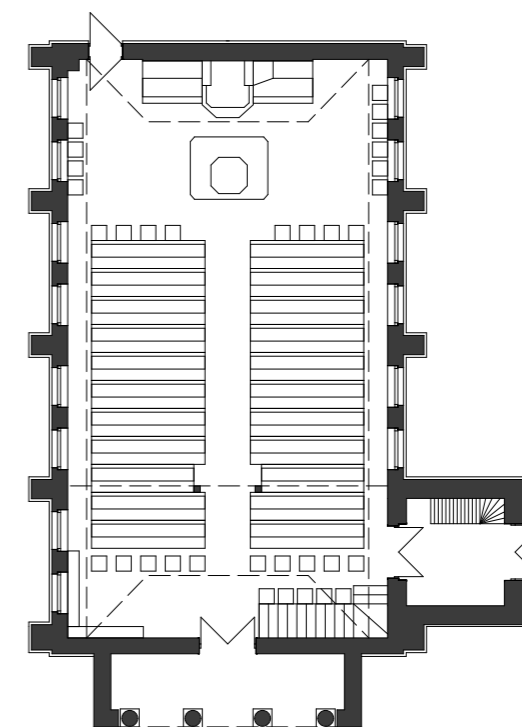
1939

tervező: Csaba Rezső

alaprjz: alaprjz: hosszengelyes_
aszimmetrikus torony
stílus: magyaros

Budapest - Mátyásföld

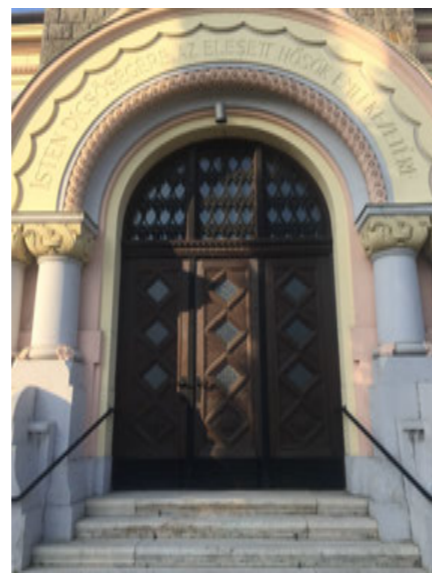
Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-déli református egyházmegye
1089 Budapest, Üllői út 90.

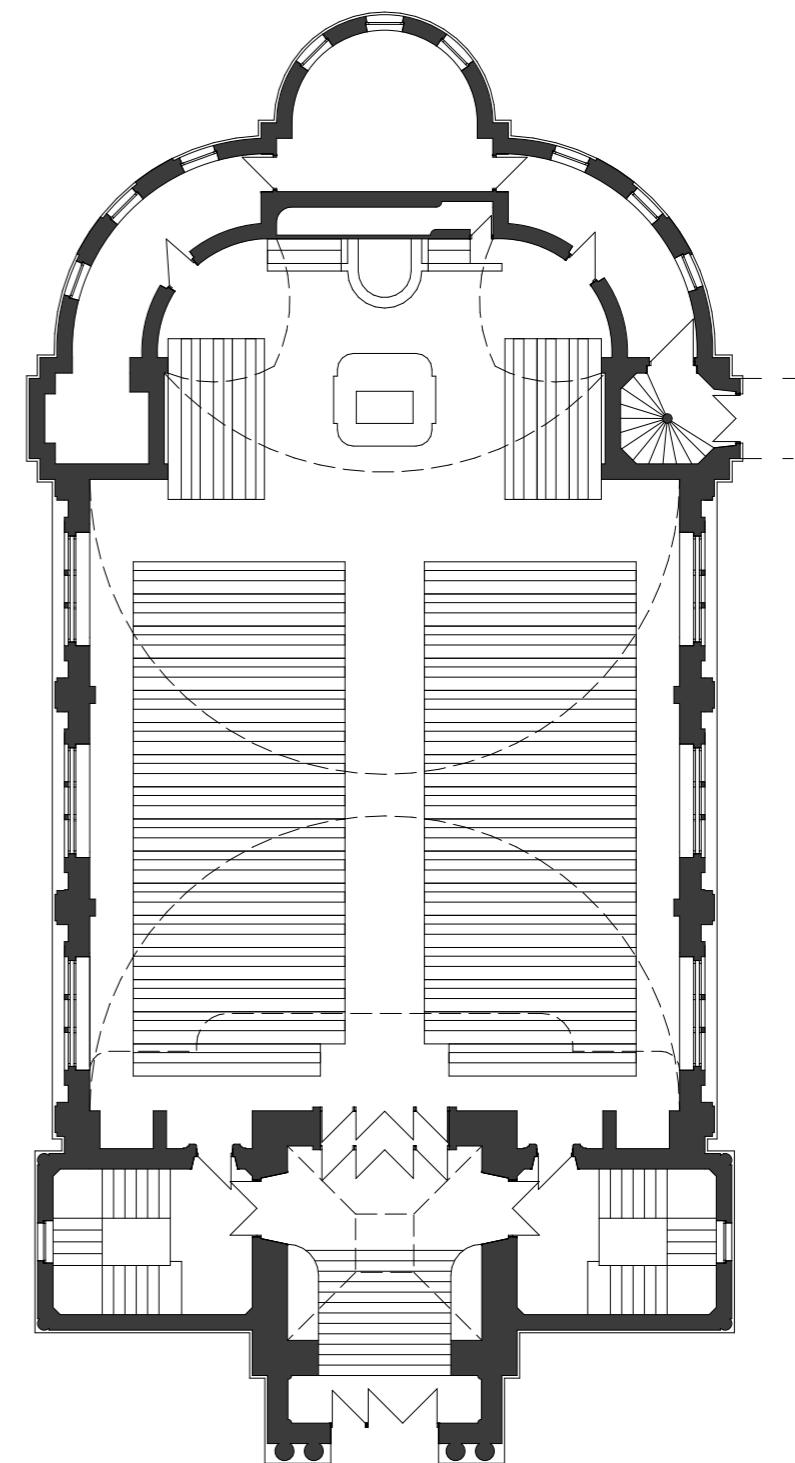
1935

tervező: Dudás Kálmán

alaprjz: alaprajz: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Budapest - Nagyvárad tér

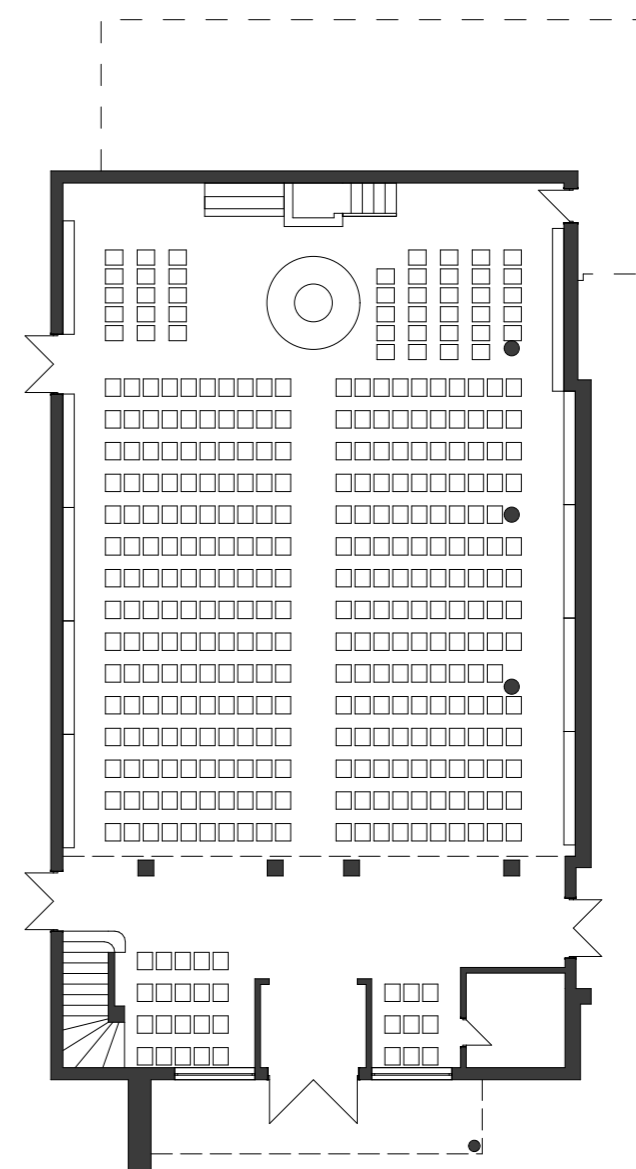

Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-déli református egyházmegye
1026 Budapest, Torockó tér 1.

1939
tervező: ismeretlen
alaprjz: alaprajz: hossz tengelyes_ torony nélkül
stílus: modern

Budapest - Pasarét

Dunamelléki Református Egyházkerület

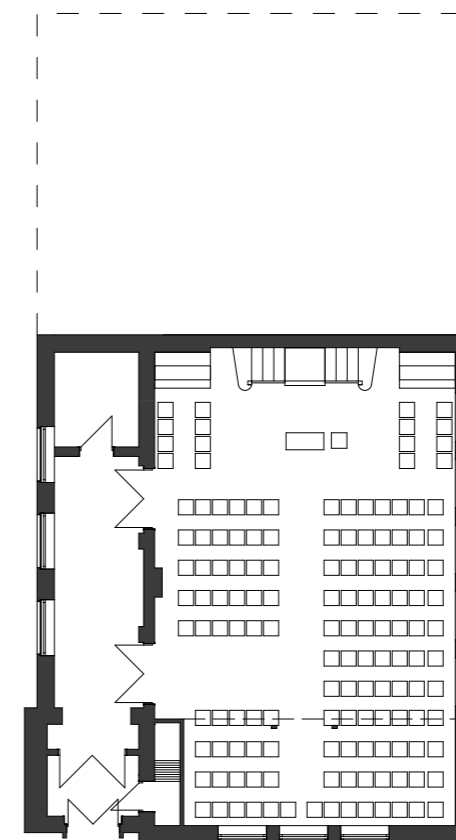
Budapest-déli református egyházmegye
1028 Budapest, Hidegkúti út 64-66.

1939

tervező: Kárpáthy Zoltán

alaprjz: alaprjz: hosszengelyes_
aszimmetrikus torony
stílus: neoklasszicista

Budapest - Pesthidegkút

Dunamelléki Református Egyházkerület

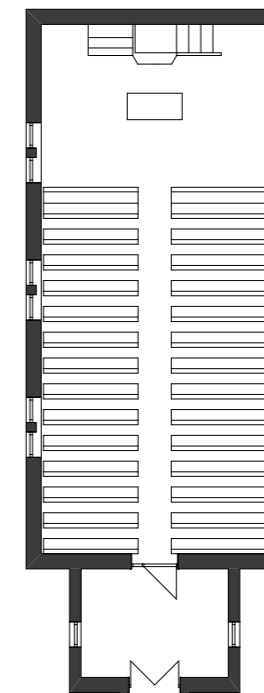
Budapest-déli református egyházmegye
1185 Budapest, Jeges u.29.

1936

tervező: Tóth Károly

alaprjz: alaprajz: hosszengelyes_ aszimmetrikus torony
stílus: neogótikus

Budapest - Pestszentlőrinc- Ganzkertváros

Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-déli református egyházmegye
1183 Budapest, Kossuth tér 5.

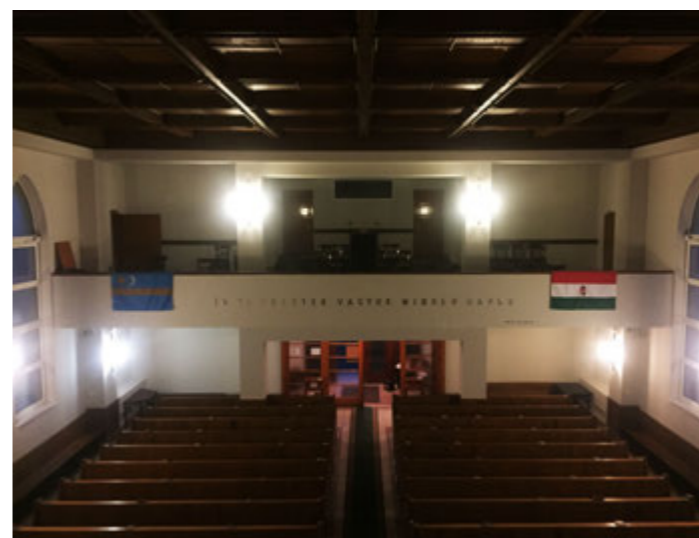
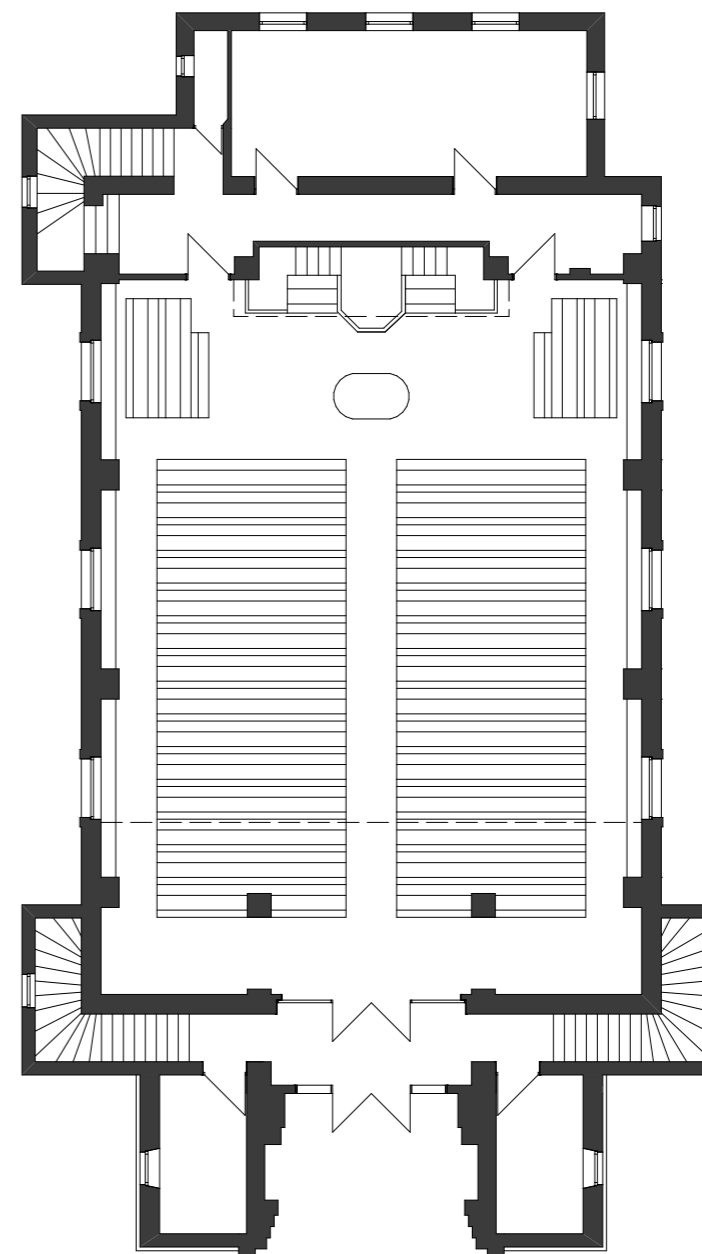
1941

tervező: Csaba Rezső

alaprjz: alaprjz: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: magyaros

Budapest - Pestszentlőrinc- Kossuth tér

Dunamelléki Református Egyházkerület

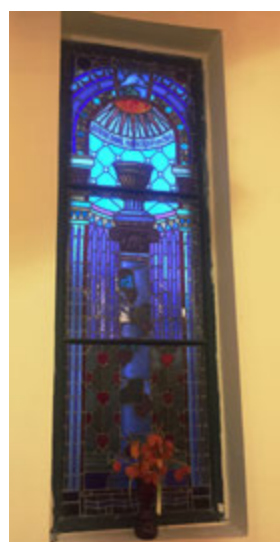
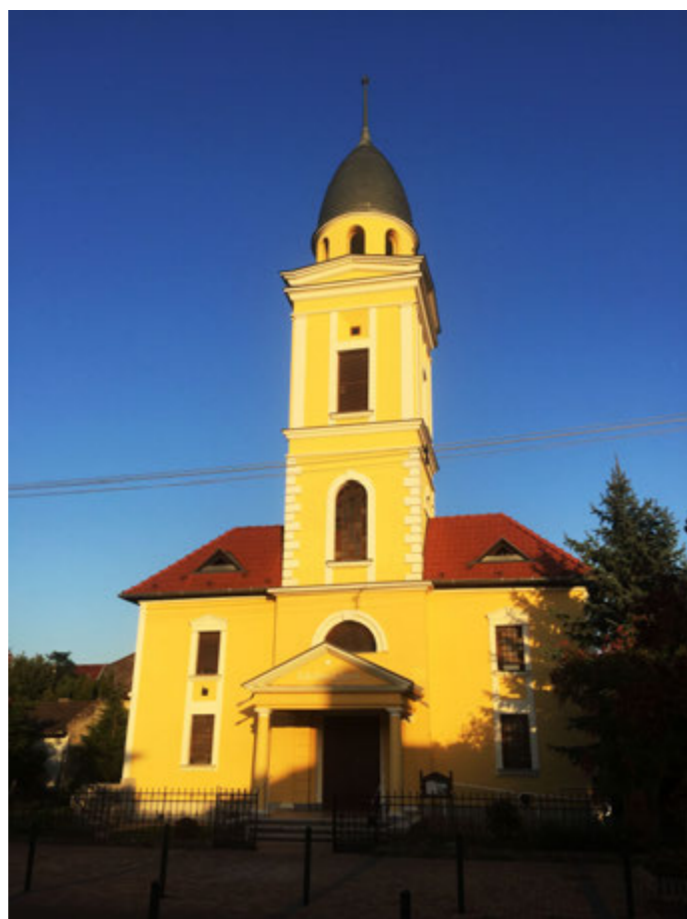
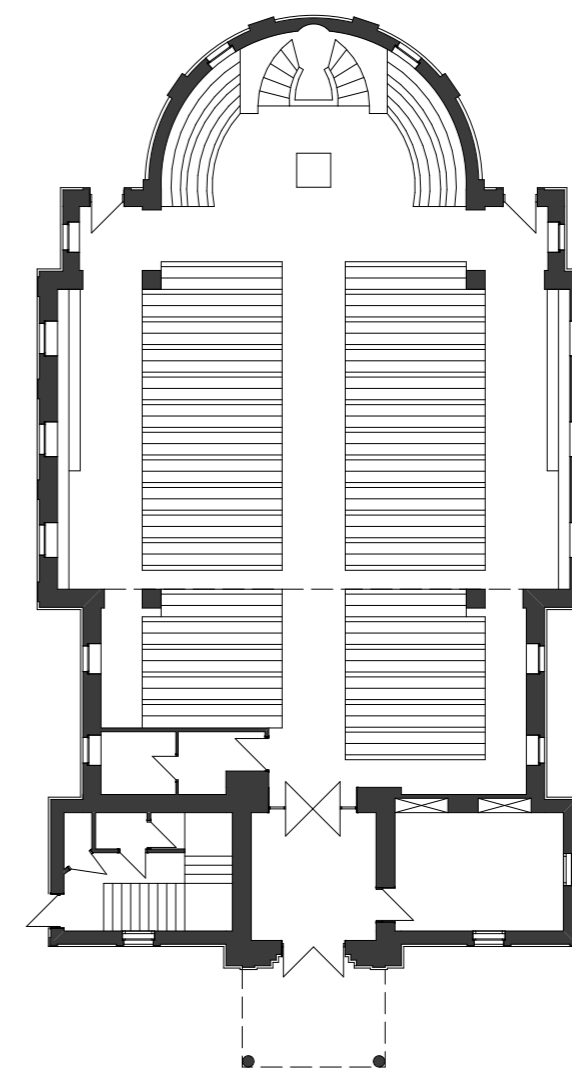
Budapest-északi református egyházmegye
1158 Budapest, Sztárai Mihály tér 3.

1928

tervező: Van Beek János

alaprjz: kereszthajós
stílus: neoklasszicista

Budapest - Pestújhely

Dunamelléki Református Egyházkerület

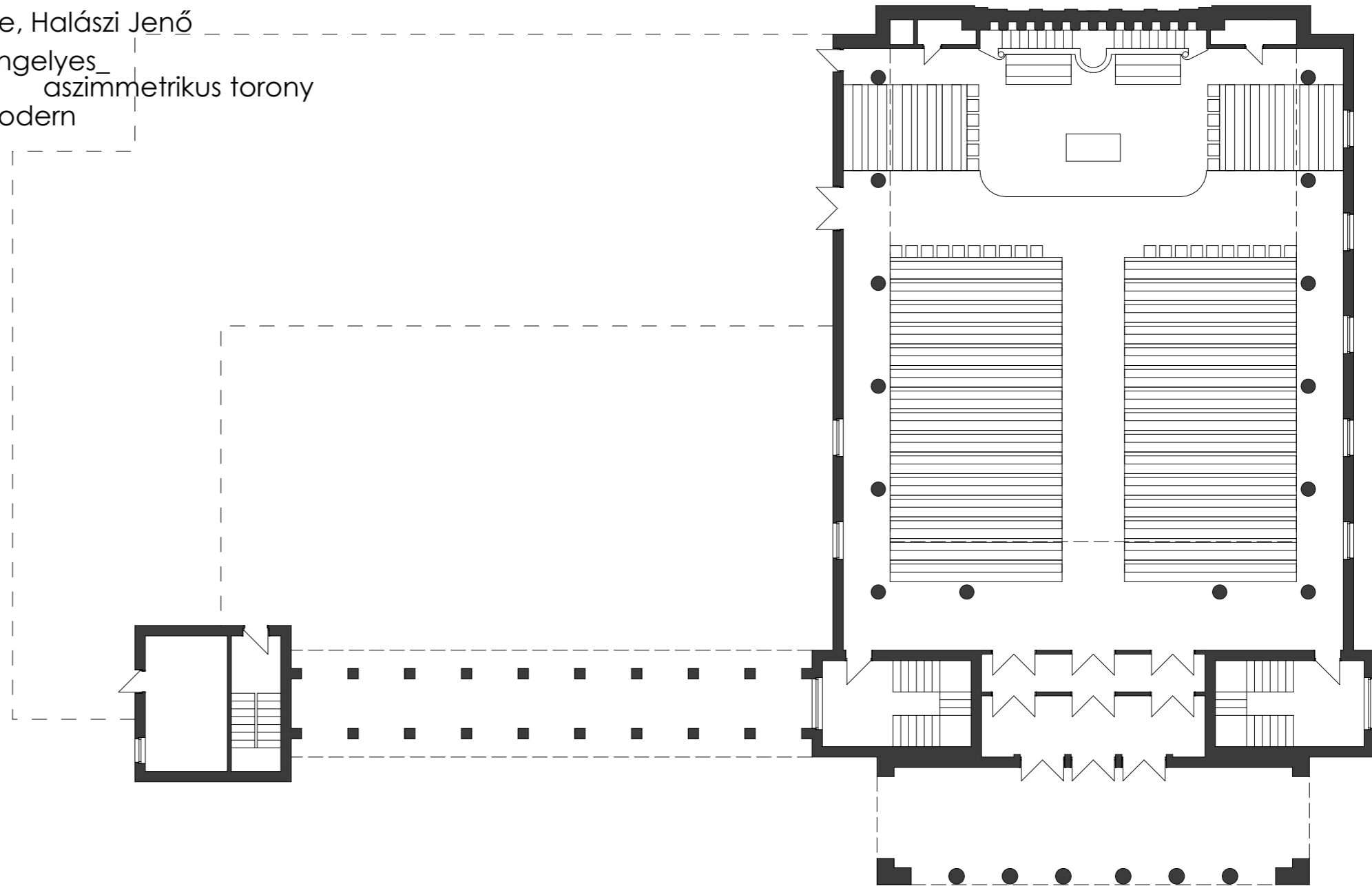
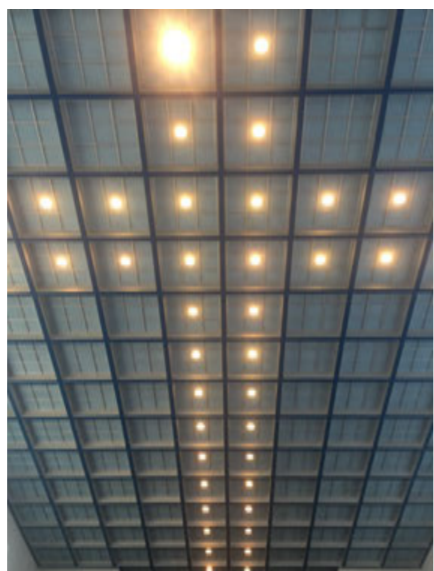
Budapest-északi református egyházmegye
1133 Budapest, Pozsonyi út 58.

Budapest - Pozsonyi út

1940

tervező: Tóth Imre, Halászi Jenő

alaprjz: alaprajz: hossz tengelyes_ aszimmetrikus torony
stílus: modern

Dunamelléki Református Egyházkerület

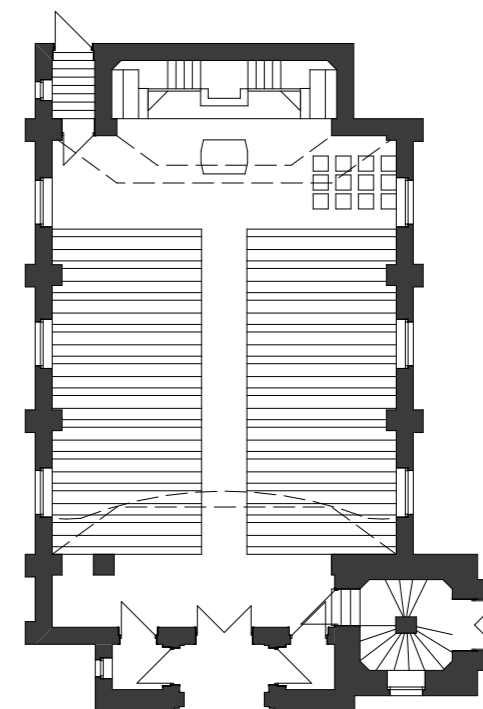
Budapest-északi református egyházmegye
1106 Budapest, Kerepesi út 69.

1929

tervező: Hoffer Imre, Frecska János

alaprjz: alaprajz: hosszengelyes_
aszimmetrikus torony
stílus: szecesszió

Budapest - Rákosfalva

Dunamelléki Református Egyházkerület

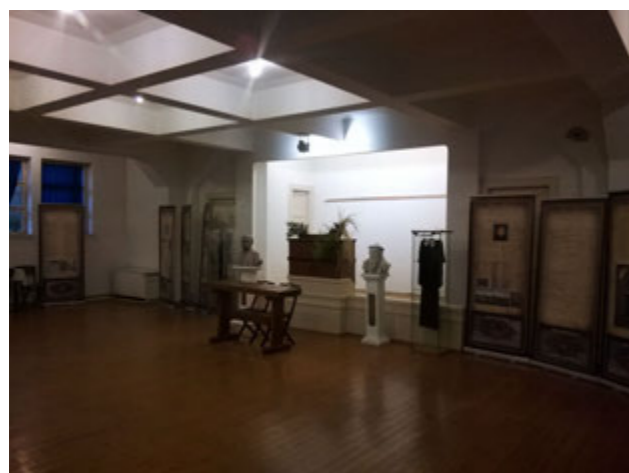
Budapest-északi református egyházmegye
1155 Budapest, Széchenyi út 18.

1944

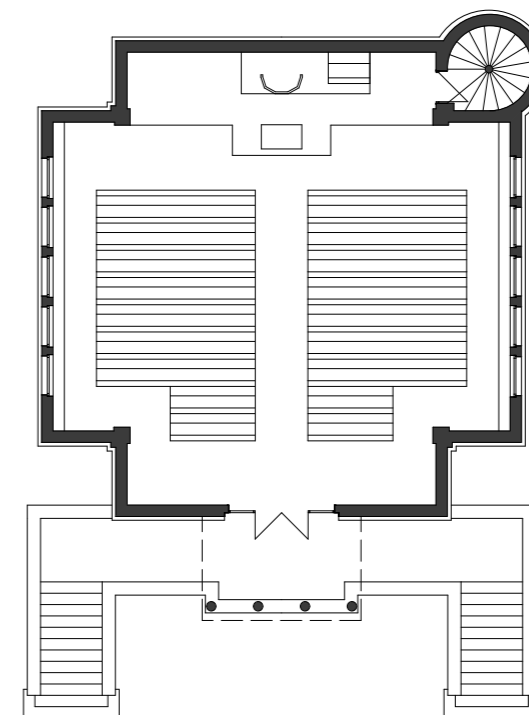
tervező: Csaba Rezső

alaprajz: kereszthajós

stílus: magyaros

Budapest - Rákospalota- MÁV telep

Dunamelléki Református Egyházkerület

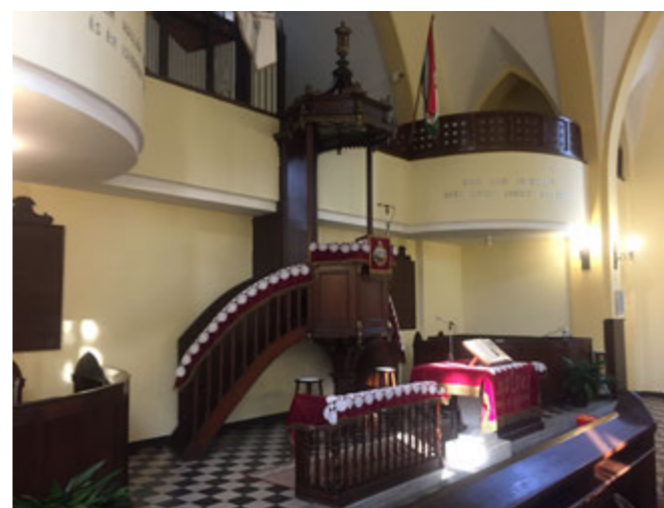
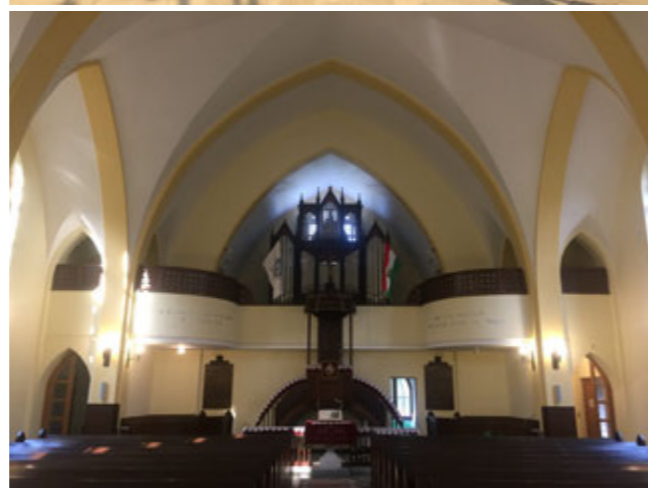
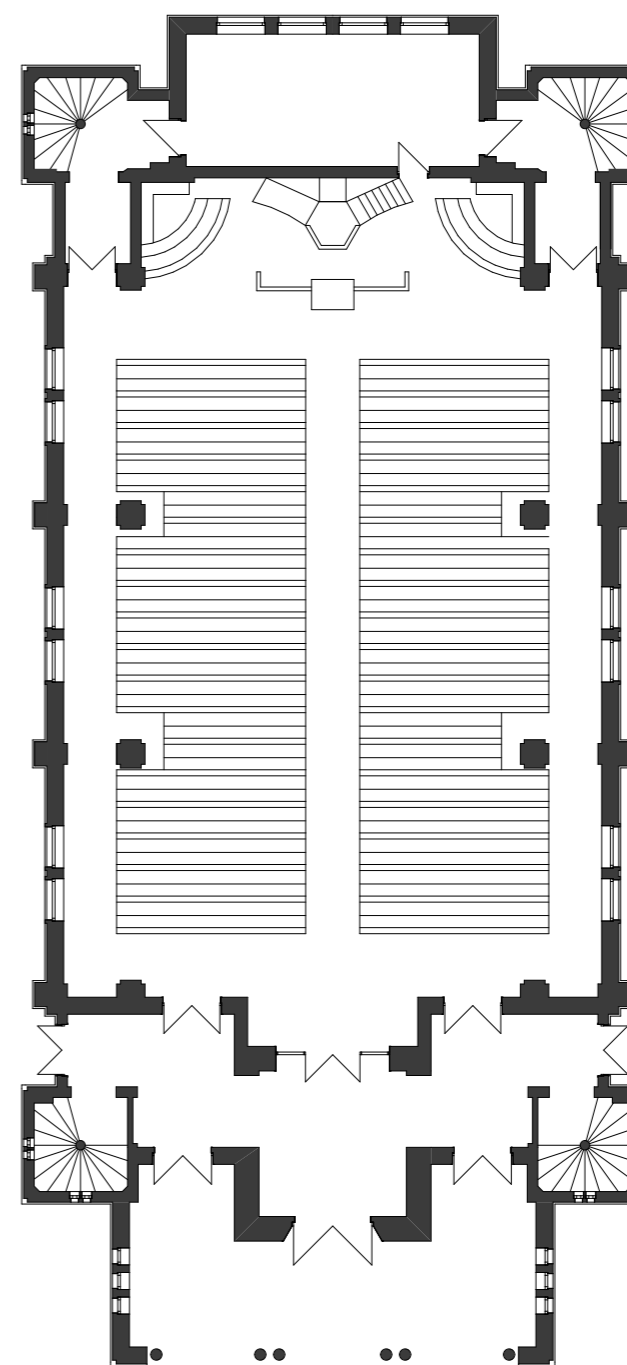
Budapest-északi református egyházmegye
1152 Budapest, Kossuth u.1.

1941

tervező: Csaba Rezső

alaprjz: alaprajz: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Budapest - Rákospalota-Óváros

Dunamelléki Református Egyházkerület

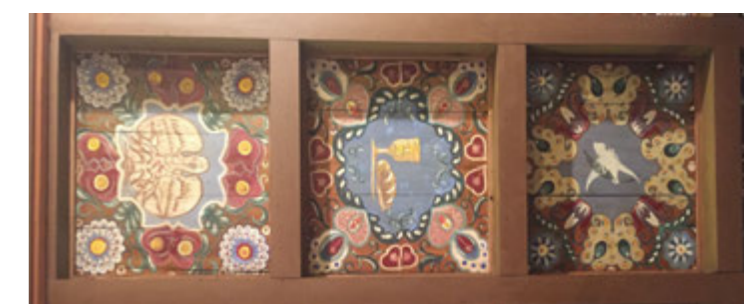
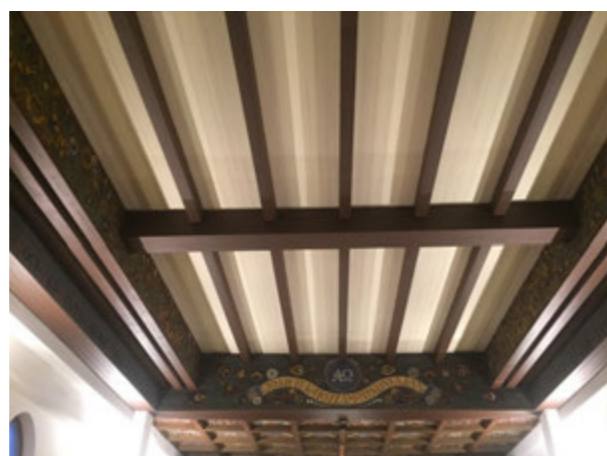
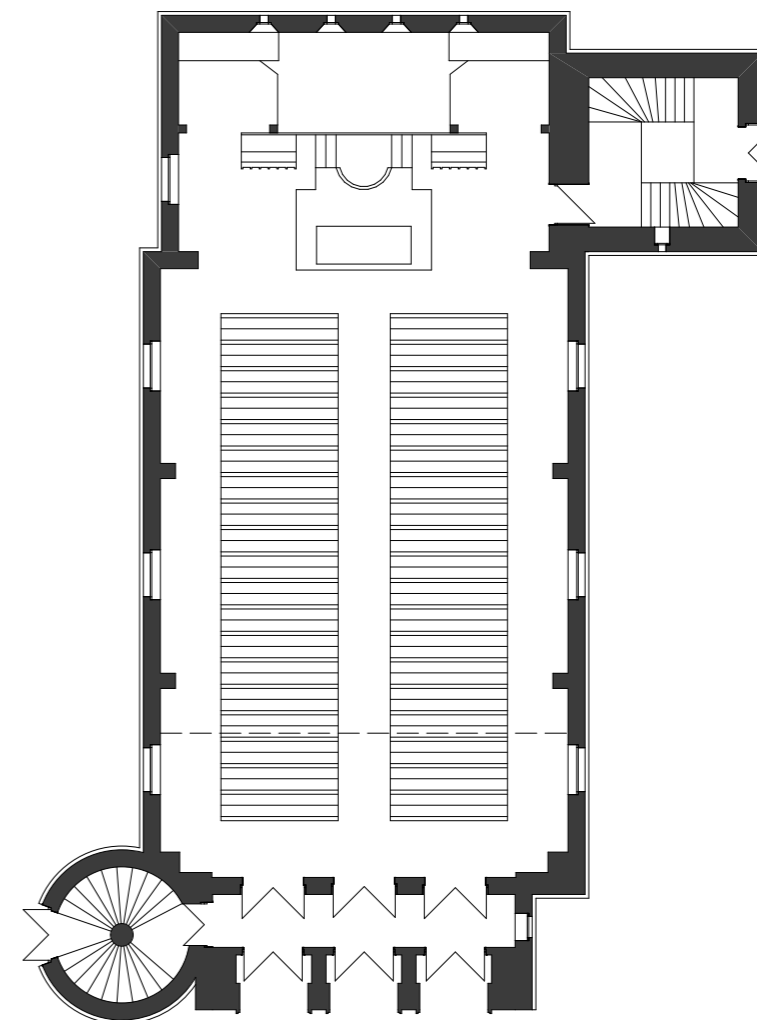
Budapest-északi református egyházmegye
1152 Budapest, Arany János u. 49.

1936

tervező: Csaba Rezső

alaprjz: alaprjz: hosszengelyes_ aszimmetrikus torony
stílus: modern

Budapest - Rákospalota-Újváros

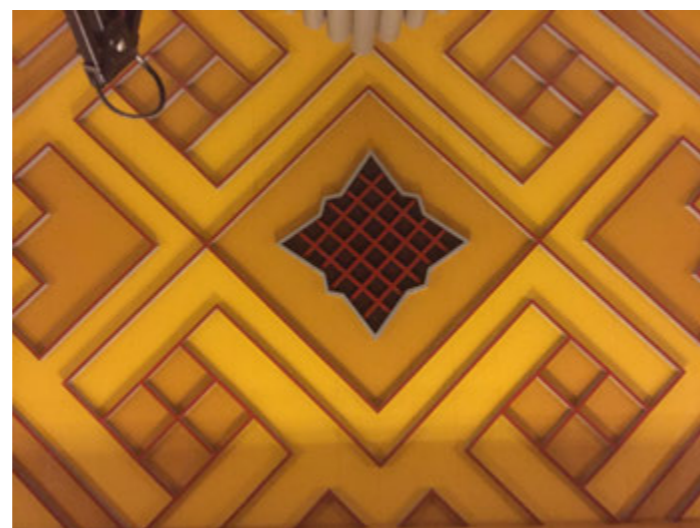
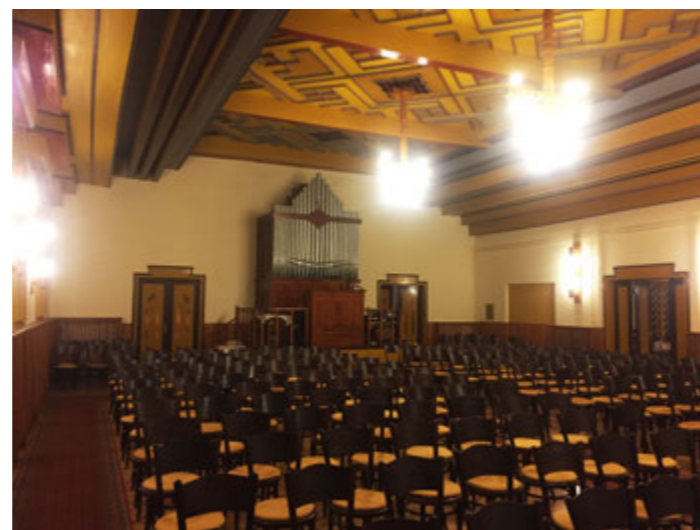
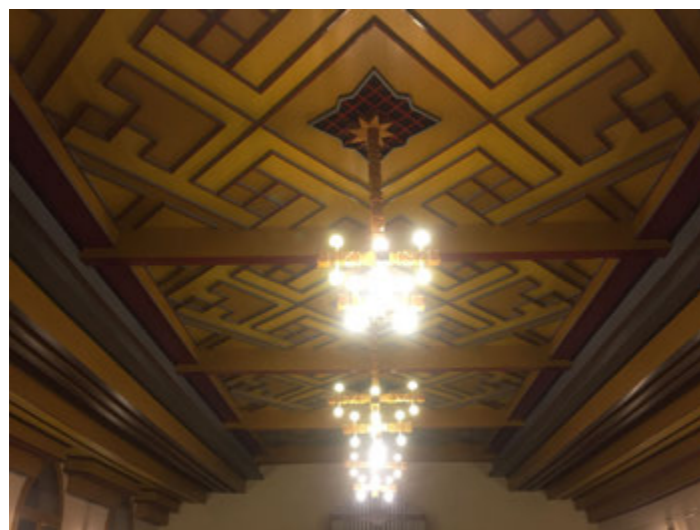
Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-északi református egyházmegye
1161 Budapest, Budapesti út 82-84.

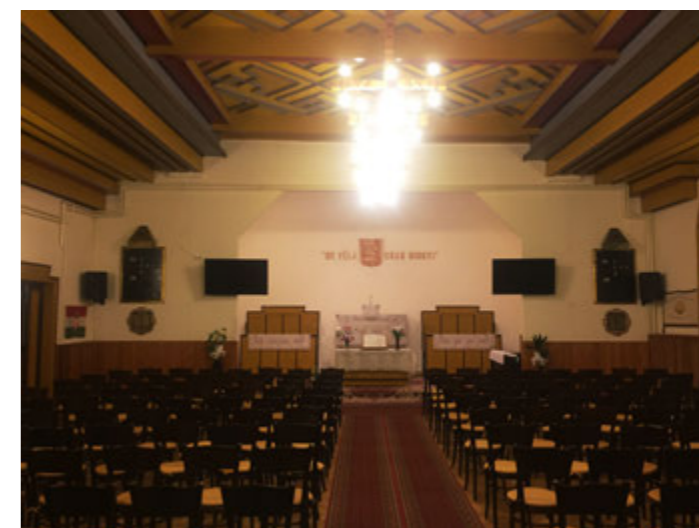
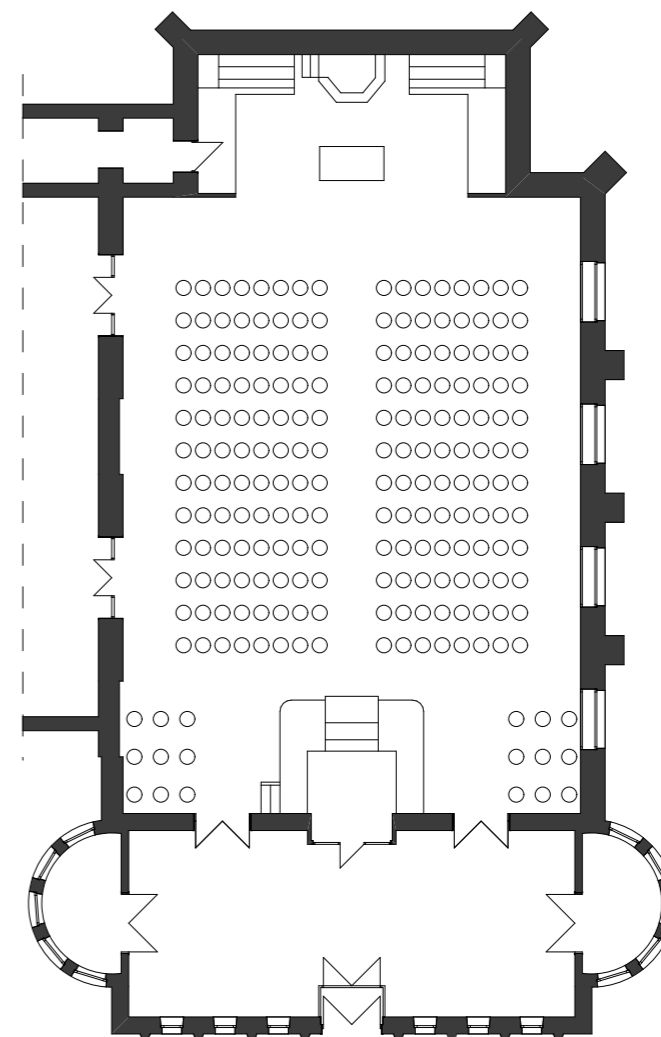
1929

tervező: Árkay Aladár

alaprjz: alaprjz: hosszengelyes_ torony nélkül
stílus: magyaros

Budapest - Rákosszentmihály- Sashalom

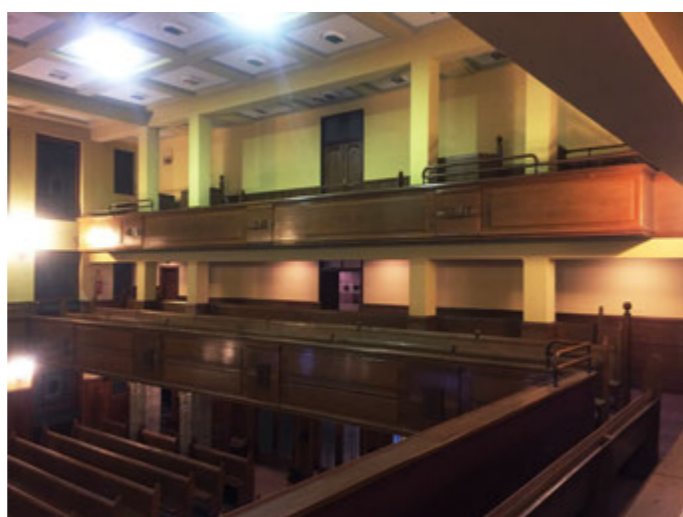
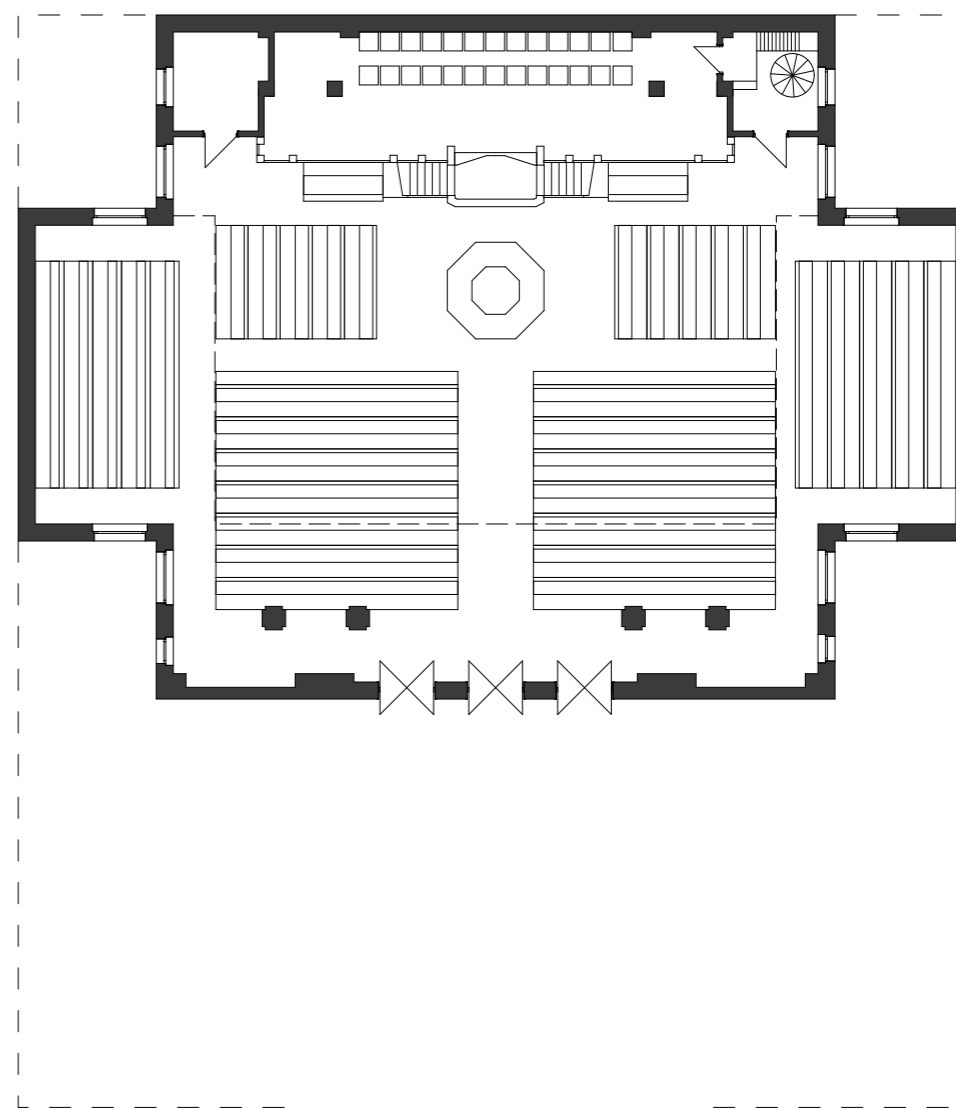

Dunamelléki Református Egyházkerület
Budapest-északi református egyházmegye
1054 Budapest, Szabadság tér 2.

1940
tervező: Dabasi Halász Géza, Győry Sándor

alaprajz: kereszthajós
stílus: modern

Budapest - Szabadság tér

Dunántúli Református Egyházkerület

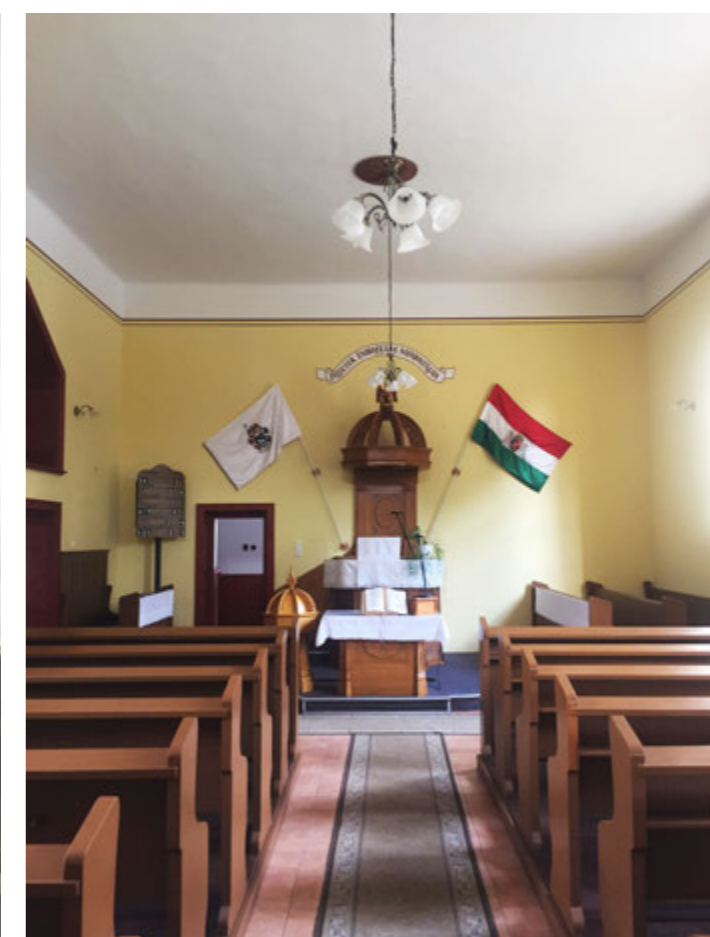
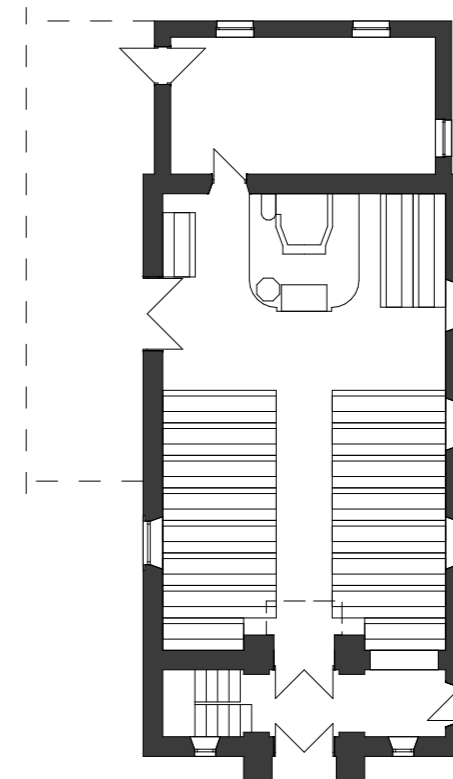
Órségi református egyházmegye
9500 Celdömök, Koptik Odó u. 1.

1936

tervező: Dudás Kálmán

alaprajz: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: magyaros

Celdömök

Dunamelléki Református Egyházkerület

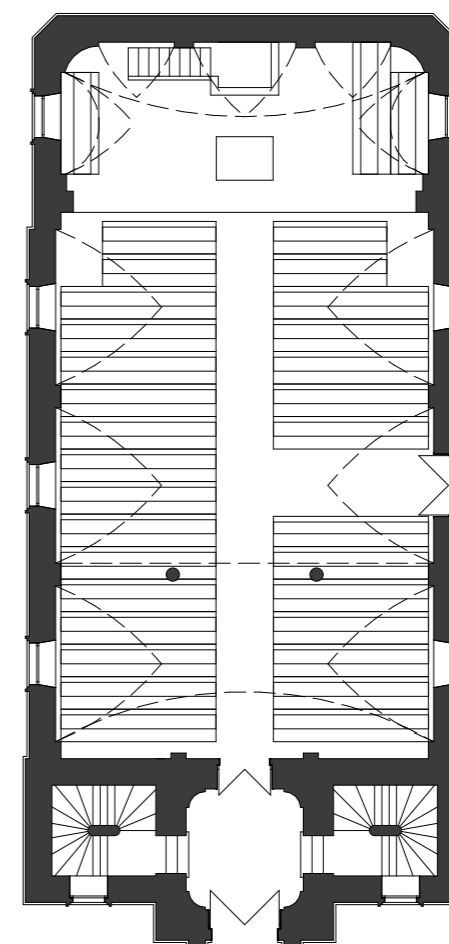
Tolnai református egyházmegye
7200 Dombóvár, Vörösmarty u. 20.

1929

tervező: Baumgart János

alaprész: hossz tengelyes
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Dombóvár

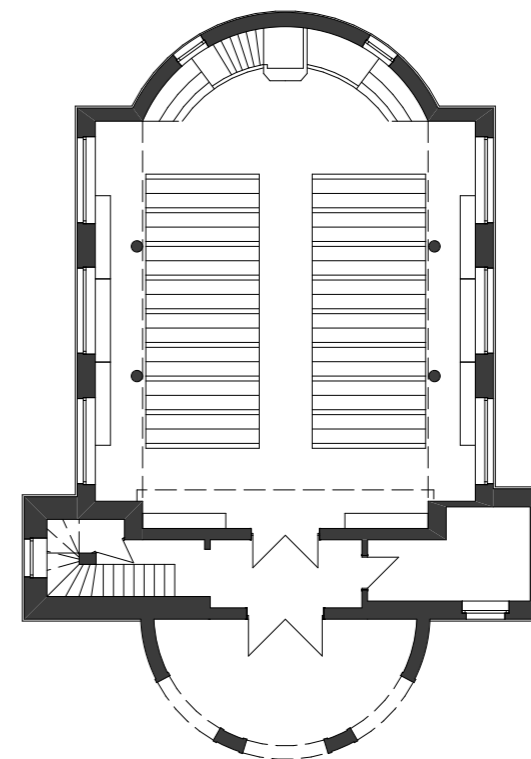

Dunántúli Református Egyházkerület

Tatai református egyházmegye
2510 Dorog, Baross Gábor út

Dorog

1936
tervező: Puskás Károly
alaprész: hosszengelyes,
 aszimmetrikus torony
stílus: magyaros

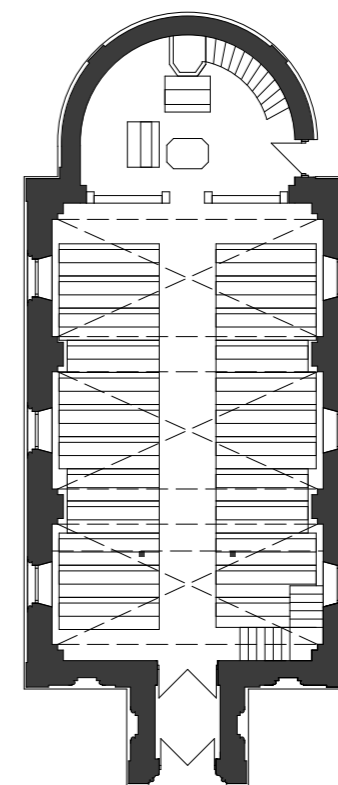

Dunántúli Református Egyházkerület
Somogyi református egyházmegye
7977 Drávacseleg, Fő u. 1.

1924
tervező: ismeretlen
alaprész: hosszengelyes_
torony a tengelyben
stílus: neogótikus

Drávacseleg

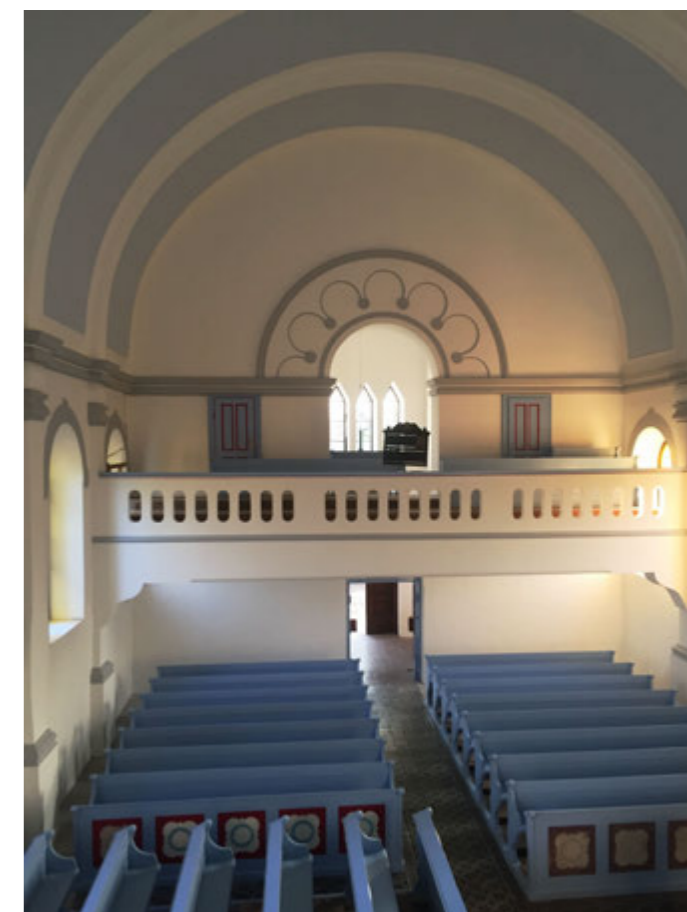
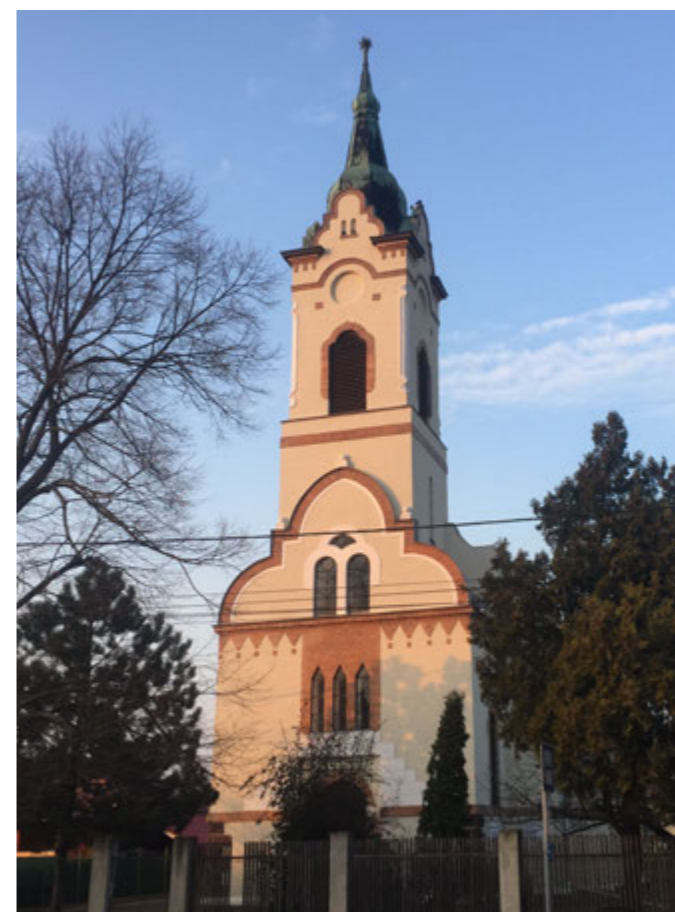
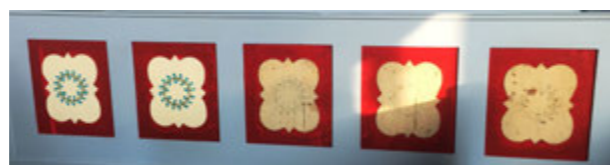
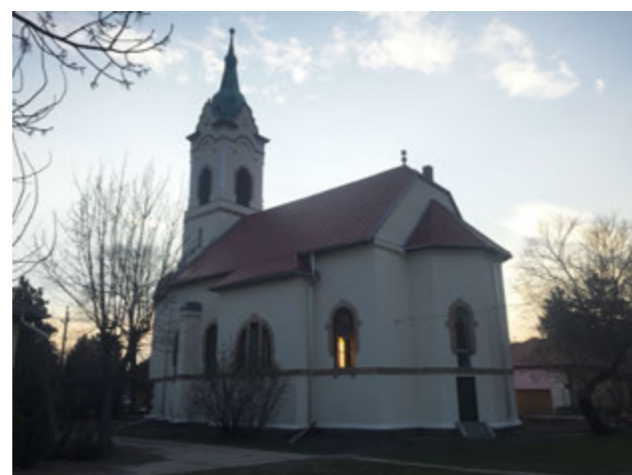
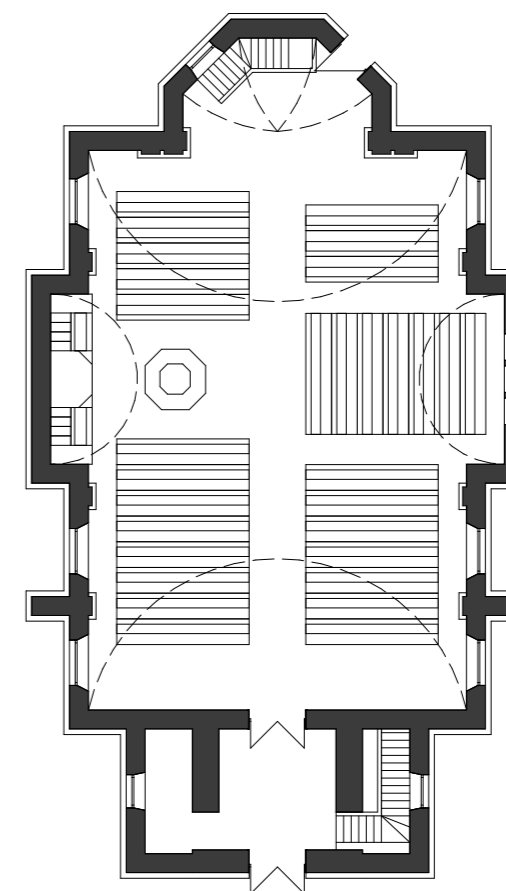
Dunamelléki Református Egyházkerület

Vértessaljai református egyházmegye
2451 Ercsi, Dózsa György u. 28.

1930
tervező: Vásárhelyi Dezső

alaprész: hossztengetyes-kereszttengetyes
stílus: szecesszió

Ercsi

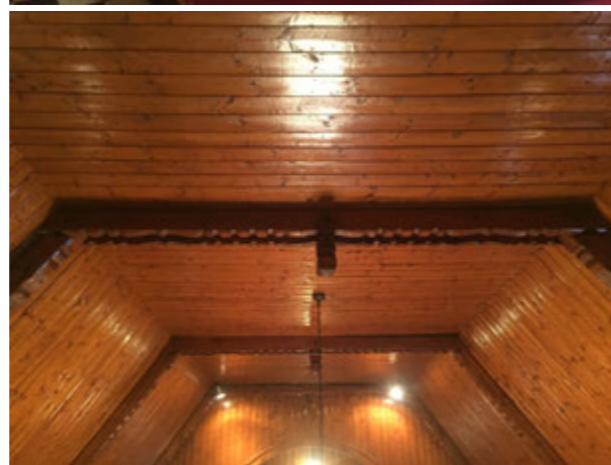
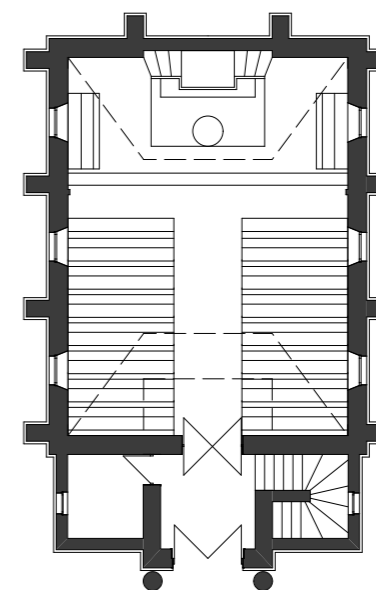

Dunántúli Református Egyházkerület
Somogyi református egyházmegye
8640 Fonyód, József u. 21.

1936
tervező: Horváth Andor
alaprész: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: magyaros

Fonyód

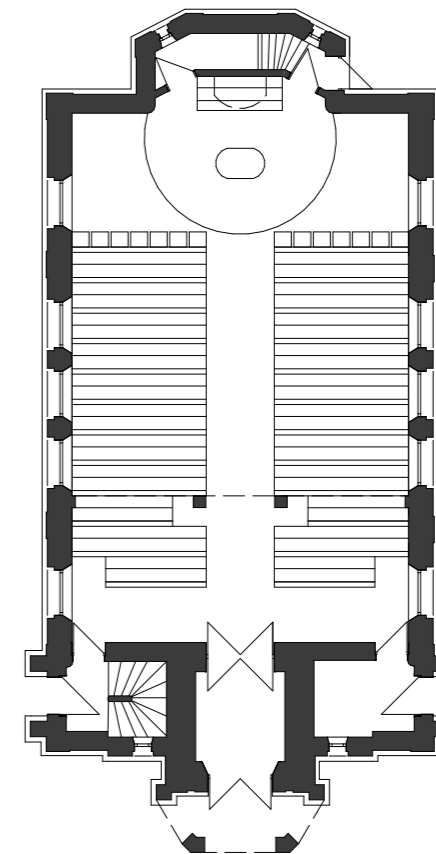

Dunamelléki Református Egyházkerület
Északpesti református egyházmegye
2132 Göd, Lenkey u. 7-9.

1939
tervező: Sütő Endre
alaprjz: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Göd-Felsőgöd

Dunamelléki Református Egyházkerület

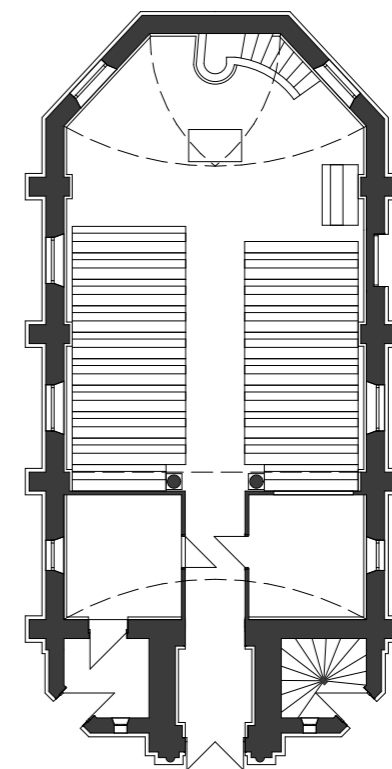
Bács-kiskunsági református egyházmegye
6008 Kecskemét-Ménfőcsanak, Kecskeméti út 9.

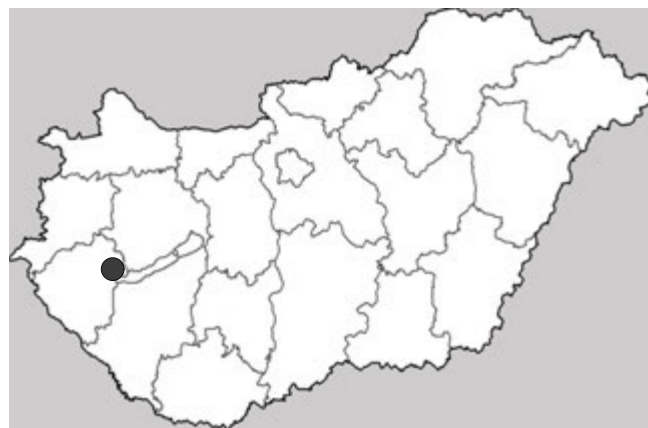
1930
tervező: ismeretlen

alaprész: hossz tengelyes
torony a tengelyben
stílus: neogótikus

Kecskemét-Ménfőcsanak

Dunántúli Református Egyházkerület

Veszprémi református egyházmegye

8360 Keszthely, Hanczók u. 20.

1932

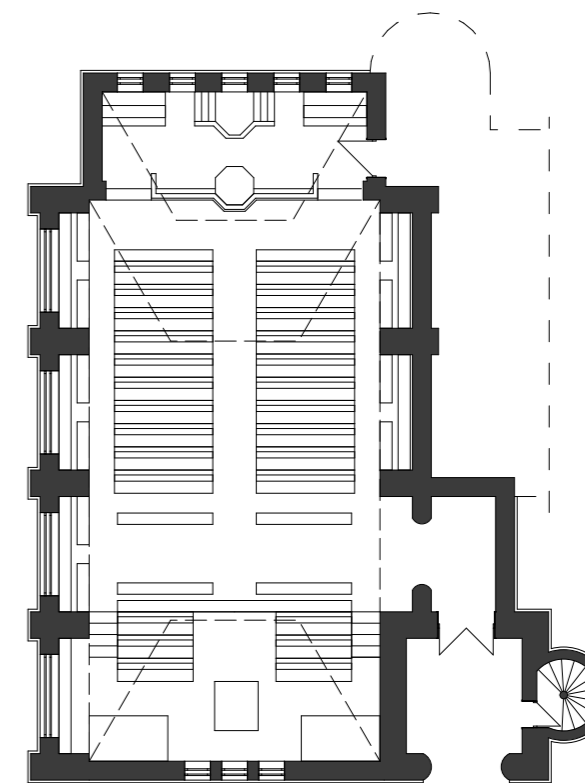
tervező: Szeghalmy Bálint

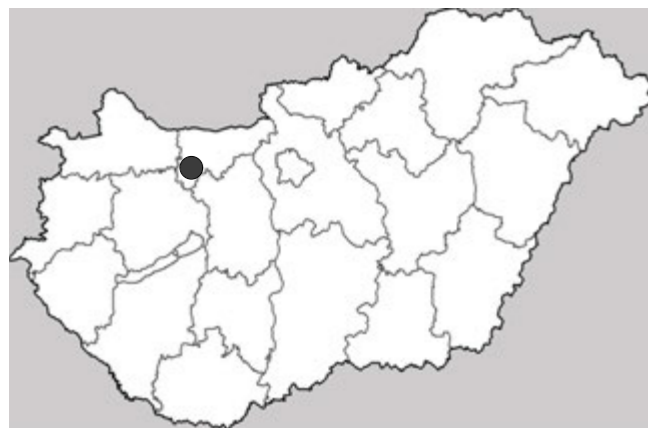
alaprész: hosszengelyes_

asszimmetrikus torony

stílus: magyaros

Keszthely

Dunántúli Református Egyházkerület

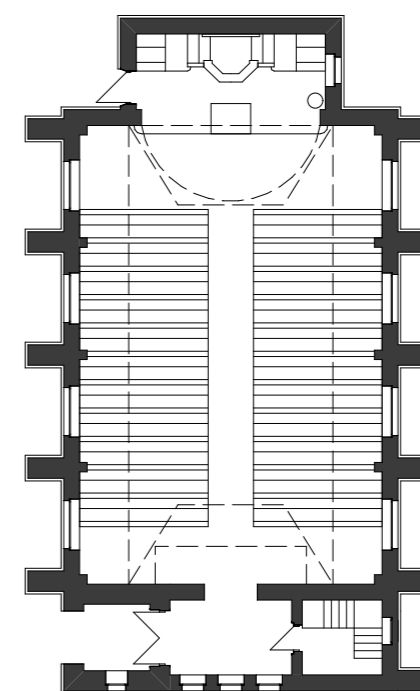
Tatai református egyházmegye
2870 Kisbér, Széchenyi u. 6.

1941

tervező: Szeghalmy Bálint

alaprész: hosszengelyes_
asszimmetrikus torony
stílus: magyaros

Kisbér

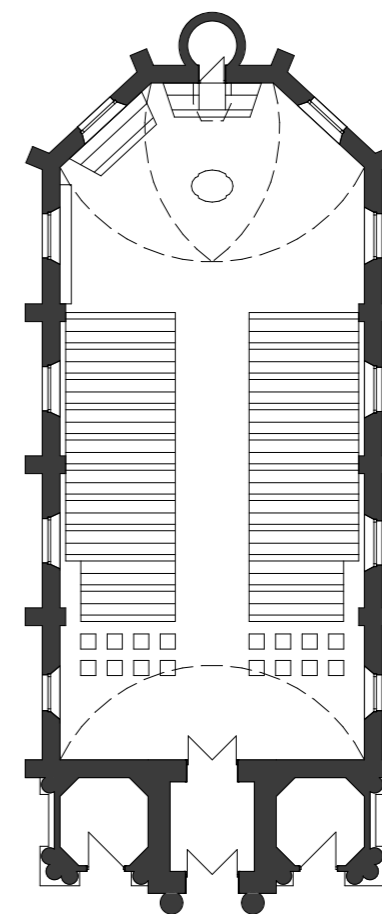

Dunántúli Református Egyházkerület
Mezőföldi református egyházmegye
8156 Kisláng, Fő u. 51.

1931
tervező: ismeretlen
alaprész: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Kisláng

Dunamelléki Református Egyházkerület

Északpesti református egyházmegye

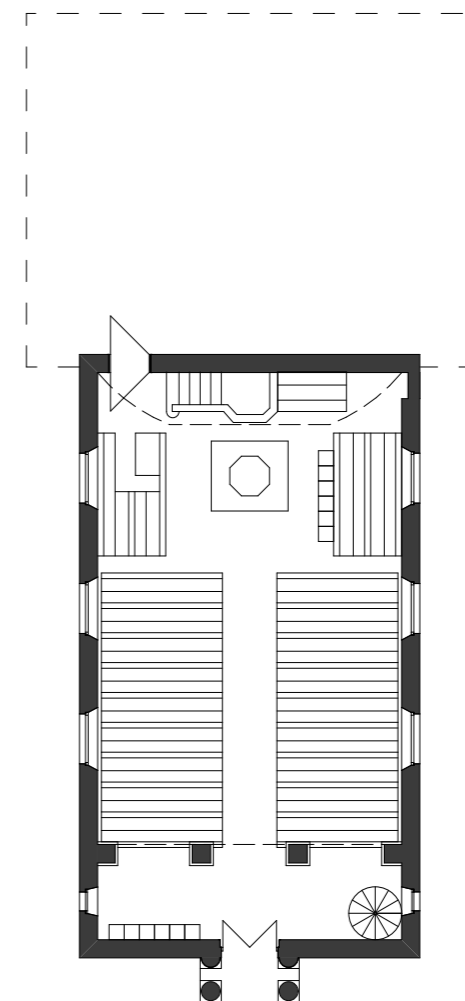
2143 Kistarcsa, Hunyadi u. 10.

1928

tervező: ismeretlen

alaprész: hossz tengelyes
torony a tengelyben
stílus: magyaros

Kistarcsa

Dunántúli Református Egyházkerület

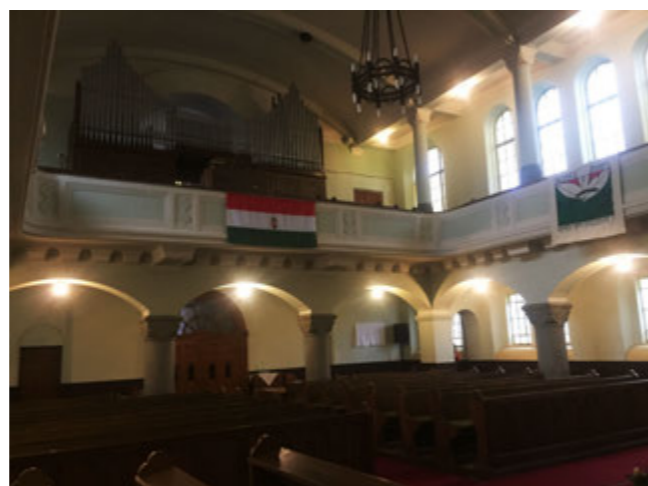
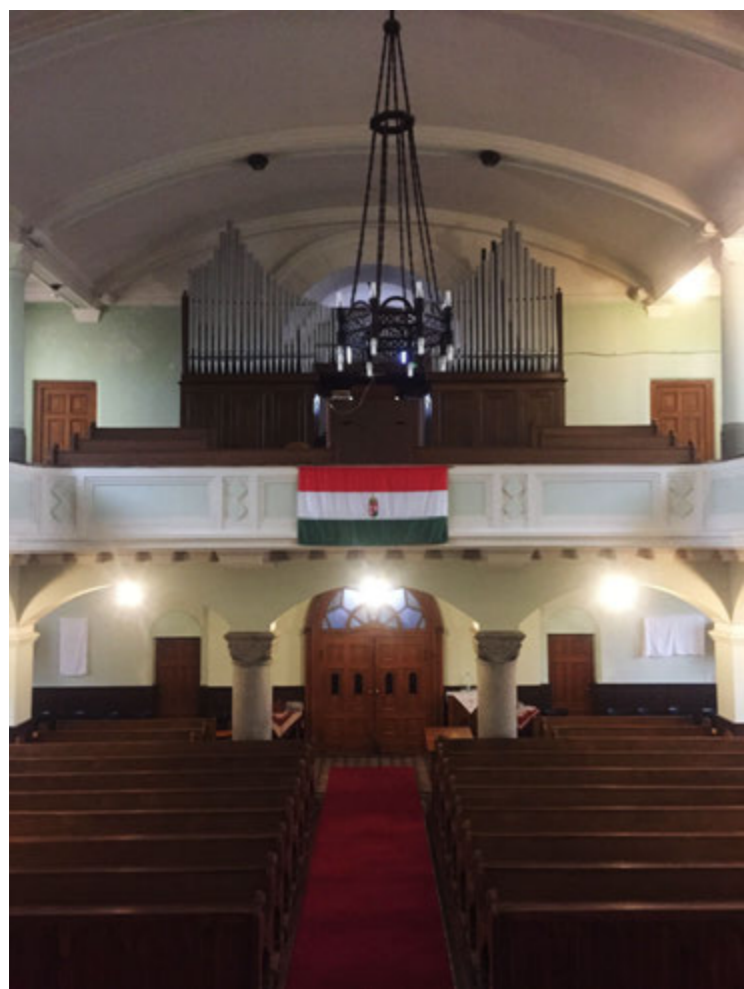
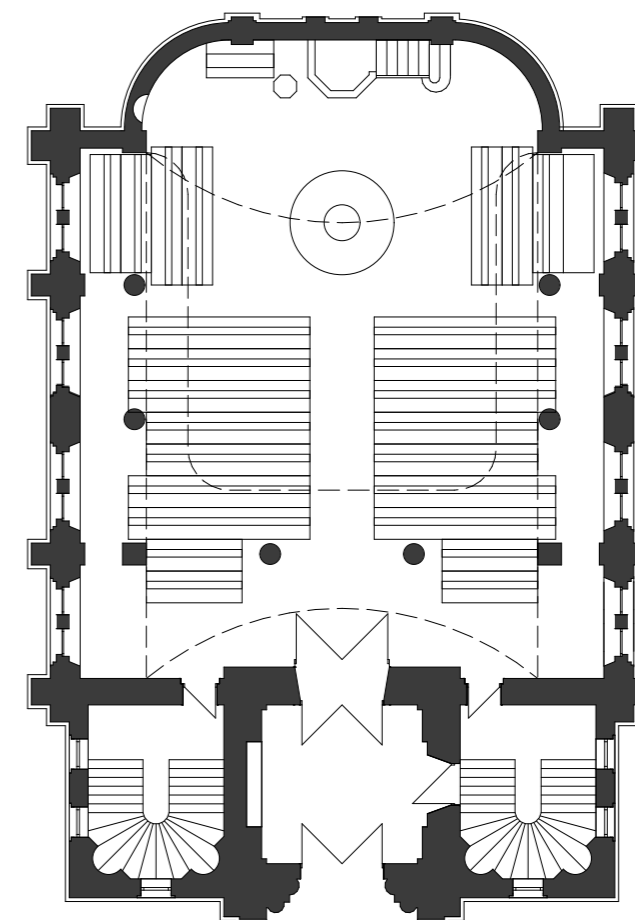
Tatai református egyházmegye
2900 Komárom, Mártírok u. 2.

Komárom

1927

tervező: Dudás Kálmán

alaprész: hosszengelyes_
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Dunamelléki Református Egyházkerület

Bács-kiskunsági református egyházmezgye

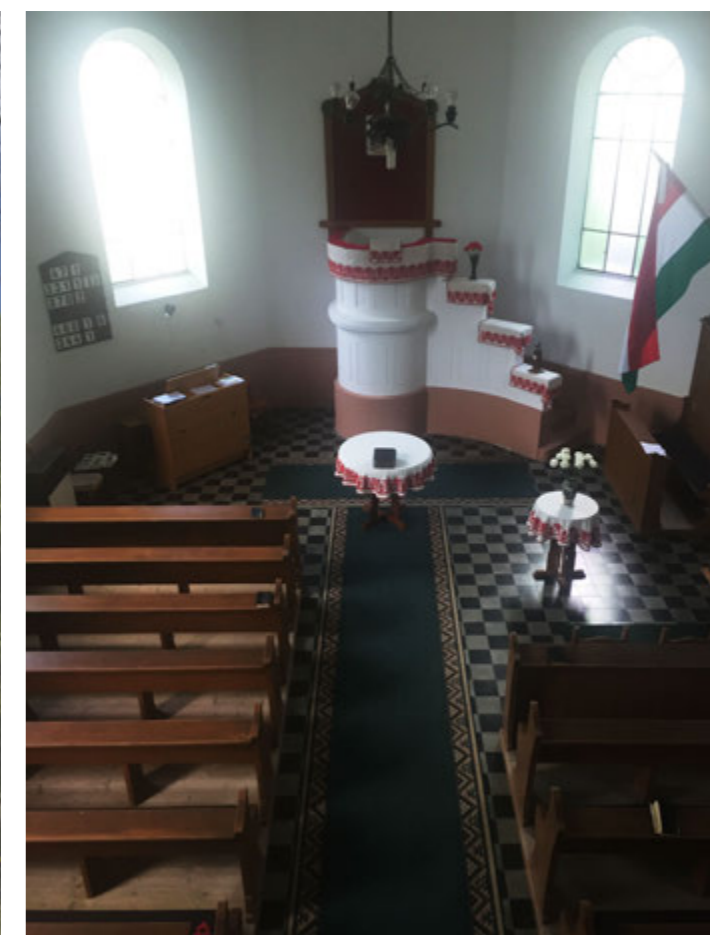
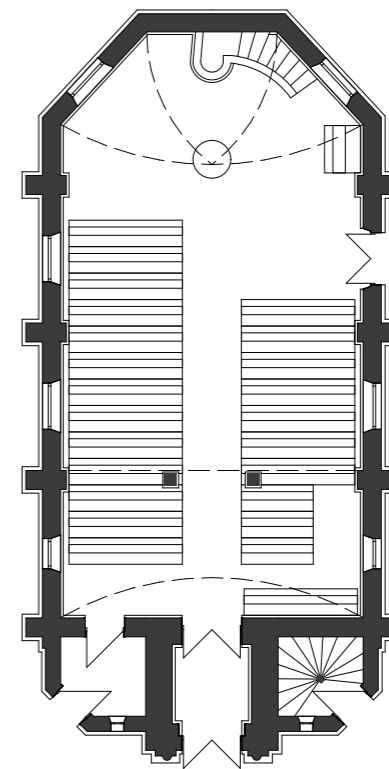
6065 Lakitelek, Béke u. 2.

1929

tervező: ismeretlen

alaprjz: hossztengeles_
torony a tengelyben
stílus: neogótikus

Lakitelek

Dunamelléki Református Egyházkerület

Baranyai református egyházmegye

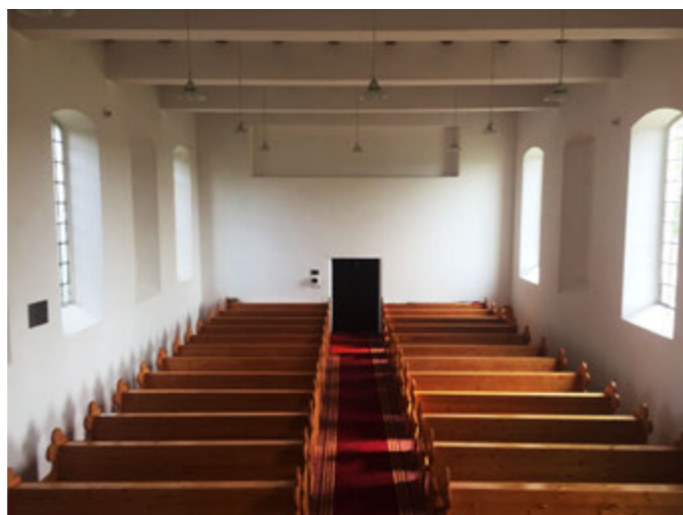
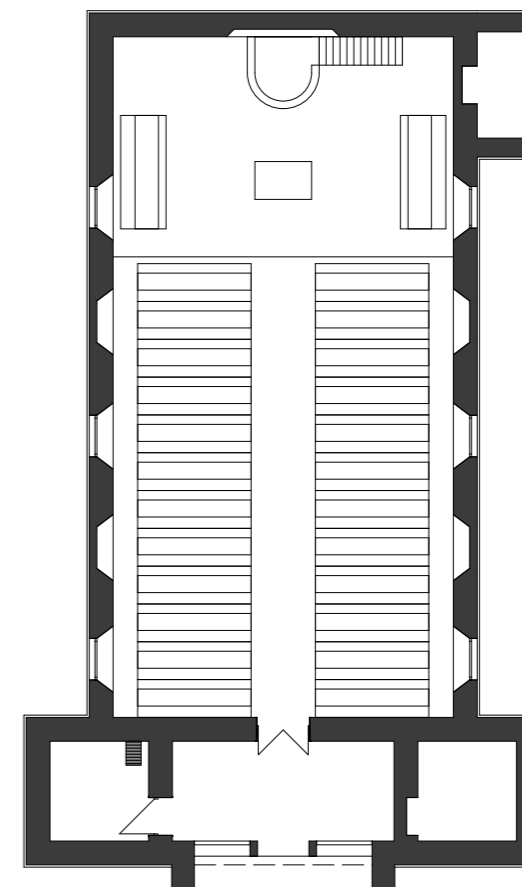
7775 Magyarbóly, Ady Endre u. 4

1943

tervező: ismeretlen

alaprész: hosszengelyes,
aszimmetrikus torony
stílus: neoromán

Magyarbóly

Dunamelléki Református Egyházkerület

Délpesti református egyházmegye

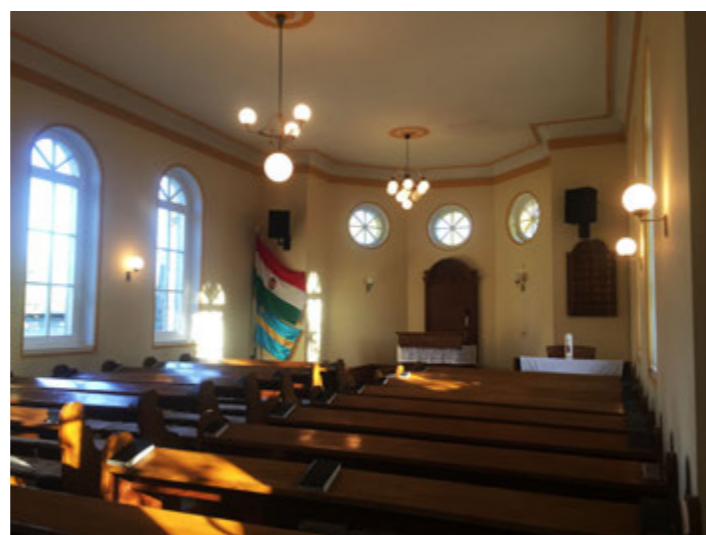
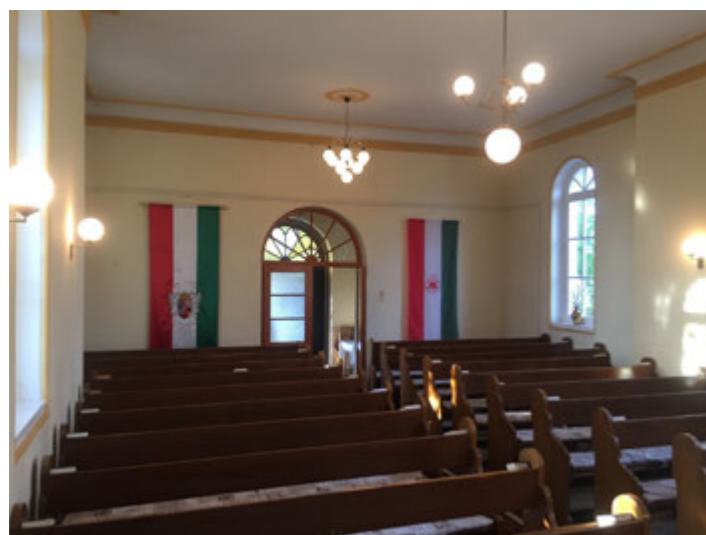
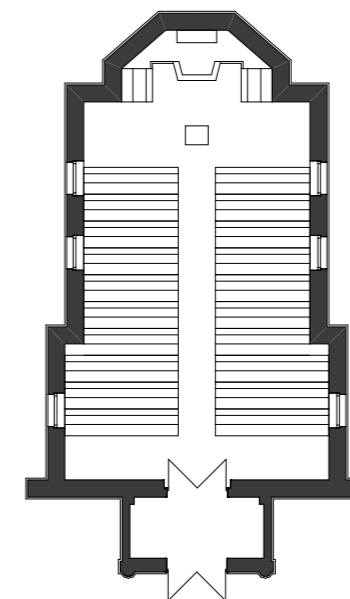
2200 Monor, Ady Endre u. 4.

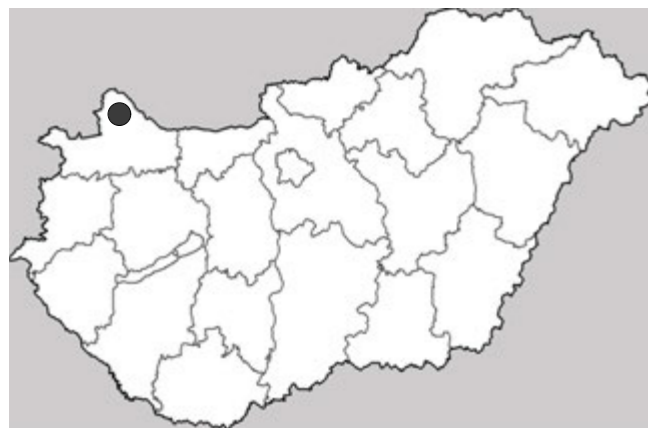
1937

tervező: id. Török Gyula

alaprész: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: neoromán

Monor-Kistemplom

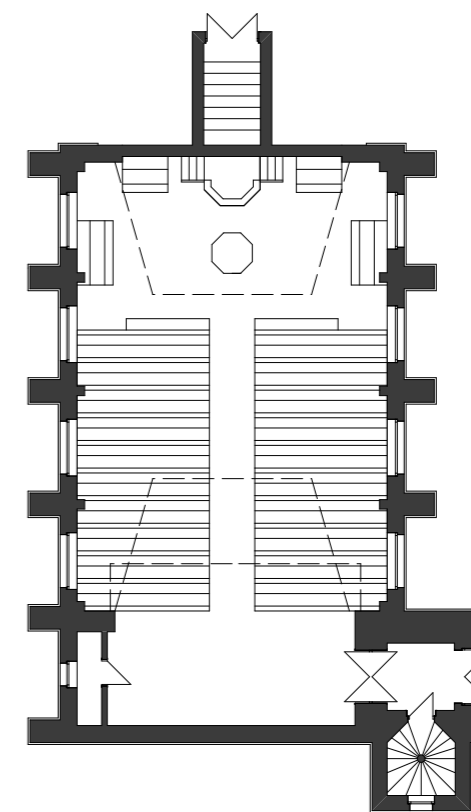

Dunántúli Református Egyházkerület
Pápai református egyházmegye
9200 Mosonmagyaróvár, Hunyadi u. 4.

1940
tervező: Szeghalmy Bálint
alaprész: hossz tengelyes,
aszimmetrikus torony
stílus: magyaros

Mosonmagyaróvár

Dunántúli Református Egyházkerület

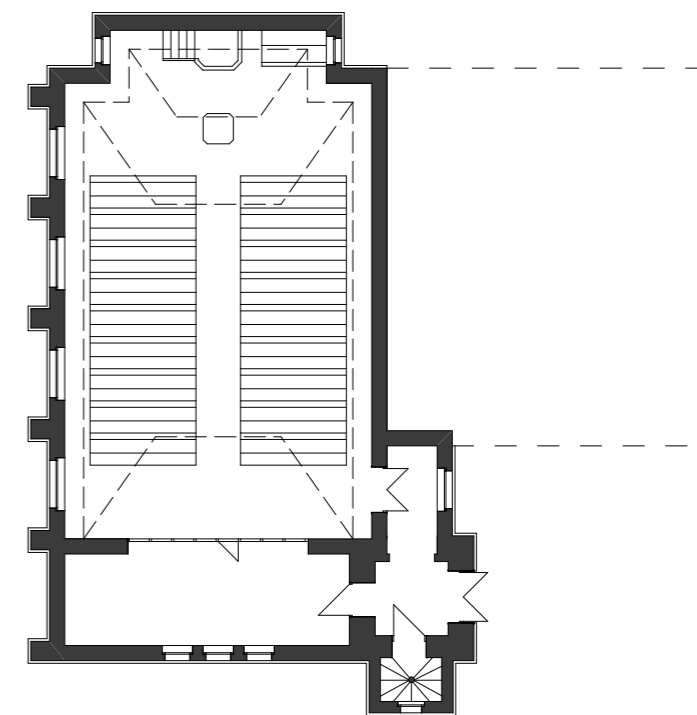
Somogyi református egyházmegye
7500 Nagyatád, Baross Gábor u. 17.

1940

tervező: Szeghalmy Bálint

alaprész: hossz tengelyes,
aszimmetrikus torony
stílus: magyaros

Nagyatád

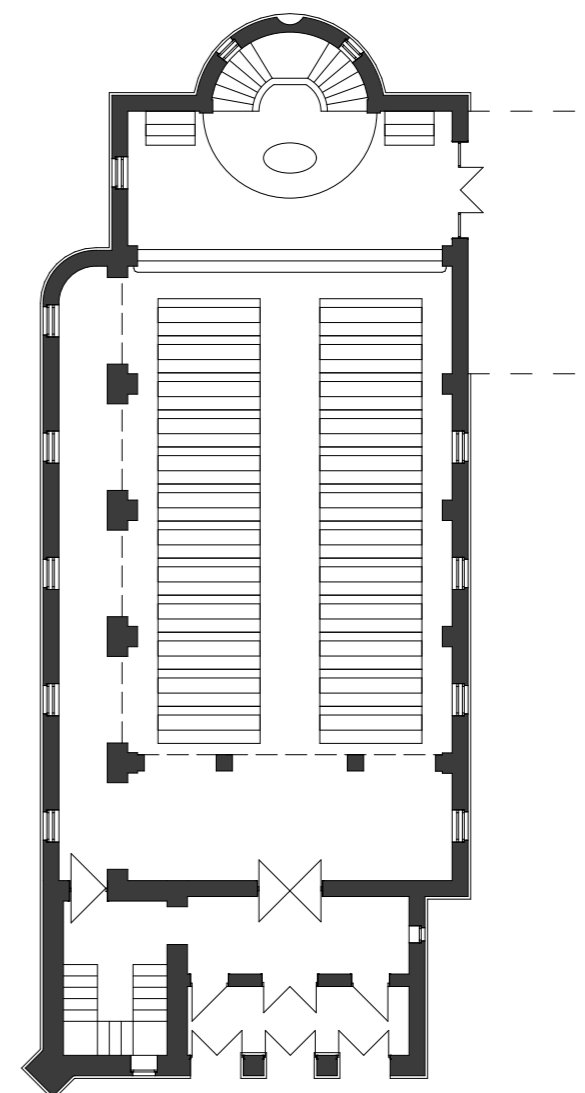

Dunántúli Református Egyházkerület
Somogyi református egyházmegye
8800 Nagykanizsa, Kálvin tér 1.

1934
tervező: Vécsey Barnabás
alaprész: hossz tengelyes,
aszimmetrikus torony
stílus: modern

Nagykanizsa

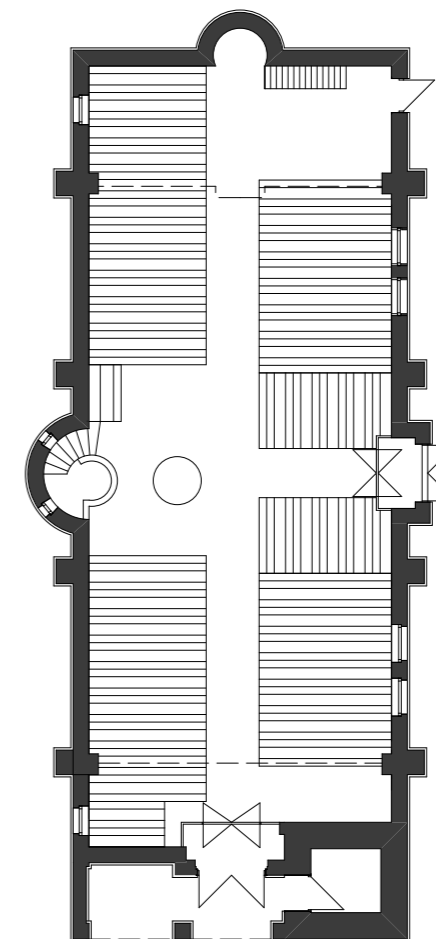
Dunamelléki Református Egyházkerület

Északpesti református egyházmegye
2162 Órbottyán, Hősök tere 8.

1936
tervező: ismeretlen

alaprész: hossz tengelyes-kereszt tengelyes
stílus: neoromán

Órbottyán

Dunamelléki Református Egyházkerület

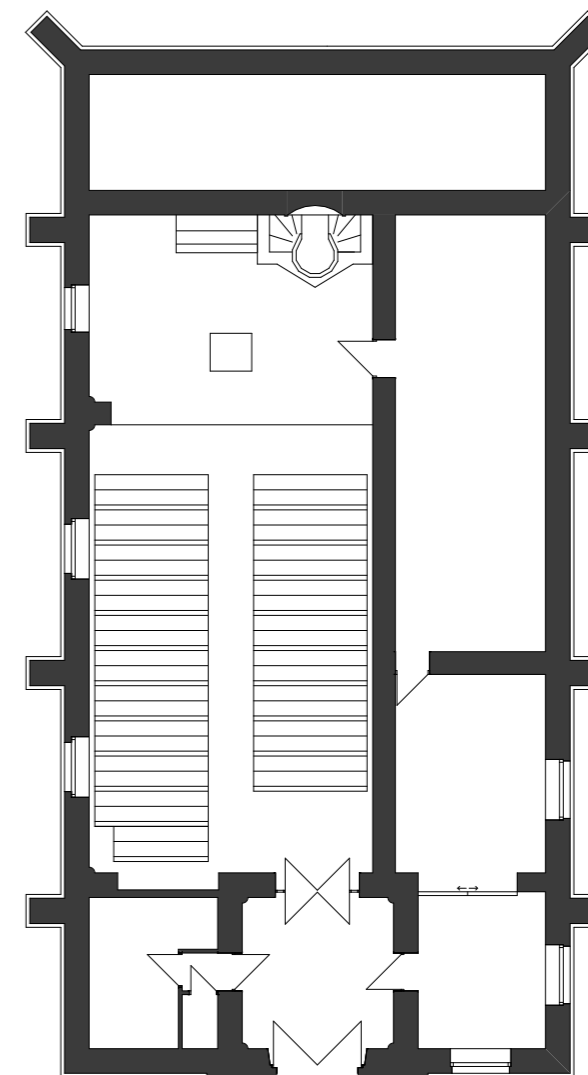
Délpesti református egyházmegye
2377 Örkény, Aranya János u. 117.

1926

tervező: ismeretlen

alaprész: hosszengelyes_
asszimmetrikus torony
stílus: neoromán

Örkény

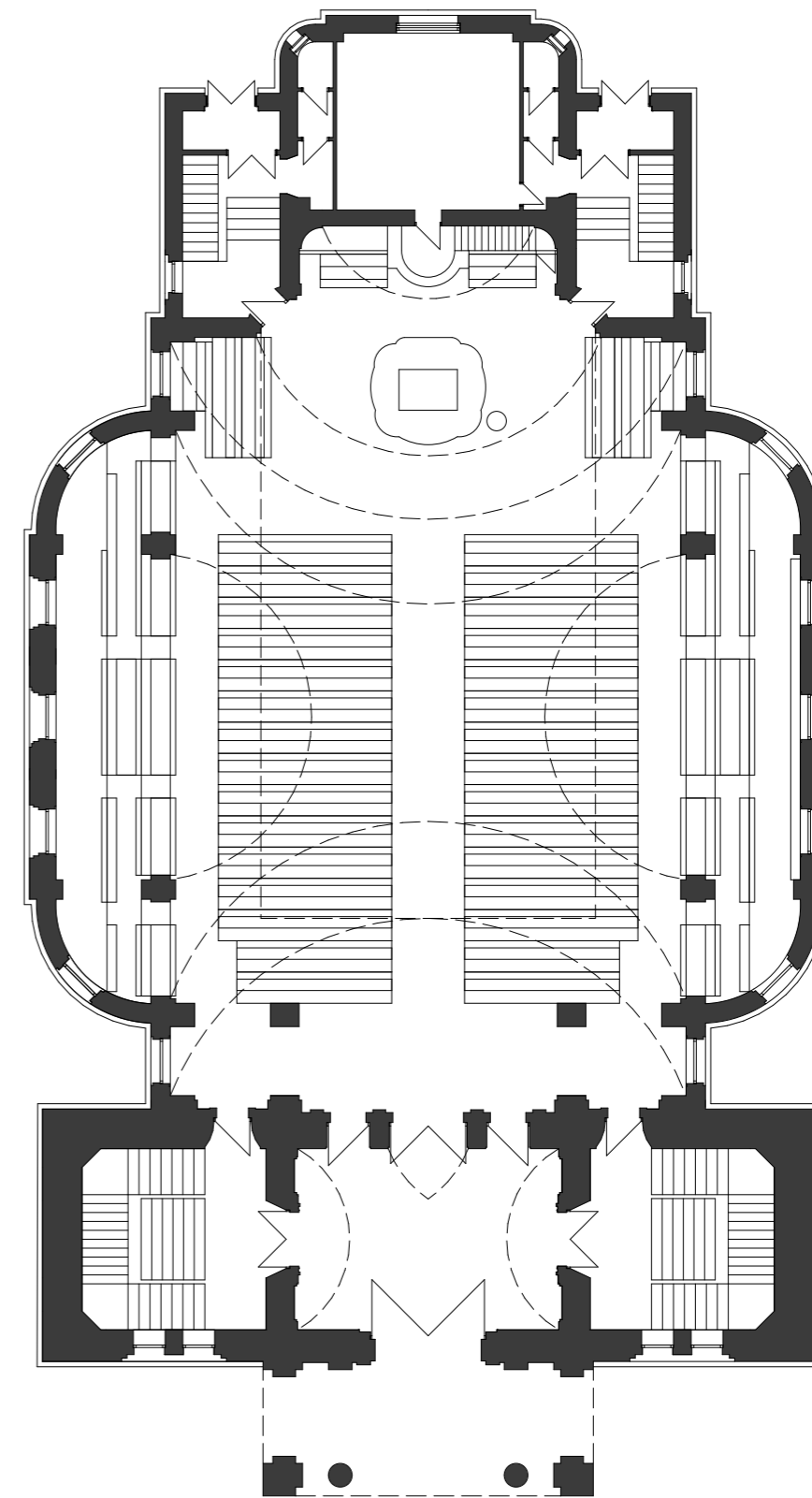
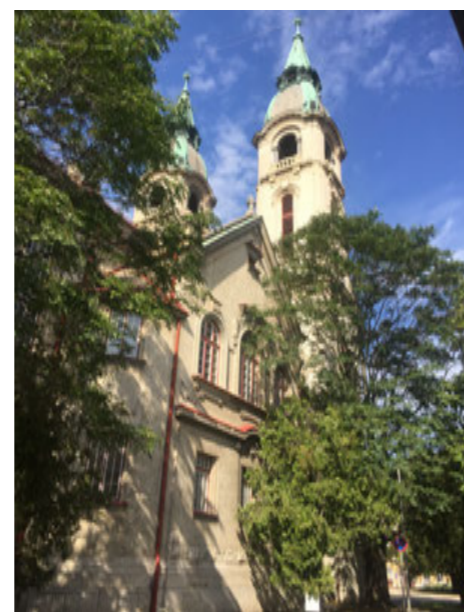
Dunántúli Református Egyházkerület

Pápai református egyházmegye
8500 Pápa, Március 15. tér

Pápa

1941
tervező: Dudás Kálmán

alaprjz: kereszthajós
stílus: eklektikus

Dunamelléki Református Egyházkerület

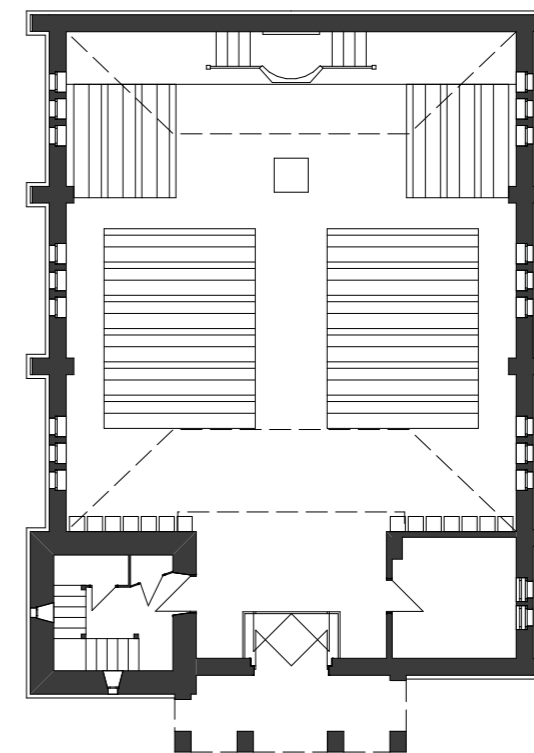
Északpesti református egyházmegye
2087 Piliscsaba, Szent István király útja 55.

1939

tervező: Nagybaczoni Nagy Vilmos

alaprajz: hossz tengelyes,
aszimmetrikus torony
stílus: magyaros

Piliscsaba

Dunamelléki Református Egyházkerület

Vértessaljai református egyházmegye
2490 Pustaszabolcs, Adonyi u. 63.

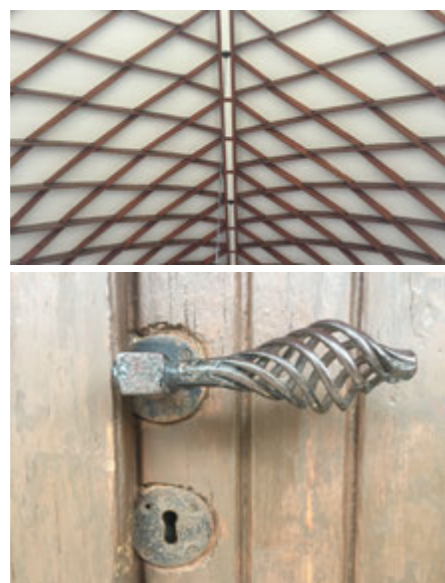
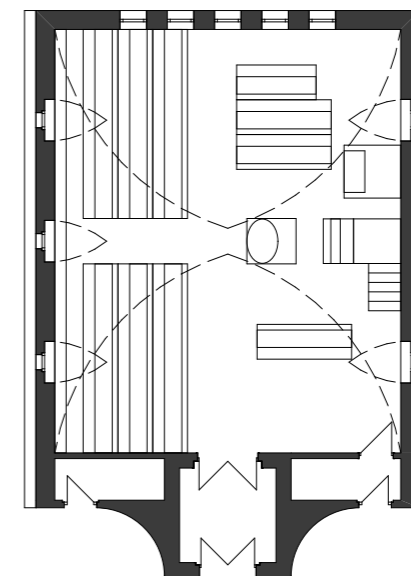
1935

tervező: Krompecher László

alaprész: hossz tengelyes-kereszt tengelyes

stílus: magyaros

Pustaszabolcs

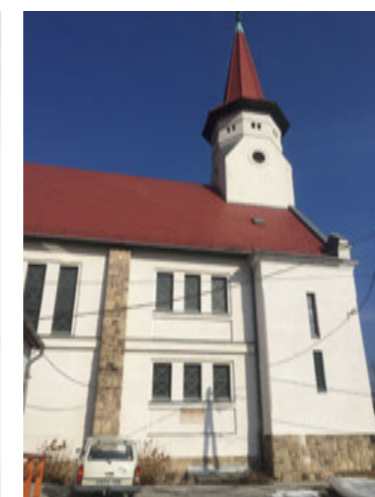
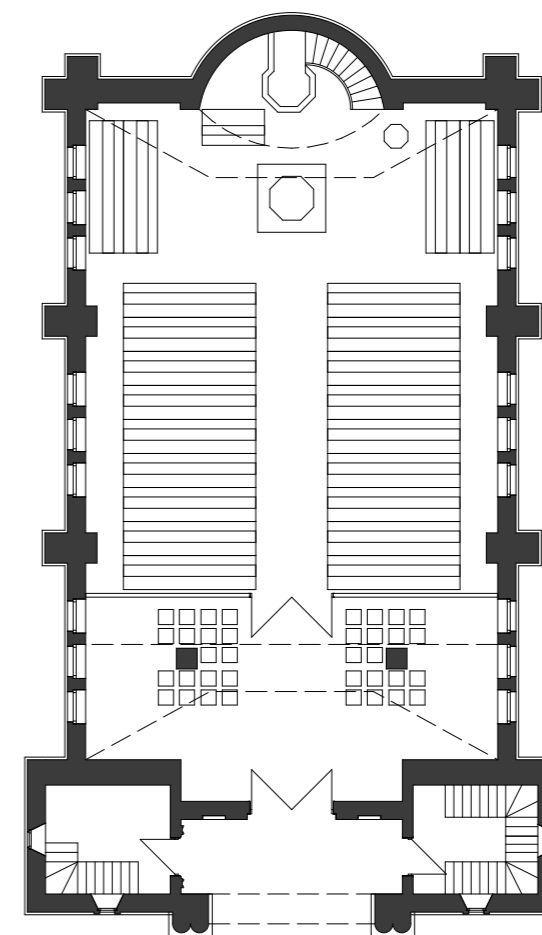

Dunamelléki Református Egyházkerület
Északpesti református egyházmegye
3100 Salgótarján, Losonci u. 8.

1929
tervező: Obrincsák Ernő
alaprész: hossz tengelyes
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Salgótarján

Dunamelléki Református Egyházkerület

Vértessaljai református egyházmegye

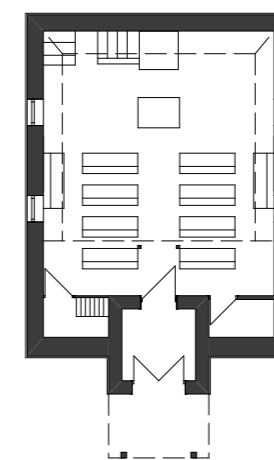
2433 Sárosd, Hantosi u.

1941

tervező: ismeretlen

alaprész: hossz tengelyes
torony a tengelyben
stílus: neoromán

Sárosd

Dunamelléki Református Egyházkerület

Bács-kiskunsági református egyházmegye

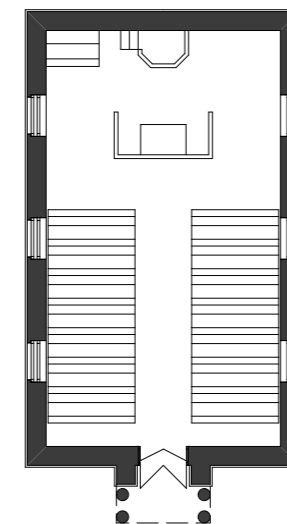
6223 Soltszentimre, Szent Imre út

1936

tervező: ismeretlen

alaprész: hosszengelyes_
torony a tengelyben
stílus: magyaros

Soltszentimre

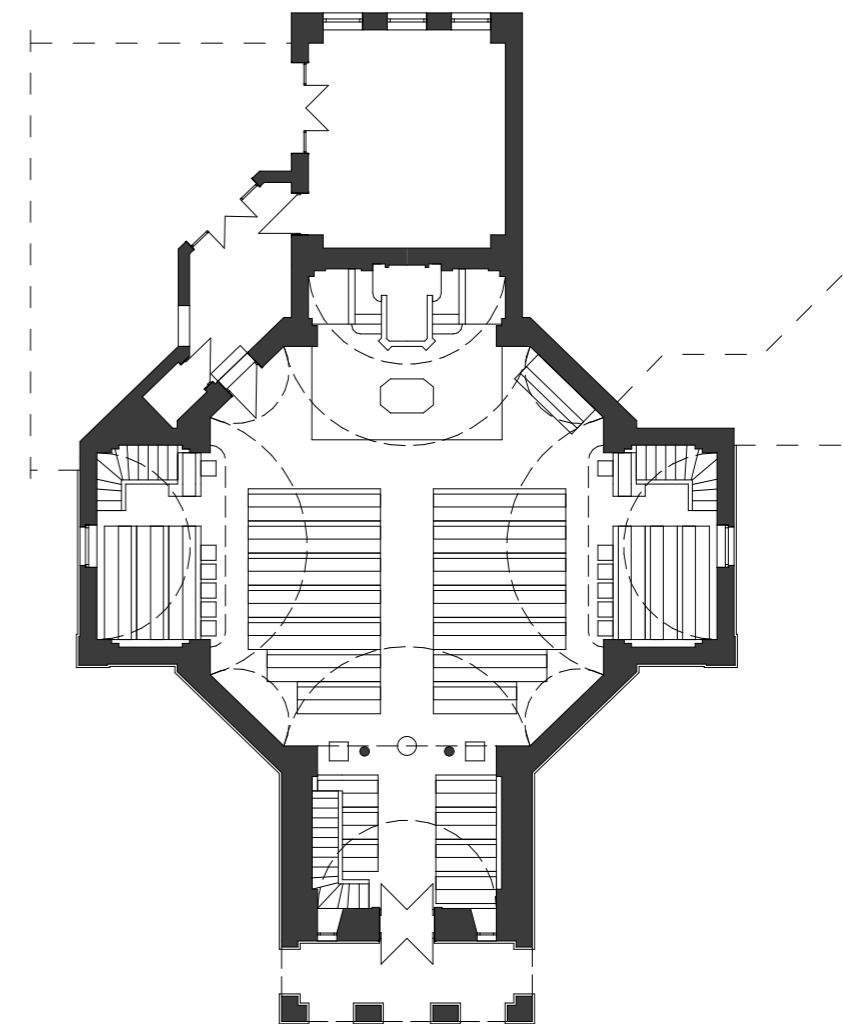
Dunántúli Református Egyházkerület

Pápai református egyházmegye
9400 Sopron, Deák Ferenc tér 2.

Sopron

1929
tervező: Hárs György

alaprész: kereszthajós
stílus: eklektikus

Dunántúli Református Egyházkerület

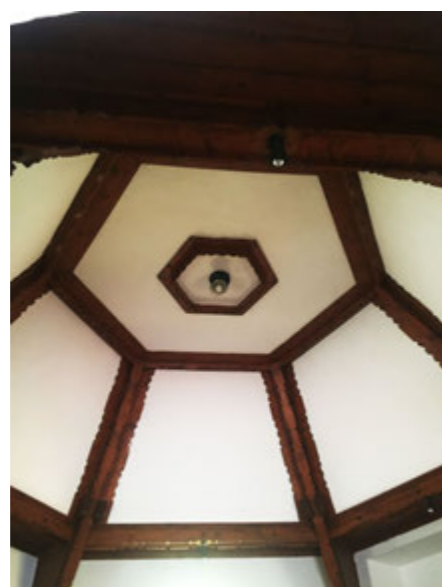
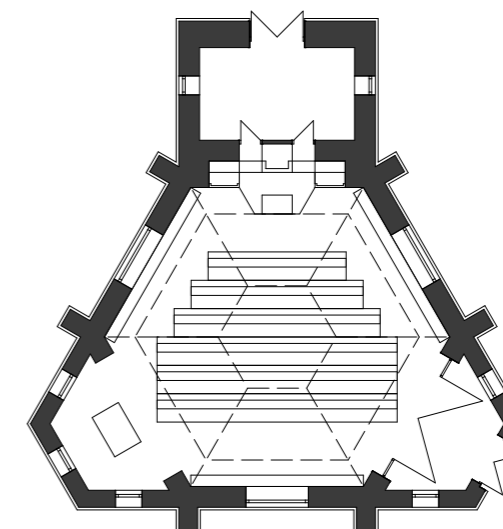
Veszprémi református egyházmegye
8330 Sümeg, Kossuth Lajos út 15.

1937

tervező: Szeghalmy Bálint

alaprész: poligonális
stílus: magyaros

Sümeg

Dunamelléki Református Egyházkerület

Északpesti református egyházmegye
2111 Szada, Dózsa György u. 79.

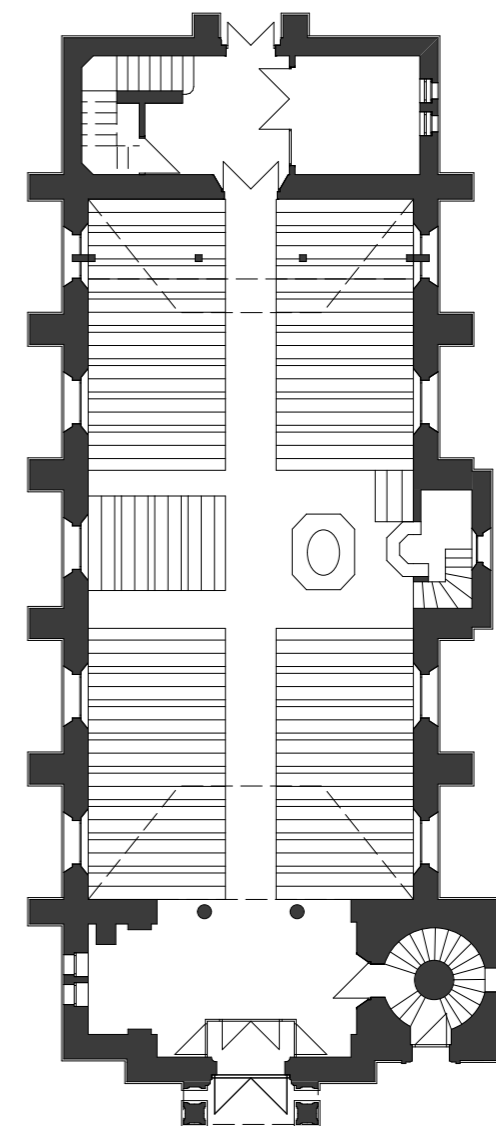
1928

tervező: Schulek János

alaprész: hossz tengelyes-kereszt tengelyes

stílus: szecesszió

Szada

Dunamelléki Református Egyházkerület

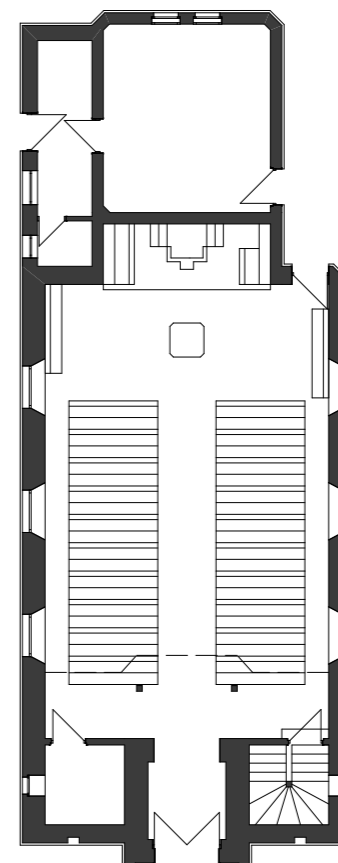
Baranyai református egyházmegye
7940 Szentlőrinc, Munkácsy Mihály u. 22/A

1937

tervező: ismeretlen

alaprész: hossz tengelyes
torony a tengelyben
stílus: magyaros

Szentlőrinc

Dunamelléki Református Egyházkerület

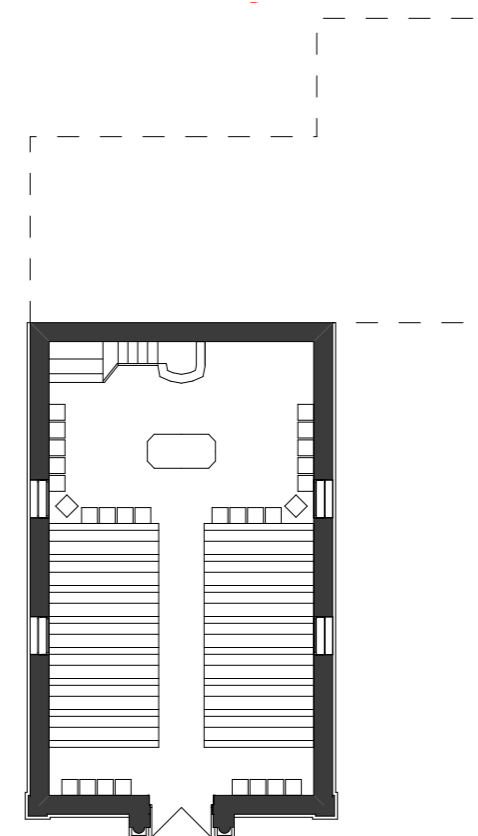
Délpesti református egyházmegye
2315 Szigethalom, Kossuth Lajos u. 21.

1932

tervező: ismeretlen

alaprész: hosszengelyes_ torony nélkül
stílus: eklektikus

Szigethalom

Dunamelléki Református Egyházkerület

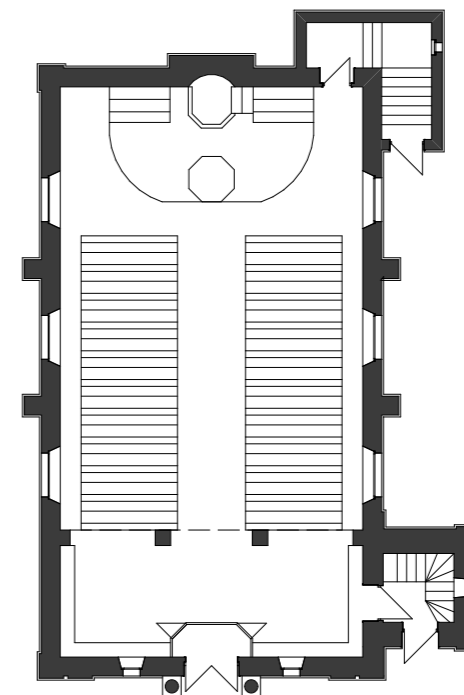
Baranyai református egyházmegye
7900 Szigetvár, Széchenyi u. 15.

1933

tervező: id. Török Gyula

alaprész: hosszengelyes_
aszimmetrikus torony
stílus: eklektikus

Szigetvár

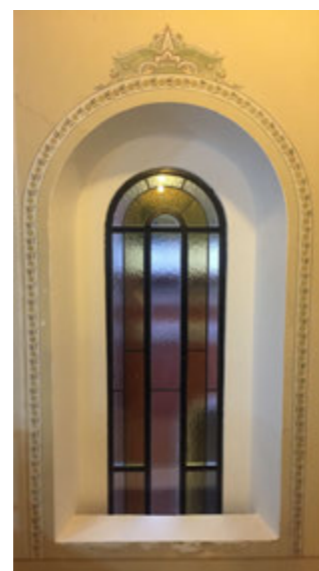
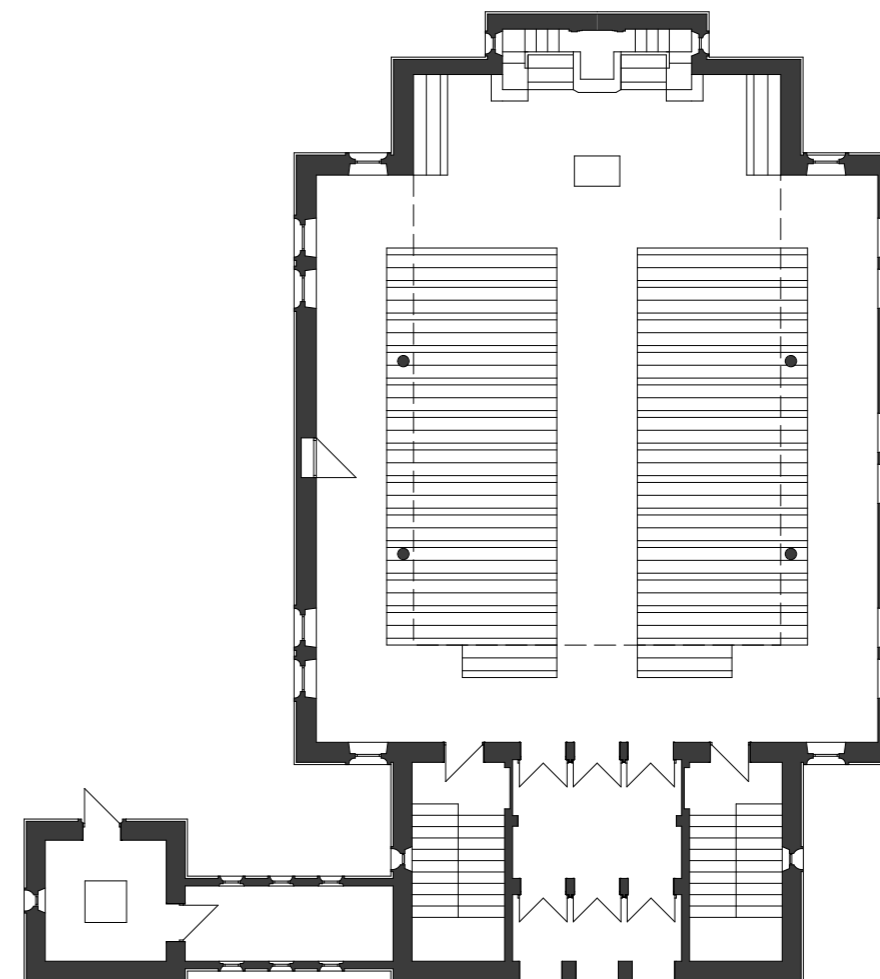

Dunántúli Református Egyházkerület
Őrségi református egyházmegye
9700 Szombathely, Károlyi G. tér 7.

1939
tervező: Hochholtzer Ödön
alaprész: hossz tengelyes,
aszimmetrikus torony
stílus: modern

Szombathely

Dunamelléki Református Egyházkerület

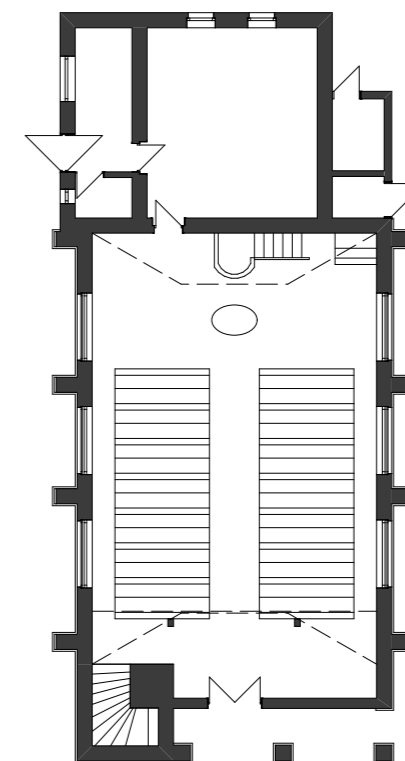
Északpesti református egyházmegye
2133 Sződliget, Szent István út 30.

1939

tervező: Diener Márton

alaprész: hosszengelyes_
aszimmetrikus torony
stílus: magyaros

Sződliget

Dunamelléki Református Egyházkerület

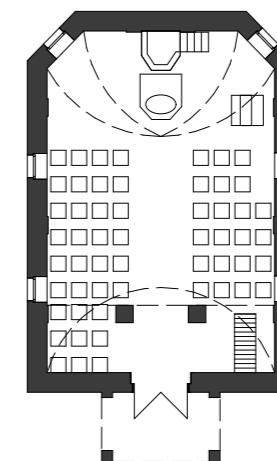
Délpesti református egyházmegye
2711 Tápiószentmárton, Bartók Béla út 1.

1938

tervező: Magyary Kossa Sámuel

alaprész: hossz tengelyes
torony a tengelyben
stílus: neoromán

Tápiószentmárton

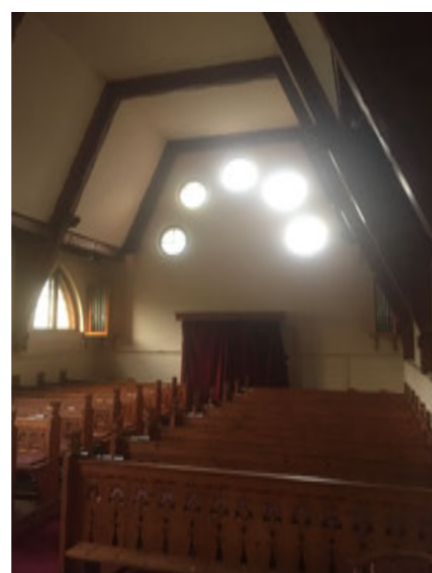
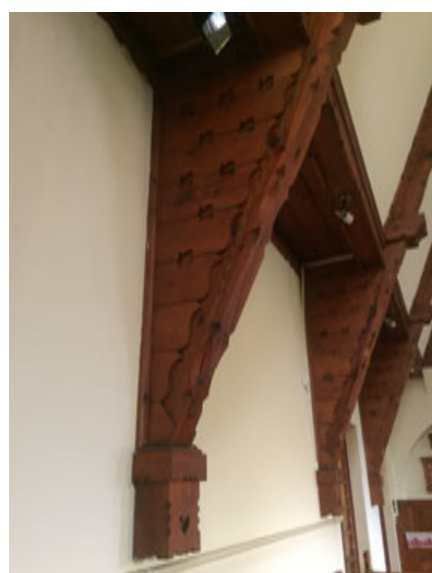
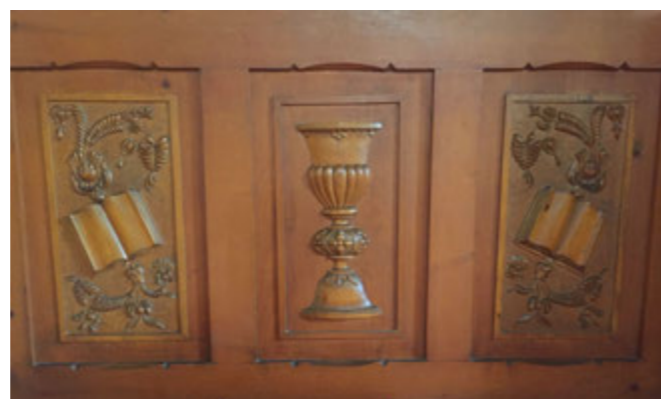
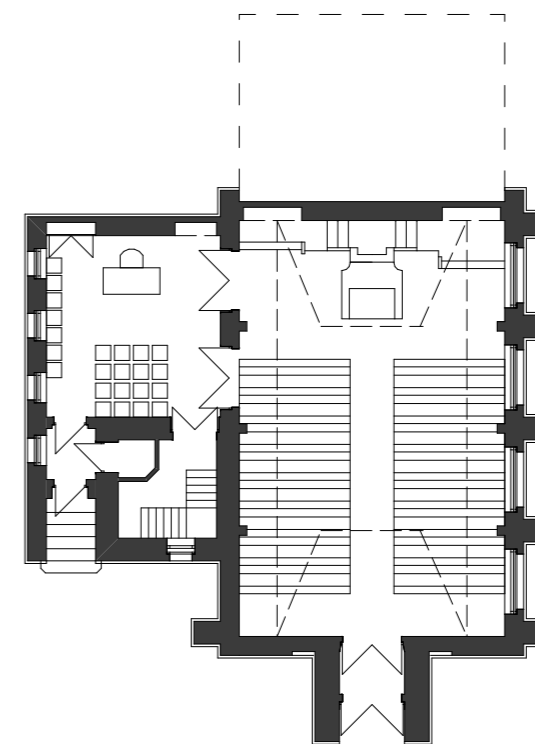

Dunántúli Református Egyházkerület
Veszprémi református egyházmegye
8300 Tapolca, Darányi u. 1.

1936
tervező: Szeghalmy Bálint
alaprész: hosszengelyes_
aszimmetrikus torony
stílus: magyaros

Tapolca

Dunántúli Református Egyházkerület

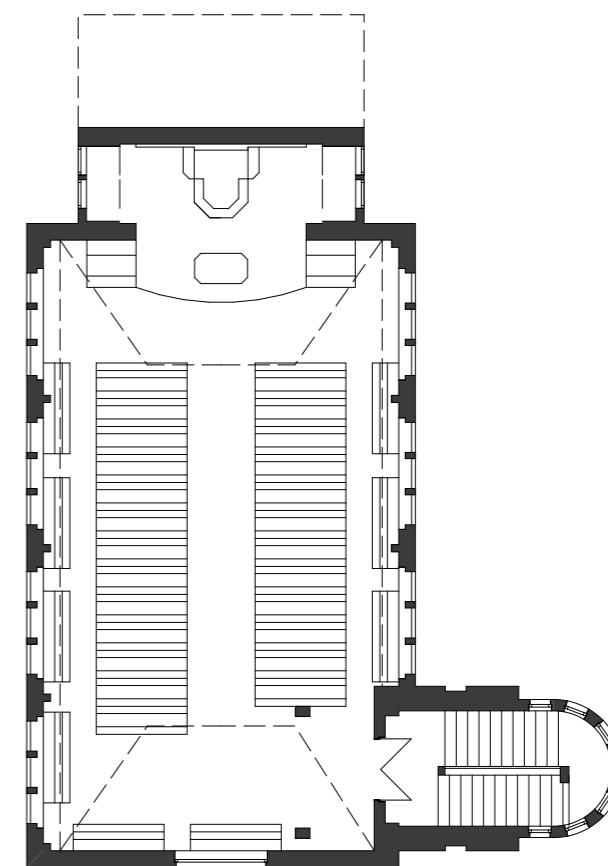
Tatai református egyházmegye
2800 Tatabánya, Árpád u. 1.

1939

tervező: Szeghalmy Bálint

alaprész: hosszengelyes_
aszimmetrikus torony
stílus: magyaros

Tatabánya-Bánhida

Dunamelléki Református Egyházkerület

Tolnai református egyházmegye
7054 Tengelic, Petőfi Sándor u. 6.

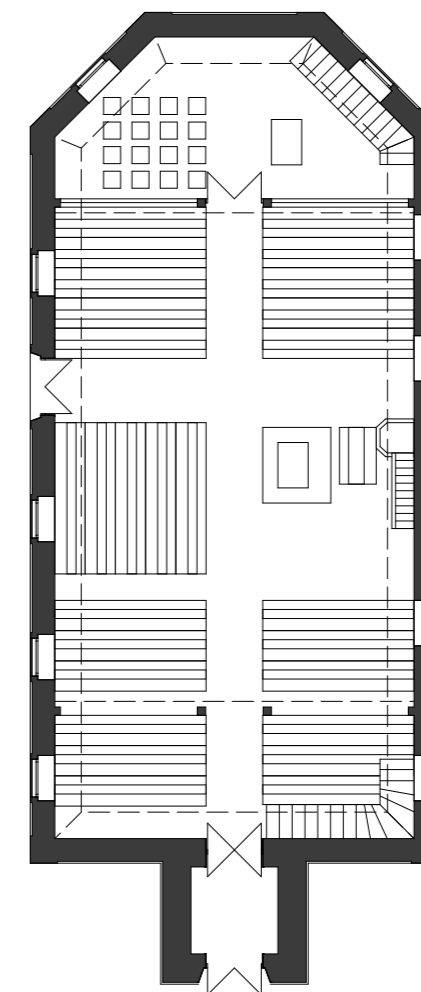
1937

tervező: Ezer József

alaprész: hossztengetyes-kereszttengetyes

stílus: eklektikus

Tengelic

Dunamelléki Református Egyházkerület

Bács-kiskunsági református egyházmegye

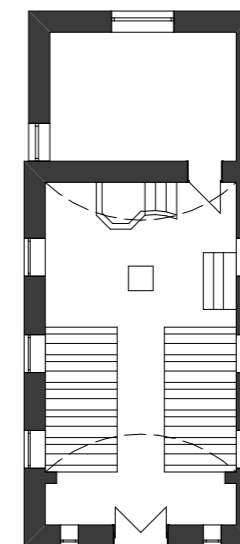
6066 Tiszaalpár-Alpár, Hunyadi u. 2.

1937

tervező: Viktor Rókus

alaprész: hossz tengelyes_
torony a tengelyben
stílus: eklektikus

Tiszaalpár

Dunamelléki Református Egyházkerület

Vértessaljai református egyházmegye

2473 Vál, Kossuth u. 8.

1929

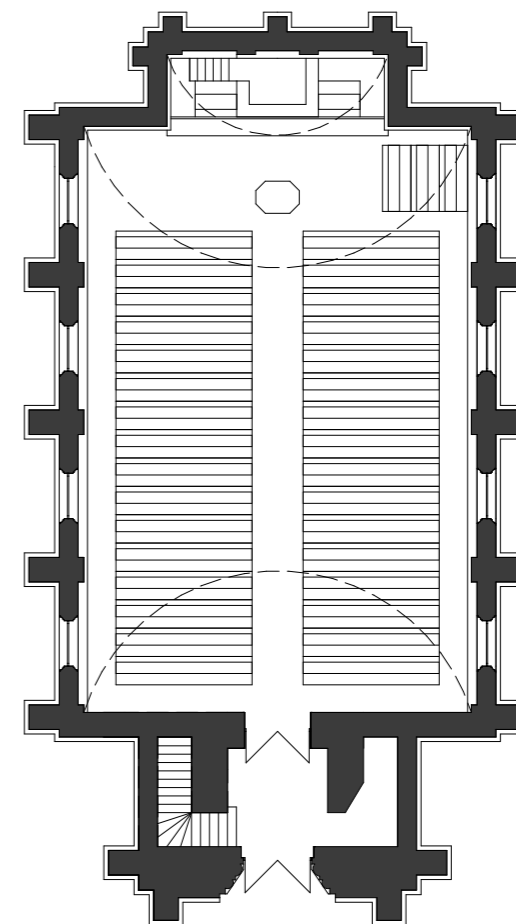
tervező: Vásárhelyi Dezső

alaprész: hossz tengelyes

torony a tengelyben

stílus: neoromán

Vál

Dunamelléki Református Egyházkerület

Délpesti református egyházmegye
2220 Vecsés, Árpád u. 6.

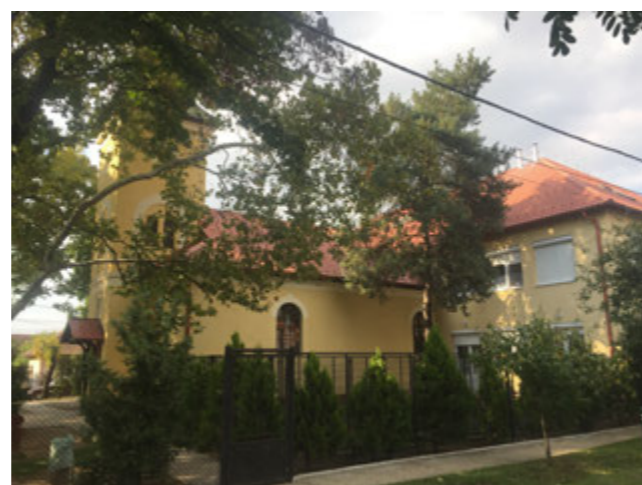
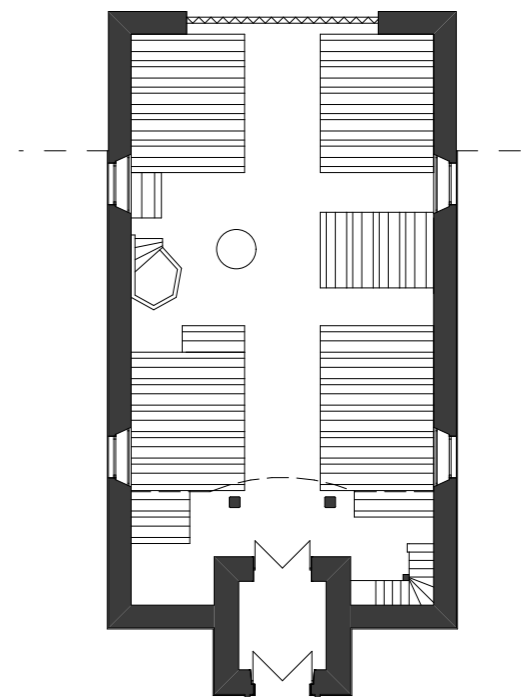
Vecsés

1926

tervező: ismeretlen

alaprjz: hossz tengelyes-kereszt tengelyes

stílus: neoklasszicista

Dunántúli Református Egyházkerület

Órségi református egyházmegye
8900 Zalaegerszeg, Rózsák tere 2.

1942

tervező: Szeghalmy Bálint

alaprész: hossz tengelyes
torony a tengelyben
stílus: magyaros

Zalaegerszeg

